

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

İSLAM DİNİNİN MOĞOLLARA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜLKÜ TOPÇU

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDOLVAHİD SOOFİZADEH

AKSARAY 2019

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

İSLAM DİNİNİN MOĞOLLARA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜLKÜ TOPÇU

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDOLVAHİD SOOFİZADEH

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren .....(….) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ülkü

Soyadı : TOPÇU

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: İslam Dininin Moğollara Etkisi

İngilizce Adı: The Impact of İslamic Regilion on Mongols

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Ülkü TOPÇU
İmza:

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ülkü TOPÇU tarafından hazırlanan "İslam Dininin Moğollara Etkisi" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Dr. Öğr. Üy.Abdolvahid SOOFİZADEH .....
Aksaray Üniversitesi –Genel Türk Tar. A. B. D.

Üye: Dr. Öğr. Üy. Selim Serkan ÜKTEN .....
Aksaray Üniversitesi - Genel Türk Tar. A. B. D.

Üye: Dr. Öğr. Üy. Oktay BERBER .....
Eskişehir Osmangazi Ün Genel Türk Tar. A. B. D

Tez Savunma Tarihi: 14/06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25/07/2019 tarih ve 2019/30-4 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci
Ülkü TOPÇU
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İslam Dininin Moğollara Etkisi

(Yüksek Lisans)

Ülkü TOPÇU

AKSARAY, 2019

ÖZET

1218 yılında meydana gelen Otrar Vakası sonucunda Moğollar İslam ülkelerine girerek Müslümanları yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu olay ile birlikte Moğollar Müslümanlardan etkilenmeye başlamıştır. Bu etkileşimlerin sonucunda Moğollar Müslüman olmuştur. Moğollar'ın İslamiyet'i benimsemesine neden olan etmenler vardır. Buna örnek olarak, ticaret, Müslüman hanımların eşlerine etkileri, Müslüman devlet adamlarının etkileri gösterilebilir. Gök Tanrı ve Şamazim inançlarının bazı noktalarının İslam dinine benzemesi onların İslamiyeti benimsemlerini sağlmaıştır. Bu nedenle biz tezimizde bu benzerlikleri araştırdık ve sonuç olarak Müslüman olmalarında etkili olan nedenler üzerinde durarak Moğollar'ın İslamiyet'i kabul etmelerini inceledik. Moğolların Müslümanlardan etkilendikleri kadar Müslümanlarda Moğollardan etkilenmiştir. Özellikle sofiler Şamanların ayinlerinden etkilenerek onların ayinlerinde kullandıkları aletleri ve yöntemleri kullanarak Müslüman halkı etkilemişlerdir. Sofilerin Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rolleri vardır. Sofiler, Moğolların yaşadıkları bölgelere giderek burada İslamiyet'i yaymaya çalışmışlar ve kısmen başarlı olmuşlardır. Fakat İslam dini Moğollar üzerinde kalıcı etki yaratmamıştır. Çünkü hem kültürel açıdan hemde onların yaşadıkları coğrafyanın İslam ülkelerine uzak olması İslamiyet'i kabul eden Moğolların zamanla İslam dininden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Böylece İslamiyet Moğollar arasında yaygınlaşmamış hatta İslamiyeti kabul eden Moğollar eski dinlerine dönmüştür. Moğolların kutsal saydıkları Cengiz Yasasının bazı maddelerinin Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde benzer noktaların bulunmasının Moğolların İslamiyeti kabul etmelerinde etkisinin olup olmadığı incelenerek teze farklı bir bakış açısı getirilmiştir.

Bilim Kodu: 112401

Anahtar Kelimeler: Moğollar, İslamiyet, Din, Şamanizm, Gök Tanrı dini.

Sayfa Adedi : 118

Danışman : Dr. Öğrt. Üye. Abdolvahid SOOFİZADEH

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

THE IMPACT OF İSLAMİC REGİLİON ON MONGOLS

(M.A. Thesis)

Ülkü TOPÇU

AKSARAY, 2019

ABSTRACT

As a result of the Otrar incident in 1218, the Mongols had the opportunity to enter İslamic countries and get to know Muslims closely. With this event, the Mongols began to be influenced by Muslims. As a result of these interactions, the Mongols became Muslims. There are factors that make the Mongols adopt İslam. Examples of this are trade, the effects of Muslim women on their wives and the effects of Muslim statesmen. The fact that some points of the beliefs of Gök God and Şamazim were similar to the İslamic religion enabled them to adopt İslam. Therefore, in our thesis, we have investigated these similarities and as a result, we have examined the reasons for the fact that they are Muslim and the Mongols' acceptance of İslam. The Muslims were affected by the Mongols as well as the Muslims. In particular, the Sophians were influenced by the rituals of the shamans and influenced the Muslim people by using the tools and methods used in their rituals. Sophists have an important role in the acceptance of İslam by the Mongols. The Sophians went to the Mongolian regions and tried to spread İslam and succeeded in part. But İslam did not have a lasting effect on the Mongols. Because both the cultural aspect and the geography they live in are far from İslamic countries, the Mongols accepting İslam have led to their separation from İslam. Thus, İslam did not become widespread among the Mongols and even the Mongols who accepted İslam returned to their old religions. A different perspective has been brought to the thesis by examining whether the existence of similar points in the Qur'an and Hadiths of some articles of the Genghis Law, which are considered sacred by the Mongols, have an impact on the acceptance of İslam by the Mongols.

Science Code:112401

Key Words: Mongols, İslam, Religion, Shamanism, Gök Tanrı Religion

Page Number:118

Supervisior: Abdolvahid SOOFİZADEH

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU ii

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI iii

JÜRİ ONAY SAYFASI iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

I.BÖLÜM 4

MOĞOLLARIN SİYASİ HAYATI 4

1.1.Moğolların Menşei ve Moğol Adı 4

1.2. Cengizhan Dönemi Siyasi Olaylar 6

1.2.1. Naymanlarla Savaş 15

1.2.2. Otrar Vakası 17

1.3. Ögeday Dönemi Siyasi Olaylar 29

1.4. Güyük Han ve Töregene Hatun'un Naipliği 39

1.5. Möngke Han Dönemi Siyasi Olaylar 41

BÖLÜM II 53

MOĞOLLARIN ESKİ DİNLERİ VE CENGİZ YASASINI İSLAM KURALLARI İLE KARŞILAŞTIRMA 53

2.1. Moğolların Eski İnançları ve İslam Dinine Genel Bakış 53

2.1.1. Moğolların Eski İnançları 53

2.1.1.1. Gök Tanrı (Kök Tengri) Dini 53

2.1.1.2 Şamanizm 56

2.1.2. İslam Dini 61

2.2. Cengiz Yasası ve İslam Hukuk Kurallarının Karşılaştırılması 65

2.2.1 Cengiz Yasası ve İslam Hukuk kurallarının benzerlikleri; 66

2.2.2. Cengiz Yasasında bulunup Kur'an-ı Kerim'de bulunmayan maddeler; 76

2.3. Moğolların Dini ile İslam Dininin Benzediği Noktalar 78

III. BÖLÜM....81

MOĞOLLARIN İSLAMİYETİ KABUL ETMESİ VE İLK MÜSLÜMAN MOĞOL HÜKÜMDARLAR....81

3.1. Moğolların İslamiyet'i Kabulü....81

3.2 Moğolların İslamiyet'e Girmesine Neden Olan Sebepler....86

3.2.1.Tasavvufun Etkisi....86

3.2.2.Ticaretin Etkisi....90

3.2.3.Müslüman Vezir ve Memurların Etkisi....91

3.2.4.Yerel Halkın Moğollar Üzerinde Etkisi....92

3.2.5 Müslüman Hanımların Etkisi....92

3.2.6. Moğolların Dini ve Medeni Durumlarının Etkisi....92

3.2.7 Savaşların Etkisi....93

3.3. Müslüman Olan İlk Moğol Hükümdarlar....93

3.3.1. Berke Han....94

3.3.2. Mübarek Şah....96

3.3.3. Gazan Han....96

SONUÇ....99

KAYNAKÇA....103

KISALTMALAR

Age : Adı Geçen Eser

Agm : Adı Geçen Makale

Bkz. : Bakınız

b. : bin,ibn

C : Cilt

Çev. : Çeviri

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

TDK: Türk Dil Kurumu

h. : Hicri

S. : Sayı

s. : Sayfa

C. : Cilt

Sav: Sallahu Aleyhi Ve Sellem

YYY: Yayın Yılı Yok

YTY: Yayın Tarihi Yok

Hz.: Hazreti

TDV: Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi

GİRİŞ

Moğollar, dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan milletlerdendir. Bu nedenle onlar hakkında her şey merak konusudur. Onların tek bir amacı vardır bu amaç dünyaya hâkim olmaktır. Gökte nasıl bir tanrı varsa yerde de bir hükümdar olmalıydı. Bu çizgi doğrultusunda hareket eden Moğollar, insanlık tarihinde neredeyse hiç yapılmayan büyük seferler yaparak imparatorluk kurmuşlardır. Ulaştıkları coğrafyalarda adlarından çoğu zaman kötülüklerle, zulümlerle ve yaptıkları katliamlarla bahsettirmiş olsalar da onlarında fethettikleri yerlere önemli katkıları olmuştur. İslam kaynaklarının bize aktardıklarından dolayı onları biz acımasızlıkları ile tanırız. Peki, bu millet böyle büyük seferleri yapmak için gücünü neyden almaktaydı? Bu millet, gücünü tanrıdan aldıklarını ve onun onlara dünya hâkimiyeti bahşettiği düşüncesi ile hareket ettiklerini söylemektedir. Bu düşünce onların dini hayatında tanrının önemli bir noktada olduğunu gösterir.

Moğollar da tanrı önemli bir yer tutar. Çünkü tanrı onları koruyan, kut veren ve başlarına ne geliyorsa ondan olduğuna inandıkları bir kavramdır. Moğollar, Gök Tanrı diye adlandırdıkları Tek bir tanrıya inanırlar. İnandıkları tanrı onların yaşamlarına daima yön verir. Onlar konar- göçer bir yaşam sürdükleri için inanışları da konar-göçer yaşam tarzına dayalı bir inanıştır. Moğollar Gök Tanrı'nın yanı sıra Şamanizm adı verilen bir inanç sistemine de inanmışlardır. Bu inanış biçimi Şamanların ayinler yaparak ruhlar âlemiyle etkileşim içinde olmasıdır. Moğollarda yaşam tarzları nedeniyle din kavramı önem verilen bir nokta değildir. Bu nedenle onların din değiştirmesi ve başka bir dine adapte olması kolay olmuştur.

Moğollar, korkusuzca din değiştirebilmişlerdir. Çünkü onların kesin dini kuralları yoktur. Onların hayatında tek bir kural vardır o da Cengiz Yasasına uymaktır. Yasanın dışına asla çıkmazlar. Yasa da din hakkında daima hoşgörüyü savunmuştur. Bu da onların diğer dinlere karşı tutumunu etkilemiştir. Moğolların etkilendikleri birçok din vardır. Hırıstiyanlık, Budizm, Nasturlik ve Müslümanlık onların etkilendikleri dinler arasında

önemli yer tutmaktadır. Biz burada onların etkilendiği dinler arasında Müslümanlığı inceleyeceğiz.

Moğollar, Müslümanlarla ticaret vasıtasıyla tanışmışlardır. Daha sonra onların ülkelerine işgallerde bulunmuşlar ve ilişkileri savaş neticesiyle gelişmiştir. İlk seferleri Müslüman ülkesi olarak İran coğrafyasına akınlar düzenleyip İslam dini ile yüz yüze gelmişlerdir. Bu karşılaşma onların İslam diniyle tanışmalarına ve ona karşı pozitif duygular beslemelerine sebep olmuştur. Ardından İslamiyet Moğollar arasında yayılmaya başlamıştır.

Bu çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümümüzde, Moğolların Menşeileri, Moğolların siyasi hayatları ve İslam ülkelerine akınları ele alınmıştır. Bu bölümde, Cengiz Han'dan başlayıp, İlhanlı Devletini kur'an Hülagu Han'a kadar olan Tüm Moğol Hükümdarların siyasi hayatlarından bahsedilmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, Moğolların inandıkları dinler, İslam dini, Cengiz Yasasının İslam Hukuk kuralları ile karşılaştırılması ve Moğolların Dini ile İslam dininin benzediği noktalar araştırılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, ilk olarak Moğolların inandıkları dinler anlatılmış daha sonra İslam dini anlatılarak ikisi arasında yapılacak olan karşılaştırma anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Cengiz Yasaları ve İslam Hukuk Kuraları yani Kur'anı Kerim ve Hadisler karşılaştırılmış ortak noktalar belirlenmiştir. Daha sonra Moğolların inançlarıyla İslam Dininin bezediği noktalar araştırılarak karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise, Moğolların İslamiyet'i Kabulü, Moğolların İslamiyet'e Girmesine Neden Olan Sebepler, Müslüman Olan İlk Moğol Hükümdarlar, Berke Han (Altın Orda Devleti)[1], Mübarek Şah (Çağatay Devleti), Gazan Han (İlhanlılar) gibi hükümdarlara yer verilmiştir. Burada ilk olarak Moğolların İslam dinini kabul etmelerinden bahsedilmiştir. Cengiz Han'dan Möngke Han'a kadar olan hükümdarlar döneminde İslamiyet'e girmelerine katkı sağlamış unsurlardan söz edildikten sonra Moğolların İslamiyet'e girmesine neden olan sebepler tek tek incelenip yorumlanmıştır. Bu bölümümüzün sonunda ise ilk Müslüman Moğol hükümdarlar incelenmiş onların dini hayatları ele alınmıştır.

[1] Altınordu

Sonuç olarak Moğol geleneklerini ve Cengiz'in büyük yasasını İslam diniyle karşılaştırarak nasıl etkilendikleri sorusuna cevap aradık. Araştırmamızı bu konular çerçevesinde şekillendirdik.

I. BÖLÜM

MOĞOLLARIN SİYASİ HAYATI

1.1.Moğolların Menşei ve Moğol Adı

Moğol adı, Cengiz Han'la birlikte ortaya çıkmamıştır. Cengiz Han'dan önce de bu topluluk için Moğol ismi kullanılmıştır. Moğol ismine ilk kez Çin yıllıklarında rastlanmaktadır. Tang Sülalesi (618-907) resmi tarihi Moğol adına rastlanan ilk yıllıktır. Burada Moğol adı, Ad Mongu olarak geçmekte ve Shi wie'lerin bir bölümü gibi gösterilmektedir.[2] Scmmidt'e göre; Moğol adı mong kelimesinden gelir. Bu kelimenin anlamı cesur, cüretlidir. Dohson'a göre; Moğol zayıf ve temiz yürekli demektir. Aknerli Grigor'a göre; Moğol çevik ve keskin anlamına gelmektedir.[3]

Moğolların menşei ile ilgili ana kaynaklar sınırlıdır. Çünkü Moğollar, Cengiz Han'a kadar kapalı bir medeniyetti. Konar-göçer toplum yapısına sahip olmaları onların yazılı eser bırakmamalarının sebebidir. Kaynakları incelediğimizde, menşei ile ilgili olarak Türklerin türeyiş destanlarına benzer kurt motifine ve Ergenekon Destanındaki benzer konuya rastlarız.

Moğolların Gizli Tarihi adlı eserde, Moğolların (Cengiz Han'ın Atalarının) bozkurttan ve onun eşi olan bir geyikten türediği söylenmektedir. Onlar Burhan Haldun Dağı'na geldiklerinde Bataçihan adında oğulları doğdu. Bataçihan'ın dördüncü kuşağından Dobun-mergan adında torunu oldu. Dobun-mergan, Alan-ho'a adında genç bir kızla evlendi ve iki oğlu oldu. Ardından Dobun-mergan öldü. Dul kalan Alan-ho'a'nın üç oğlu daha doğdu. Bu üç oğlan, gökten ışık yoluyla gelen sarışın adamın Alan-ho'a'nın karnını okşamasıyla doğdu. Üç oğlanın isimleri sırasıyla, Buhu-Hadagi, Buhatu-salci, Bodonçar-munghah idi.[4]

[2] Henry Hoyle Howorth, çevr. İrfan Şahinbaş, **Moğol tarihi IX asırdan XIX asra kadar**, YYY, YTY, s.45.
[3] Aknerli Grigor. Çev: Hrand. D. Anreasyan, **Okçu milletin tarihi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. .
[4] Çev: Ahmet Temir, **Moğolların gizli tarihi,** TTK Yayınları, Ankara 2016, s.3-8.

Cengiz Han'ın soyu Bodonçar-munghah'a dayanmaktaydı.[5] Türk töresine benzer şekilde, gök ile bağı olan çocuklara hanlık verilmekteydi. Çünkü inançlarına göre Gök Tengri'nin yeryüzündeki halefi, bu çocuklardı. Cengiz Han'ı Moğollar bu yüzden daha çabuk hükümdar olarak benimsemişlerdir.

Ebul Gazi Bahadır Han'a göre; Moğollar, Yafes'in soyundan gelmiştir. Yafes, Nuh peygamberin üç oğlundan biridir. Yafes'in 8 oğlu vardır ve bu oğullarından en büyüğünün adı Türk'tür. Yafes, en büyük oğlunu kendi yerine oturtarak diğer kardeşlerinin ona itaat etmesini istedi. Türk'ün ikinci kuşaktan torunu Alınca Han'ın ikiz oğlu oldu. Bu oğlanlardan birine Moğol, diğerine ise Tatar ismini verdi. Moğol'un en büyük oğlu Kara Han ise Oğuz Kaan'ın babasıdır. Ebul Gazi Bahadır Han, Türkler ve Moğolların aynı soydan geldiğini belirtmektedir.[6]

Aknerli Grigor'a göre; Hz. İbrahim'in soyundan gelen birçok ulus vardır. Bu uluslardan biri de Moğollardır. İbrahim'in hür karısı Sara'dan İsak, İsak'tan da Esav ve Yakub doğmuştur. Hz. İbrahim'in, Hacer ve Ketura isimli cariyelerinden de Ketura ve Zimran doğmuştur. Hacer, Ketura ve Esav soyunun karışımından bir ırk meydana gelmiştir. Bu ırka, Moğol (keskin ve çevik) adı verilmiştir.[7]

Surp Nerses ise, Moğolların, İskit yurdunun bir bölümüne sahip olup, soyu Torgom'a[8] dayanan Gog kavmiyle karışarak türediklerini söylemektedir.[9]

Moğollar, Mongoloid adı verilen kendilerine özgü bir ırka sahiptirler. Yordanes, Ammianus, Marcellinus ve Apollinaris gibi IV. ve VI. yüzyıl müelliflerinin ve Macar antropolog L. Bartucz'un yaptığı tasvirlere göre Moğollar, renkleri esmere yakın sarı, boyları kısa, elmacık kemikleri çıkık, Tıknaz gövdeli, geniş göğüslü, büyük kafalı, küçük gözlü, yassı burunlu, kalın boyunlu, sakalsız yüze sahip insanlardır.[10]

---

[5] Manole Neagoe, Çev: Müstecip Ülküsal, **Bozkırın üç atlısı Atilla, Cengizhan, Timur,** Çatı Yayınları, İstanbul 2004, s. 63.
[6] Ebul Gazi Bahadır Han, **Şecere-i Terakkime**, TDK Yayınları, Ankara 2015, s.22-25.
[7] Grigor, **age**, s. 16.
[8] Yafet'in(Hz. Nuh'un oğlu) oğlu Torgarma.
[9] Grigor, **age,** s.16-17.
[10] İbrahim Kafesoğlu, Türk tarihinde Moğollar ve Cengiz meselesi, **Tarih Dergisi**, C.V, S. 8, 1953, s.113-116.

Manole Neogoe, Moğolların Juan Juanların soyundan geldiğini söylemektedir. Zeki Velidi Togan, Mogolların Turani ırktan geldiğini belirtmektedir.[11] Fakat bu düşünce bize göre yanlıştır. Çünkü Türkler brekisefal beyaz ırka mensupturlar. Moğollar ise Mongoloid ırka mensuplardır. Türkler, beyaz tenli, uzun boylu, ince burunlu, sakallı insanlarken, Moğollar, renkleri esmere yakın sarı, boyları kısa, elmacık kemikleri çıkık, büyük kafalı, sakalsız yüze sahip insanlardır. Türkler ve Moğolların fiziksel özelliklerinin birbirine uymaması da düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.

Moğol ülkesine gelen Çin elçisi, Shao Hung tarafından kaleme alınan Meng Ta pei lu'ya göre; Moğolların Menşei Sha to[12] kavminin bir koludur. İlk ortaya çıktıkları yer ise Kitanların kuzey batısıdır. Esere göre Moğollar, Ak Tatar, Kara Tatar ve Barbar Tatar olmak üzere üç kabiledirler. Çin sınırında yaşayan Tatarlara Medeni Tatar denilmektedir. Ongut kabilesi Medeni Tatarlara örnektir. Çin sınırından uzakta yaşayan Moğollar'a ise Barbar Tatar denilmektedir. Ak Tatarlar, Çin sınırına yakın Moğol kabilesidirler. Esere göre, Ak Tatarlar yüzleri güzel ve nazik insanlardır. Barbar Tatarlar ise, fakir ve cahil insanlardır. Yetenekleri sınırlıdır. Kara Tatar kabilesi ise Cengiz Han'ın kabilesidir.[13]

1.2. Cengizhan Dönemi Siyasi Olaylar

Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu olan Cengizhan, Moğolların en köklü ve büyük kabilesi Kıyatlara mensuptur. Babası Kıyat kabilesinin reisi Yesugey'dir. Annesi Olhuno'ut kabilesinden Ho'elundur. Ho'elun Merkit kabilesinden Yeke-çiledu ile evlilik yapmak için Merkit yurduna gitmektedir. Onlar yoldayken Yesugey, Ho'elun'u görüp beğenmesi üzerine Ho'elun'u Yekeçiledu'nun elinden almış ve onunla evlenmiştir.[14] Bu evlilikten de Cengizhan dünyaya gelmiştir. Cengizhan Onnon Nehri kıyısında doğmuştur. Cengizhan'ın doğduğu yıl ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Çoğu kaynak onun 1155 yılında doğduğunu söylemektedir. Cengizhan'ın 1152-1167 yılları arasında doğduğunu belirtmek daha doğru olacaktır.[15] Yesugey, Cengizhan'ın doğduğu sırada Tatarlarla yaptığı savaştan dönmüştür. Yesugey Tatarlardan esir aldığı Temuçin- uge'nin adını oğluna vermiştir.

[11]Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017, s.65 (Moğol ve Türklerin kardeş kavim olduklarını söylemektedir.)
[12] Fergana bölgesinde yaşayan Türk Kavminin ismidir.
[13] **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu**, Çev: Mustafa Uyar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s.39-45.
[14] Temir, **age**, s. 16.
[15] Jean Paul Roux, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 271.

Çünkü Moğol geleneğine göre yeni doğan bebeklere alınan esirlerden savaşçı karaktere sahip kahraman kişilerin adı verilmektedir.[16] Cengiz ismi sonradan verilen unvandır. Temuçin'in doğduğunda sağ elinde pıhtılaşmış kan tuttuğu söylenmektedir. Temuçin'in elindeki kan pıhtısı onun ilerde büyük bir savaşçı olacağı ve çok kan dökeceği şeklinde yorumlanmıştır.

Temuçin'de bozkırlı çocuklar gibi çocukluğundan itibaren at binmeyi, kılıç tutmayı, ok atmayı öğrenmiştir. 9 yaşına geldiğinde babası onu dayısının kızıyla nişanlamak amacıyla dayısının yurduna götürmeye karar vermiştir. Bu evlilik siyasi bir evliliktir. Yesugey karısının ailesiyle bağları güçlendirmeyi ve onlarla kabilesini genişletmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle de bu evliliği istemiştir. Annesinin yurduna giderlerken yolda Unggrirat Kabilesinden Dei-seçen'le karşılaşmışlardı. Dei-seçen onlara nereye gittiklerini sordu. Yesuguy'de ona, Temuçin için dayıları olan Olhuno'-ut kabilesinden kız istemeye gittiklerini söyledi. Bunun üzerine Dei-seçen rüya gördüğünü söyledi. Rüyasında, beyaz asil doğanın güneşle ayı pençeleriyle yakalayarak uçup ellerinin üzerine konduğunu anlattı. Bu rüyanın Yesugey'in oğlu Temuçin'i işaret ettiğini söyleyerek Yesugey ve Temuçin'i evine çağırdı ve kızını Temuçin'e vermek istedi. Bunun üzerine ertesi gün Yesugey oğluna Börte'yi istedi. Dei- seçen, Temuçin'in damat olarak kendi yurdunda kalması şartıyla kızını verdi. Yesugey bunu kabul etti ve yurduna doğru yola çıktı. Bu sırada susayan Yesugey, yolda karşılaştığı Tatarlardan su istedi. Fakat bu kabilenin Tatarlar olduğunu anlamayan Yesugey bunun cezasını canıyla ödeyecekti. Tatarlar, Yesugey'in oğlunun da adı olan Komutan Temuçin'i ve yapılan savaşı unutmamışlardı. Bunun intikamı olarak Yesugey'in içkisine zehir koydular, Yesugey yurduna vardığında Tatarlar tarafından zehirlendiğini anladı. Bunun üzerine yanında bulunan Munglik'e ailesini emanet etti ve Temuçin'i getirmesini söyledi, ardından öldü.[17]

Munglik, Temuçin'i almaya gittiği sırada, Temuçin'in ata yurdunda göçler başladı. Kabile reisleri Temuçin'in ailesini geride bırakmaya karar verdiler ve göç etmeye başladılar. Honghotat Kabilesinden Çaraha-ebugan gidenleri durdurmaya çalıştı fakat başarılı olamadı. Yurda dönen Temuçin olanlar karşısında çok üzüldü. Babasının ulusu, ataları onları terk etmişti. Ho-elun, çocuklarını büyütmek için büyük mücadeleler verdi. Avcılık, balıkçılıkla geçindiler. Taiçi'ut'lar geride bıraktıkları Temuçin ve ailesine karşı harekete

[16] https://turkcetarih.com/temucinden-cengiz-hana-uzanan-surec.
[17] Temir, **age,** s.19-22.

geçtiler ve Temuçin'in yurduna geldiler. Hasar, Temuge, Temulen[18] Taiçi'utlarla savaşırlarken, Taiçi'ut'lar Temuçin'i istediklerini söylediler. Bunun üzerine Ho-elun ve çocukları Temuçin'in kaçmasını sağladılar. Temuçin'in kaçtığını gören Taiçi-ut'lar onu takip ettiler fakat Temuçin ormanda saklandı. Dokuz gün ormanda kaldıktan sonra Temuçin "şerefsizce ölmektense çıkmalıyım" diyerek çıktı ve Taiçi-ut'lar onu yakaladı.[19] Temuçin'in boynuna bir boyunduruk geçirildi ve kolları buna bağlandı. Her gün başka bir evde başka bir bekçi ona gözcülük ediyordu.[20] Temuçin, Taiçi-ut'ların bir gece eğlence yaptığı sırada gecenin karanlığından da faydalanarak kaçtı. Kaçtığı gün şansından zayıf ve tek bir bekçi gözcülük yapıyordu. Temuçin'in kaçtığını fark eden Taiçi-ut'lar onu takip etmeye başladı. Bunun üzerine Temuçin nehre atladı. Sorhan-şira dışında başka kimse onu görmedi. Sorhan-şira ona bu şekilde yatmasını söyleyerek Taiçi-ut'ları oradan uzaklaştırdı. Temuçin ortalık sakinleşince ona yardım eden Sorhan-şira'nın evini aradı. Çünkü buradan kurtulması için yardıma ihtiyacı vardı. Sorhan-şira Temuçin'e yardım etti. Taiçi-ut'lar, Temuçin'i bir kimsenin sakladığından şüphelenerek aramaya başladılar. Sorhan-şira'nın evini de aradılar. Bu sırada sorhan-şira Temuçin'i yün arabasına gizledi. Askerler bu arabayı da aramaya teşebbüs etti. Sorhan-şira araya girdi ve bu sıcakta kimse yünler içinde yaşayamaz diyerek onları uzaklaştırdı. Temuçin'e de yurduna dönmesi için at ve silah vererek onu yurduna gönderdi.[21] Onon Nehri kıyısına gelen Temuçin burada ailesini ve adamlarını bularak Burhan Haldun Dağına[22] çekildi. Burhan Haldun dağı Moğollar için kutsal bir dağdır. Burhan Haldun Dağı onların ana kucağı gibi tek sığınak noktalarıdır.

Temuçin, siyasi yalnızlıktan kurtulmak ve yeni kabilelerle dost olmak için 9 yaşındayken nişanlandığı Dei-seçen'in kızı Börteyle evlenmek üzere yanına kardeşi Belgüte'yi alarak Kongirat ülkesine gitti. Dei-seçen onu büyük bir sevinçle karşılayarak kızını ona verdi. Çeyiz olarak da samur kürkü vererek onları yurtlarına gönderdi. Temuçin gücünü artırmak ve onlardan ayrılan kabilesini birleştirmek amacıyla 1175 yılında Kerayitlerin hükümdarı, babasının yakın arkadaşı Tuğrul Han'ın yanına giderek bağlılıklarını bildirdi. Eşinin çeyizi olan samur kürkünü Tuğrul Han'a hediye olarak götürdü.[23] Temuçin'in Tuğrul Han'a verebileceği en büyük hediyeydi çünkü Temuçin'in en değerli eşyası bu kürktü. Tuğrul

[18] Hasar, Temuge ve Temulen, Cengiz Han'ın kardeşleridir.
[19] Temir, **age**, s.23-31.
[20] Neogoe, **age,** s.65.
[21] Temir**, age,** s.32-33.
[22] Moğolistan'da bulunan ve Moğolların kutsal saydığı dağdır.
[23] Temir, **age,** s.36-37.

Han ona kabilesini birleştirme sözü vererek Temuçin'le siyasi bir bağ kurdular. Bu bağ ilerleyen zamanda baba oğul bağına dönüşecek ve her ikisi de bu bağdan yararlanacaktır.

Temuçin ailesiyle birlikte Kerulen nehrinden ayrıldı. Burgi sahili civarında bulundukları sırada Merkitlerin saldırısına uğradılar. Bu ani saldırıda Temuçin'in karısı Börte kaçırılmıştır. Zamanında Ho'elun'u, Yesugey Bahadır Merkit kabilesinden Yekeçiledu'nun elinden almış ve onunla evlenmiştir. Merkitler, bunun intikamını almak ve yavaş yavaş etrafını genişleten Temuçin'in güçlenmesini önlemek amacıyla bu baskını yaptılar. Temuçin Börte'yi kurtarmak amacıyla Tuğrul Han ve Cacirat kabilesinin reisi Camuka'dan yardım istedi. Camuka'nın yardımıyla karısı Börte'yi gece baskınıyla kurtardı. Börte, Yekeçiledu'nun kardeşi Çilger-Boko'nun yanında kalmıştı. Merkitler böylece Yekeçiledu'nun intikamını aldıklarını düşünmüşlerdi. Börte, yurduna gelince Cuci'yi doğurdu. Cuci'nin Temuçin'in mi yoksa Merkitli Çilger-Boko'nun mu oğlu olduğu konusu Moğollar arasında tartışılmıştır. Fakat Temuçin, onu kendi oğluymuş gibi görmüş söylenenlere kulak asmamıştır.[24]

Camuka ile Temuçin bir buçuk yıl birlikte yaşadılar. İkisi de kabile reisiydi ve ikisi de her iki kabilenin başına geçmek istiyordu. Onon Nehri[25] üzerinde Korkonak Cobor mevkiinde, görünürde otlak meselesi sebebiyle aslında hanlık için birbirlerinden ayrıldılar.[26] Camuka gizli gizli düşmanlık besliyordu. Bu ayrılık sonucunda Taiçutlar Camuka'nın yanına geçtiler. Taiçutlar'ın Camuka'nın yanına geçmesi Temuçin'le Camuka arasında düşmanlığın göstergesidir. Çünkü Taiçutlar Temuçin'in düşmanıydı.

Celayir'lerden Tohura ailesiden üç kardeş, Tarhudlardan beşkardeş ve birçok kabileTemuçin'in yanına hâkimiyeti altına girdi. Curkinli Saça-Beki, Taiçu, Huçar-beki, Altan-otiçigin Camuka'nın yanından ayrılıp Temuçin'e katıldılar.[27] Saça-beki, Altanotiçigin ve Huçarbeki 1196 yılında anlaşarak Temuçin'e Cengiz Han unvanı verdiler ve onu han ilan ettiler. Cengiz'in manası deniz, okyanus demektir. Reşidüddin ise eserinde güçlü anlamında kullanmıştır.[28] Okyanus dünyayı saran su tabakasıdır ve Temuçin de dünya hâkimi olmak tek hükümdar olmak istediğinden bu unvan düşünülerek konmuştur denilebilir. Cengiz unvanı 1196'da mı yoksa Büyük Han ilan edildiği 1206'da mı verildiği

[24] Temir, **age**, s.43-49.
[25] Rusya ve Moğolistan arasında bulunan bir nehirdir. Moğolların eski ve önemli yerleşim yerlerindendir.
[26] Sebahattin Ağaldağ, **Moğol Devleti**, https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380192
[27] Temir, **age**, s.54-56.
[28] Mustafa Kafalı, Cengizhan, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.363.

tartışma konusudur. Fakat Moğolların Gizli Tarihi eserinde 1196'da Cengiz unvanı verildiği yazmaktadır. [29]

Temuçin 1196'da han olduğunda, Tuğrul Han'a elçi gönderdi. Moğolların yeni hanı olduğunu bildirdi. Tuğrul Handa onun hanlığını kabul etti. Temuçin han olduktan sonra dört güçlü Moğol kabilesiyle savaştı. Bunlar Temuçin'in kan kardeşi Camuka, babasının dostu Tuğrul Han, Naymanların reisi Buyruk Han ve Merkitlerin reisi Togtoga Beki'dir. Adları geçen Moğol kabileleriyle savaşarak Moğolistan'ın tek hâkimi durumuna geldi. Temuçin, ona elçi yollayarak han olduğunu bildirdi. Camuka kendisinin seçimde yer almaması sebebiyle ve onun yanından giden Seçebeki, Altanotiçigin gibi kumandanların öncülüğünde seçildiğini öğrenince kıskançlığını ve düşmanlığını daha fazla gizleyemedi. Camuka kardeşi Taiçar'a Cengiz'in halkının sürüsünden at çalmasına izin verdi.[30] Cengiz'in yasasında da bulunduğu üzere, Moğollarda at hırsızlığının cezası ölümdür. Atı çalınan Moğol Taiçar'ı öldürdü. Bunun üzerine Camuka 13 komşu boyu yanına alarak görünürde kardeşinin intikamını almak asılda ise Temuçin'i ortadan kaldırmak amacıyla sefere çıktı. Cengiz Han bu savaşı kaybetti.[31] Camuka, savaş sonrasında Cengiz Han'ı takip etmedi. Yolda Çinos Prenslerini esir aldı ve onları kazanda kaynatarak öldürdü. Cengiz Han'ın adamları olan Neudai ve Çahanuva'nın kafalarını kestirip atkuyruğuna bağlattırdı. Bu durum üzerine Camuka'nın yanında bulunan, Urud Kabilesi, Manghud Kabilesi, Yesugey'in adamı olan Munglik (daha sonra Camuka'nın yanına geçmişti) gibi kabileler Temuçin'in yanına geçtiler.[32] Camuka savaşı kazandı fakat Temuçin siyasi ve manevi olarak bu savaştan kazançlı çıktı. Çünkü birçok Moğol Cengiz Han'nın yanına gelerek ona tabi oldular. Camuka savaşı kazandığı halde Temuçin'i takip etmemiştir. Taktiksel hata yapmıştır. Eğer Cengiz Han'ı takip etseydi onu yenebilir Moğolların başına geçebilirdi.[33] Çinos Prenslerini yaktırması ve Cengiz'in adamlarının başını kestirip işkence etmesi birçok kabilenin onun yanından Cengiz'in yanına geçmesine neden oldu. Böylece Camuka, han olma olasılığını da kendi taktiksel hatası sebebiyle kaybetti.

Çin imparatoru Tatarlara karşı, Cengiz Han ve Tuğrul Han'dan yardım istedi. Cengiz Han bunu fırsat bildi. Çünkü Tatarlar Cengiz Han ve onun halkının en büyük düşmanıydı.

[29] Temir, **age,** s.58, Bkz. (Dönemle ilgi önemli bir kaynaktır. Bu nedenle biz bu kaynağa göre unvanın 1196 yılında verildiğini kabul ediyoruz.)
[30] Temir, **age**, s.61.
[31] Jean Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s.99-100.
[32] Temir, **age**, s.62.
[33] https://turkcetarih.com/temucinin-cengiz-han-unvani-almasi-ve-fetihleri/.

Yesugey'i zehirlemişlerdi. Bunun intikamını almak için bu büyük bir fırsattı. Cengiz Han ve Tuğrul Han Çin İmparatoruna yardım ettiler ve Tatarları yenilgiye uğrattılar. Bunun üzerine Çin İmparatoru Tuğrul Han'a Onghan unvanını, Cengiz Han'a da sınır yüzbaşısı unvanını vererek onlara teşekkürünü sundu.[34] 1201 yılında Hadagün, Salcut, Tatarlar, Unggirad, Nayman, Oyrat, Taitçu kabileleri birleşerek Camuka'yı Argun nehri kıyısında toplanan kurultayda Gur Han Moğolların hükümdarı ilan ettiler. Moğolistan coğrafyasında iki han olmuştu artık savaş kaçınılmaz bir hal aldı. Temuçin 1201 yılında Camuka ile savaşarak onu yenilgiye uğrattı.[35]

Cengiz Han, ilk seferini 1201 yılında Tatarlara yapmıştır. Tatarları tabiiyeti altına alarak hem babasının intikamını aldı hem de bu kabilenin nüfusuyla güçlendi.[36] Temuçin ile Tuğrul'un arası bozulmaya başlamıştı. Temuçin gün geçtikçe güçleniyordu. Onghan'ın hanlığı gölgede kalıyordu. Onghan'ın oğlu Sanggum bu durumdan çok rahatsızdı. Camuka'yla birlkte olup Onghan'ı Cengiz Han'a karşı kışkırtıyorlardı. Temuçin aralarındaki bağı güçlendirmek amacıyla oğlu Cuci ile Onghan'ın kızı Çur-bekiyi evlendirmek istemişti. Asya topluluklarında evlilik ile bağ kurmak yaygın bir gelenektir. Etrafını güçlendirmek ve ileride olabilecek saldırılara karşı kendini koruyabilmek açısından önemlidir. Evlilik bağı siyasi olarak nüfuzunu artırmak güçlenmek için önemli bir adım olmuştur ve bunun gibi evliliği birçok hükümdar yapmıştır. Cengiz Han, Tuğrul Han'ın kızını istemiş kendi kızı Koçin-Beki'yi de Sangguma vermek istemiştir. Fakat bu durum onların aralarının bozulmasına neden olmuştur. Çünkü Sanggum Cengiz Han'ı küçük görerek onun kardeşiyle evlenmesini istememiştir. Camuka bu durumu fırsat bilerek Onhgan'ı Cengiz Han'a karşı kışkırtıyordu. Onhgan buna karşılık savaş yapmak istemiyordu. Sanggum'un da babasına yaptığı ısrarlar sonucunda Onghan Temuçin'e karşı sefere çıkmaya karar verdi. Sonra onu gafil avlamak amacıyla bir plan kurdular. Plana göre, Onghan kızını Temuçin'in oğlu Cuci'ye vermeyi kabul etmiş gibi yaparak onu nişan için davet edecek ve Temuçin gelince onu yakalayacaklardı. Temuçin bunun üzerine yola çıktı. Munglik yolda onu uyararak Onghan'a gelemeyeceği haberini göndertti. Onghan, Temuçin'in planını anladığını düşündü ve ani bir baskınla onu yakalama kararı aldı. Badai ve Kişilih adında iki çoban Temuçin'e bu ani baskını haber verdiler. 1203 yılında Temuçin ile Onghan Halhalcit çölünde karşılaştılar. Savaş sonunda Onghan kaçtı ve taraflar savaşı

[34] Neagoe, **age**, s.69.
[35] Temir, **age**, s.69-70 (ayrc bkz: Roux, **age,** s.109-111).
[36] Ergin Ayan, **Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247**), Gece Yayınları, İstanbul 2015, s.65.

bitirdiler.[37] Moğolların Gizli Tarihi eserinde, Temuçin'in Kerayitleri yendiği bahsedilirken [38]Jean Pul Roux tarafların yıprandıklarından ve savaşı bıraktıklarından söz etmektedir.

Temuçin'in düşmanları olan Camuka, Merkit beyi Toktoga-beki, Oyratların reisi Kutulabeki Naymanlara sığınmışlardı. Bu durum da düşmanlarını barındıran kavimle savaş kaçınılmazdı. Naymanlar güçlü görünseler de hükümdarları ölünce, hükümdarın oğulları halkı yönetmek için genç ve yeteneksizlerdi.[39] Kendi aralarında birlikleri de yoktu. Bu durum onların güçsüzleşmesine neden oluyordu. Bu sırada Naymanların hükümdarı Tayang Han'dı. Tayang Han, Cengiz Han ile savaş yapma niyetindeydi. Çünkü o tek han olmak istiyordu. Moğolistan coğrafyasında iki han bulunmaktaydı ve o bu durumdan rahatsızdı. Gökte ay ve güneş olabilir fakat yerde iki hükümdar olmaz diyerek savaş yapma kararı aldı.[40] Temuçin savaş yapılıp yapılmaması konusunu tartışmak üzere 1204 yılında kurultay topladı. Kurultayda birçok komutan, mevsimin kış olması ve mevsimden kaynaklı olarak atların zayıf olduğunu, sonbaharda sefer yapılmasının çok daha iyi sonuçlar doğuracağını söylediler. Temuçin'in kardeşi Temuge, amcası Darıtay ve Belgütey hemen harekete geçilmesini istediler. Zaten Temuçin kurultayda savaş yapma kararı almıştı amacı fikir almaktı. Bunun üzerine hemen savaş hazırlıklarına başlandı. Bu savaş sadece kabileler arası savaş değildi. Bu savaş hanlık savaşıdır ve galip gelen Moğolistan'ın tek hükümdarı olacaktır. Bu nedenle atılan her adım ve yapılan her hazırlık titizlikle yapılmalıdır.

Temuçin, ordusunu teftiş etti, orduyu binlik, yüzlük ve onluklara ayırdı. Bu orduyu yönetmeleri için de iki Noyan atadı. Muhafız sayılarını artırdı. Asker sayısını gündüz 60 asker, gece 80 asker olarak belirledi. 17 Mayıs 1204'te sefere çıktılar. Asker sayıları azdı fakat bir plan kurdular. Gece olunca asker başına beş ateş yaktılar. Tayang Han ve Küçlüg onların ordusunun çok fazla olduğunu düşünerek geri çekilmeye başladılar. Sonuç olarak Cengiz Han ve ordusu galip gelerek Moğolistan'ın tek hâkimi haline geldiler. Küçlüg de kaçarak canını zor kurtardı. [41]

Cengiz Han, bütün Moğolistan halkını itaat altına aldıktan sonra 1206'da ata yurdu olan Onon nehri kıyısında büyük kurultay düzenledi. Kurultayda toplananlar dokuz parçalı

[37] Temir, **age**, s.93-96 (ayrc bkz: Jean Paul Roux, **age,** s.116-124).
[38] Temir, **age,** s.96.
[39] Ayan, **age**, s.65.
[40] Temir, **age,** s.112.
[41] Jean Paul Roux, **age**, s.124-126.

tuğlarını dikerek Cengiz Han'ı Büyük Han ilan ettiler.[42] Artık Cengiz Han yasal olarak Moğolistan'ın hükümdarı olmuştur. Büyük Han, kurultayda devletin ordu ve içtimai teşkilatını yapılandırdı. Gelenekler ve devlet düzeninin işleyişi ile ilgili kuralları birleştirerek Cengiz Han Yasası diye adlandırdığımız büyük yasayı ilan etti. Artık devlet oluşumu oluşmaya başlamış ve büyük seferlere yelken açılmıştır. Cengiz Han, büyük ülküsü olan dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek üzere teşkilatlanmıştır. Asya da kurulan yeni devlet ve kurucusu kendi hükümetinin meydana getirildiğini belli etmek için gelenekleri gereği yeni yasalar çıkarırdı. Bu gelenek kendi hâkimiyetini kabul ettirmek için yapılan bir uygulamadır. Cengiz Han bu yasayı koruması için kardeşi Şigika-hututu baş yargıç ilan etti.[43]

Kırgızlar 1207 yılında Cengiz'e tabi olan ilk Türk kavmidir. 1209 yılında Uygurlardan İdikut Büyük Han'a bağlanmıştır.[44] Uygurların, Cengiz Han'a tabi olması Moğol Devletinin idari yapısında gelişmelere sebep olmuştur. Moğollar, Uygurlarla tanışana kadar bir yazıya sahip değildiler. Yazıyı Uygurlardan öğrenmişlerdir.[45] Cengiz Han hoşgörü konusunda da Uygurlardan yardım almıştır.[46] Büyük Han Uygur Ta ta T-unga'yı esir almıştır ve onu kâtip yapmıştır. Cengiz Han, Oğullarına Uygurca öğretmesi için Tata Tunga'yı görevlendirmiştir. Bu şekilde Uygurca resmî dil oldu.[47] Uygurlar Cengiz Han'ın yaşamı boyunca özerk kalmışlardır. Sonraları ise devletin koruması altındaki en değerli toplum olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.[48]

Bütün Orta Asya toplulukları gibi, Cengiz Han da Çin'e saldırmayı istiyordu. Çin, ekonomik ve siyasi açıdan güçlüydü. Bu nedenle diğer devletlerin dikkatini çekmiştir. 13. Yüzyılda Çin sahasında üç ayrı krallık vardır. Kansu civarında Tangutlar, kuzeyde (Moğolistan'ın doğusu) Chin veya Kin krallığı ve güneyde Sung İmparatorluğu bulunuyordu.[49] Cengiz Han, Çin ülkesine saldırmaya Tangutlardan başlamıştır.

Cengiz Han, Tangutlar'a 1207 ve 1209 yıllarında iki sefer yaptı. 1207'de yaptığı seferi, gücünü ölçmek ve ganimet toplamak amacıyla yapmıştır. İkinci saldırısında ise tamamen

---

[42] Temir, **age**, s.134.
[43] Robert Marshall, Çev: Füsun Doruker, **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, Sabah Yayınları, İstanbul 1996, s.17.
[44] Wilhelm Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, TTK Yayınları, Ankara 2017, s.128.
[45] Ayan, **age**, s.69.
[46] Neagoe, **age**, s.91.
[47] A. Zeki Velidi Togan, **Çengiz Han**, 1969 - 70 Kış sömestresi, s.55.
[48] Marshall, **age,** s.21.
[49] Ağaldağ, **agm.**

bölgeyi alma odaklı bir sefer yapmıştır. İkinci saldırıda Moğollar ülkeyi ele geçirebilmek için taktik uygulamıştır. Çünkü Moğollar ülkenin surlarını aşamamışlardır. Taktiğe göre, Cengiz Han Tangutlardan barış yapma karşılığında ülkenin kedi ve kuşlarını istemiştir. Tangutlar isteklerini yerine getirmiştir. Rivayete göre, Moğollar kedilerin kuyruklarına ve kuşların ayaklarına kıtık[50] bağlayarak ateşe vermiştir. Böylece ülkeye dönen hayvanlar yuvaları ve mahzenleri ateşe vermiştir. Bu sırada Cengiz Han Sarı Irmak'ı taşırmak için yön değiştirmeyi denedi fakat başarılı olamadı. Moğol kampını sel basınca kuşatmayı kaldırmak neredeyse zorunlu hale gelmişti. Bu sırada Tangut Kralı barış istedi ve kızı Çaka'yı Cengiz'e vererek hükümdarlığını korudu. Moğolların ihtiyacı halinde onlara asker yollayacağının da sözünü vererek onları uzaklaştırdı.[51] Moğolların, Tangutlara yaptığı sefer onların yerleşik ve medeni millete yaptığı ilk seferdir. Bu seferle İpek yolunu kontrol altına almışlardır.[52]

Çin İmparatoru, Moğollardan her yıl vergi alıyordu. Temuçin, Büyük Han olunca bu vergiyi ödemedi. Bu açıkça savaş ilanıydı.[53] Tangutları da bertaraf ettikten ve bu savaştan birçok ganimet aldıktan sonra Çin'e hareket etti. Cengiz Han, Çin'e savaş ilan etmek amacıyla Kerulen'de kurultay topladı.[54] Ardından Cengiz Han, oğullarıyla birlikte Çin seferine (Koyun yılında) 1211 yılında çıktı. 1211 seferi Cengiz Han tarafından, önemle takip edilmiş ve sistemli bir biçimde gerçekleşmiştir. Fakat müstahkem mevkiler ele geçirilememiştir. 1213 yılında Moğol ordusu üç kola ayrılarak Çin'e sefer düzenlemiştir. Birinci ordu Cengiz Han'ın küçük oğlu Tuluy komutasında Hopei ovasını baştanbaşa geçerek Ho-kienfu'yu almış, daha sonra Şang-tongg'a girerek Tsi-nan'ı zaptetmiştir. Cengiz Han'ın kardeşi Kasar ile küçük kardeşi Temuge ot Tigin komutasındaki üçüncü ordu Peçili Körfezine kadar uzanarak Çin'e büyük bir sefer düzenlemiştir.[55] Pekin önlerine gelen Moğol orduları, Pekin duvarı önünde karargâh kurdu. Cengiz Han, bu gücüyle duvarları aşamayacağını düşündü ve şehrin düşmesini beklerse gücünün tükeneceğini anladı. Yaz geldiğinde hastalıklar baş gösterecekti. Kinlerle barış yapılması gerekiyordu. Tam bu sırada 1214'te Kin İmparatoruna barış teklif ettiler. Kinler bu teklifi kabul ettiler. Moğollara altın, ipekli kumaşlar, erkek ve kız köle verdiler. At ve Çin prensesi verdiler.

[50] Minder, şilte, yastık gibi şeyleri, koltuk döşemelerini doldurmakta kullanılan, kimi vakit de sıvanın içine katılan keten, kendir ya da kaba yün lifleri.
[51] Roux, **age**, s.160.
[52] Ağaldağ, **agm.**
[53] Corci Zeydan, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, C. II, s.539.
[54] Roux, **age**, s.162.
[55] Marshall, **age**, s.22-23.

Moğollar büyük bir ganimet alarak ülkelerine dönmüşlerdir.[56] Çinliler Cengiz Han'ın geri gelmesinden endişeleniyorlardı. Bu nedenle Kuifang'a göç etmeye karar verdiler. Kitan ve Yuçenler yoldan dönerek tekrar Pekin'e gittiler. Cengiz Han tarafında olduklarını bildirdiler.[57] Bu durum üzerine 1215 yılında Cengiz Han ordusunu tekrar Pekin'e yöneltti. Pa- çeu'da Çin ordusu yenilgiye uğradı. Olayların gidişatına katlanamayan Pekin valisi intihar etti. Böylece Pekin Moğolların eline çok kolay geçmiştir. Cengiz Han'ın Pekin'i alması onun ününü artırmış ve gücünü herkese göstermesine sebep olmuştur. Harezmşah Muhhamed'le arasının bozulmasının bir sebebi de Çin'e Cengiz'in hâkim olmasıdır. Moğollar şehri işgal ederek, insanları katletmişlerdir. Cengiz Han kendisine itaat edenlere karşı son derece adil davranarak onları mükâfatlandırmış, dostlarına karşı sadık ve merhametli olmuş, kendisine itaat etmeyen karşı gelenlere ise acımasız davranmıştır.[58] Cengiz Han, yeni başkenti Kuifang'a kadar gitti. Fakat artık daha fazla uğraşmak istemedi ve geri dönme kararı aldı. 1217'de Mukali'ye bu görevi devrederek Moğolistan'a döndü. Cengiz Han, Çin'i tamamıyla ele geçirememişti. Zaten amacı Çin'i tamamıyla ele geçirmek değil, sadece bölgeyi itaat altına almak ve bölgede sözü geçer hükümdar olmaktı.

Cengiz Han 1215'te Pekin'i aldıktan sonra Harezmşah Muhammed Cengiz Han'a elçi gönderdi. Çin, sadece Asya bozkır halkının sefer düzenlemek istediği bir yer değildi. Müslümanlar da buraya hâkim olmak istiyordu. Harezmşah'ın da Çin'i alma hayali vardı ve Cengiz'in gerçekten burayı alıp almadığını merak ediyordu. Bu sebeple Cengiz Han'a elçi gönderdi. Han onun elçisini kabul etmiş, İslam halifesiyle de görüşmüştü.

1.2.1. Naymanlarla Savaş

Naymanların, Moğollar tarafından yenilgiye uğratılması sonucunda, Nayman Kralı Taybuka'nın oğlu Küçlüğ kaçarak hayatını kurtarmıştı. Bir süre başıboş dolaştıktan sonra, Doğu Türkistan sınırlarında bulunan Karahıtay ülkesine göç etti. Diğer bir görüşe göre ise Gur Han'ın askerleri Küçlüğ'ü yakalayarak Gur Han'a getirdiler. Karahitay ülkesi Gur Han adında bir kralın hâkimiyeti altındaydı. Karahıtay halkı Müslümandı. Küçlüğ burada, kendi halkını da alarak Gur Han'ın hizmetine girdi. Kısa sürede Gur Han ile iyi ilişkiler kurdu ve kızıyla evlenerek kendini ülkede yasal hakkı olabilecek duruma getirdi. Kısa süre sonra,

[56] Roux, **age,** s.166.
[57] Roux, **age,** s.167.
[58] Marshall, **age**, s.23-24.

ordudaki kendi yandaşlarının da desteğiyle Gur Han'a isyan etti. Karahıtay ülkesi 1211 yılında Küçlüğ'ün hâkimiyeti altına altına girdi.[59] Küçlüğ, Nasturi bir Hristiyan'dır. Halk ise Müslümandır. Küçlüğ, Müslüman halka zalimce davranıyor, onları Hristiyan olmaları için zorluyordu. Moğolistan, Türkistan'a uzak olmasına rağmen Cengiz Han Türkistan'da büyük ün kazanmıştı. 1215'te Çin'i ele geçirmesi onun ün ve itibarını halk nazarında artırmıştı. Almalık şehrinde Kral Buzar yeni bir Müslüman beyliği kurdu. Bu beylik kısa sürede Cengiz Han'a bağlılığını bildirdi. Küçlüg, av esnasında bu beyliğin kurucusunu öldürdü ve Almalığ'ı kuşattı. Moğol koruması altında olan beyliğe saldırı bir nevi Moğollara karşı savaş açmak anlamındaydı. Öldürülen beyin hatunu, Küçlüğ'le Moğol askerleri gelene kadar savaştı. Cengiz Han'ın tabiiyetindeki Arslan Han Karluk, Küçlüğ üzerine yollandı. Bunun üzerine Küçlüg kuvvetleriyle birlikte Kaşgar üzerine yürüdü ve burayı kendine bağladı. Küçlüğ burada Müslümanları ibadetten yoksun etti hatta Müslüman halkın evine Nayman askerlerini ibadet edip etmediklerini denetlemek amacıyla bekçi olarak koydu.[60] Müslümanlar din değiştirmeye zorlandı, medreseler kapatıldı, en sonun da halk Hitayilerin dinine geçti. Hotan'da imam Alaaddin Muhammed el- Hoteni ile Küçlüğ arasında dini bir konuda tartışma çıktı. Küçlüğ bu tartışmaya tahammül edemedi ve imamı medresenin önünde astırdı.[61] Bu olaylar esnasında Cengiz Han'ın casusları Karahıtay ülkesinde dolaşıyor önemli bilgileri Cengiz Han'a ulaştırıyorlardı. Bölgenin durumu Büyük Han'ın dikkatini çekti ve yönünü Karahıtay ülkesine çevirdi. Cengiz Han, stratejik olarak da bu bölgeye sahip olması gerektiğini biliyordu. Çünkü bölge, Arap ticaretinin önemli noktasındaydı ve bölgeyi alırsa Araplarla ticari ilişkisi gelişecek, ekonomisi güçlenecekti. Aracıların sayısı azalacak fiyatlar düşecek ve halk refaha kavuşacaktı. Araplardan gelen silahlar da iyi cinstendi ve bu silahlara büyük ülküsüne ulaşması için ihtiyacı vardı. Coğrafi olarak da uygun bir memleket olması Cengiz Han'ı buraya yöneltti. Cengiz Han'ın casusları sayesinde bilgi sahibi olduğu halk da Küçlük'ten şikâyetçiydi ve büyük bir kurtarıcıya ihtiyaçları vardı. Bu olaylar üzerine Cengiz Han, 1218 yılında Cebe Noyan komutasında 20.000 kişilik bir kuvveti Karahıtaylar üzerine yolladı.[62] Bu ordu Küçlüğ'ü yenerek halkı refaha kavuşturdu. Küçlüğ Sarı Göl civarında Moğol öncüleri tarafından öldürüldü. Moğollar da stratejik olarak önemli bir noktayı kendi topraklarına kattı. Yasaklanan Müslümanlık tekrardan serbest oldu. Ezan, namaz ve

[59] Alaeddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.106.
[60] Barthold, **age,** s.130.
[61] Cüveyni, **age,** s.108.
[62] Neogoe, **age,** s.99-100.

tekbir tekrardan Müslüman halkın eline verildi. Cengiz Han burada camileri tamir ettirmiş, ibadete izin vermiş, hatta halkı ibadet etmeleri için zorlamıştır. Cengiz Han Müslümanlara ‘‘Madem dininiz namaz kılmayı emrediyor, o halde namaz kılmanız lazım’’ diyerek Müslümanlara zorla namaz kıldırtmıştır.[63] Müslüman halkın bu kadar büyük zulümlerle karşı karşıya kalması, Cengiz Han’ı onlar nezdinde büyük kurtarıcı yaptı. Hatta Harezm ülkesine yürüyen Cengiz Han’a karşı hiçbir harekette bulunmamışlardır. Harezmşahlarla komşu olan Moğollar onlarla etkileşime başladılar.

1.2.2. Otrar Vakası

1200 yılında Harezmşah tahtına çıkan Muhammed Harezmşah kendini İslam’ın koruyucusu ve İslam’ı yaymak için savaşan bir hükümdar olarak görüyordu. Bu nedenle de kendine İslam Arslan’ı ve Allah’ın gölgesi gibi unvanlar veriyordu.[64] Sultan Muhammed Harezmşah, Cengiz Han’ın güçlenmesi ve Çin’i istila etmesi üzerine Cengiz Han’a elçi olarak Seyyid-i Ecel Bahaü’d-din’i gönderdi. Elçi göndermekteki amacı, Cengiz Han’ın Çin’i istila edip etmediğini, Moğol ordusunun durumunu ve ordunun silah teçhizatını öğrenmek istemiştir. Muhammed Harezmşah Çin’i işgal etmek istiyordu bu nedenle bölgeyle ilgili bilgileri dikkatle inceliyordu.[65]

Cengiz Han, ülkesinin ekonomisini geliştirmek amacıyla ticari girişimlerde bulunmak istiyordu. Ülkesinin geleceği için ve daha çok güçlenmesi için ekonomisi gelişmeliydi. Cengiz Han ticarete çok önem veriyordu öyle ki tüccarların can ve mallarını korumak için Krakciye[66] adı verilen memurları görevlendirmiştir. Bu memurlar sayesinde yolların güvenliği sağlanmış tüccarlar için Moğolistan yolu açılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Cengiz Han, ticareti daha da geliştirmek için, 1218 yılında Muhammed Harezmşah ile ticaret anlaşması yapmak amacıyla ona elçi gönderdi. Cengiz Han, Harezmşah Muhammed’e elçiyle birlikte şu mesajı gönderdi. ‘‘Sana selamlarımı sunuyorum. Senin kuvvetini ve İmparatorluğu'nun genişliğini biliyorum ve bu sebeple seni çok sevgili bir oğlum sayıyorum. Çin'in ve pek çok Türk kabilesinin tarafımdan zapt edilerek hükmüm

[63] Ağaldağ, **agm.**
[64] Neagoe, **age,** s.101
[65] Minhac-ı Sirac El-Cüzcani, **Tabakat-ı Nasıri**, Çev: Mustafa Uyar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.51-52.
[66] Kırağcı, koruyup koruyan anlamındadır. Bu memurların görevi yoldan geçen tüccarların güvenliğini sağlamak ve onların sattığı malların arasında Büyük Han’a layık olanları hanın yanına götürmektir.

altına alındıklarını senin bilmeni istiyorum. Benim memleketim savaşçılar karargâhıdır; gümüş madeni ocağıdır; benim başka topraklara ihtiyacım yoktur. Ben babalarımız arasındaki ticari ilişkileri cesaretlendirip arttırmakta, ikimiz için de eşit faydalar bulunduğuna inanıyorum,''dedi.[67] Mesajın içeriğine baktığımızda oğlum kelimesi dikkatimizi çekiyor. Bu sözcüğe ayrıntılı biçimde baktığımızda Cengiz Han mesajda Harezmşah Muhammed'e oğlum diyerek üstünlüğünü kabul ettirmek istemiştir. Oğlum kelimesi büyüklüğün ve itaat edilmesi gereken birinin sözü niteliğindedir. Bu nedenle Harezmşah'ın uygun bir cevap vermesi gerekmektedir. Dikkatsizce verdiği cevap onun bütün hükümdarlık yetisini kendi elleriyle Cengiz Han'a vermesi anlamına gelmektedir. Harezmşah, Cengiz Han ile ilgili araştırmalar yapıyordu ve onun gerçekten Çin'i feth edip etmediğini öğrenmek istiyordu. Çünkü onun amacı Çin'i fethederek ismini İslam âlemine duyurmaktı. Fakat 1215 yılında Cengiz Han Pekin'e kadar ulaşmış, Çin'i istila etmiş, ününü Orta Asya ve İran Coğrafyasına duyurmuştu. Cengiz Han'ın Küçlüğ'ü de ortadan kaldırması Müslümanlar arasında onun sevilmesine yol açmış, Muhammed Harezmşah'ın ikincil duruma düşmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Harezmşah Cengiz Han'a düşmanlık besliyordu. Harezmşah, Selçuklular gibi Müslümanların koruyuculuğunu üstlenmek istiyordu fakat Cengiz Han'ın başarıları onun isteğini engellemiş, bu yüzden o Cengiz Han'la düşman olmuştu. Tüm bunlara rağmen 1218 yılında Muhammed Harezmşah ve Cengiz Han arasında Ticaret anlaşması yapıldı.

Moğolistan'a ticaret yapmak eskisi gibi zor değildi. Üstelik yollar memurlar tarafından korunuyordu. Göçebe yaşama sahip olan Moğollar, tüccarların getirdiği her şeyi ilgi ile karşılıyorlar bunun sonucu olarak da tüccarlar büyük kâr ile ülkelerine dönüyorlardı. Kısa sürede bu durum etrafa yayıldı ve birçok tüccar Moğolistan'a gitmeye başladı. Buhara tacirlerinden üç kişi yanlarına altınlı libaslar, girbas ve türlü türlü kumaşları alarak Moğolistan'a yola çıktılar. Moğol diyarına geldiklerinde korucular tarafından malları kontrol edilen tüccarlardan Ahmet Belhi adındaki tüccarın malının Cengiz Han'a layık olduğu söylenerek yanındakilerle Han'a gönderdiler. Ahmet mallarını Cengiz Han'a sundu. Mallarının ederi on yirmi dinar arası bir fiyat olmasına rağmen Cengiz Han'dan üç baliş[68] istedi. Cengiz Han, malların değerinden yüksek fiyatta olduğunu anlayınca tüccara çok kızdı ve '' bu şaşkın bizi hiç kumaş görmemiş'' sanıyor diyerek Hata padişahları

[67] Naegoe, **age**, s.101.
[68] Baliş altından olursa iki bin dinar değerinde, gümüşten olursa iki yüz dinar değerindedir. Ebu'l Ferec İbnü'l ibri, **Tarihu Muhtasari'd- Düvel**, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.7.

tarafından hediye edilmiş kumaşların gösterilmesini emretti.[69] Kumaşları getirip Ahmet Belhi'ye gösterdikten sonra mallarına el koyularak onu tutukladılar.[70] Sonra Ahmet'in arkadaşları Cengiz Han'ın yanına girdiler. Mallarını göstererek bunları satmaya getirmediklerini Büyük Han'a hediye getirdiklerin söyleyerek Cengiz Han'ın takdirini aldılar. Büyük Han, altınlı libaslara bir altın baliş, iki kirbas için de bir gümüş baliş vererek malları satın aldı. Ahmet'in mallarına da aynı fiyatları vererek onun mallarını da satın aldı.[71]

Ticareti geliştirmek isteyen Cengiz Han, tüccarların dönme zamanını da fırsat bilerek hatunlarına, oğullarına ve beylerine haber göndererek kendi adamlarından bir kaçını seçmelerini istedi. Bu adamlara altın ve gümüş baliş vererek, önemli ve ticareti gelişmiş şehirlerden kendileri için güzel mallar getirmeleri amacıyla bu tüccarlarla birlikte gönderilmesini emretti. Bu emir üzerine Müslüman, Hristiyan ve Türklerden oluşan Ebu'l Ferec'e göre 150 kişi, Cüveyni'ye göre 450 kişi sultanın memleketine doğru yola çıktı.[72] Bu tüccarlarla birlikte Harezmşah Muhammed'e elçiyle bir mektup yolladı. Cüzcani'ye göre mektupta:'' ben güneşi doğan padişahım sen güneşi batan padişahsın. Aramızda anlaşma ve güçlü bir barış olsun. İki taraftan da tacirler ve kervanlar gelip gitsin senin ülkendeki malları benim ülkeme benim ülkemdeki malları senin ülkene götürsünler''[73] demiştir. Ebul Ferec'e göre; '' sizin tacirleriniz buraya geldiler, biz tacirlerinizi sağ salim memleketlerine gönderdik. Sizin ülkenizin zarif ve nefis eşyalarından satın almak amacıyla kölelerimizden bir kısmını ülkenize gönderdik. Ortadan nifak kalmak ve nifak yerine her iki taraftan ittifak muhkemleşmek için bu kölelerin de sağ salim dönmeleri gerekir''[74] diyerek kölelerinin can ve mal güvenliğini sağlamak istemiştir.

Tüccarlar Otrar'a vardıkları zaman Vali İnalcuk (valiye aynı zamanda Terken Hatun'la olan akrabalığı sebebiyle Gayır Handa deniliyordu)[75] onları memnuniyetsiz bir şekilde karşılamıştır. Cengiz Han'ın tüccarlarının casus olduklarını düşünmüş ve onları öldürtmüş, mallarını yağma etmiştir. Ebu'l Ferec'e göre Vali Gayır Han Sultan Muhammed Harezmşah'a mektup yazarak öldürülmeleri gerektiğini söylemiştir. Hapse attığı tüccarları Muhammed Harezmşah'ın da iznini alarak öldürtmüştür. Vali tüccarların ellerinden

[69] Ebu'l Ferec, **age**, s.7.
[70] Cüveyni, **age,** s.117
[71] Ebu'l Ferec **age,** s.7.
[72] Ebu'l Ferec, **age**, s.8.
[73] Cüzcani, **age,** s.53.
[74]Ebu'l Ferec, **age,** s.8.
[75] Cüveyni, **age,** s.117.

mallarını aldı ve Muhammed Harezmşah'a gönderdi. Harezmşah Muhammed de bu malları Semerkand tüccarlarına dağıttı. Hapisten kaçan bir tüccar gizli yollarla Cengiz Han'a ulaşmış ve olanları anlatmıştır. Cüveyni'ye göre; Cengiz Han'ın gönderdiği tüccarlar arasında Hintli bir tüccar vardı. Vali Gayır Han bu Hintli Tüccarı yanına çağırdı. Tüccara sert davranan validen tüccar hiç korkmadı. Bunun üzerine çok sinirlenen vali bütün tüccarları hapse attırıp mallarına el koydurdu. Tüccarları cezalandırmak için Muhammed Harezmşah'a elçi göndererek izin istedi. Sultan tüccarların öldürülmelerini ve mallarına el konulmasını söyledi. Bunun üzerine vali tüccarların mallarına el koydu ve onları öldürdü. Vali Gayır Han, Harezmşah Muhammed'den cevap beklediği sırada zindandan bir tüccar kaçıp arkadaşlarının durumunun ne olacağını bekledi. Ardından arkadaşlarının öldürüldüğünü öğrenen tüccar gizlice Moğolistan'a gidip olayları Cengiz Han'a anlattı.[76] Bu olaydan çok etkilenen Büyük Han, konuyla ilgili çözüm yolu aramaya başladı. Otrar olayının hemen ardından Harezmşah Muhammed başka bir hata daha yapıyor. Bağdat'taki Halife'yi yerinden atıyor; Halife de Muhamed'i dinin koruyuculuğu sıfatından çıkartıyor. Bunun üzerine Muhammed de ordusu ile Bağdat üzerine yürüyor. Halife ile arasındaki bu gerginlik Muhammed Harezmşah'ın İslam âlemini gaza sebebiyle toplamasına engel olduğundan ilerde Cengiz Han ile yapacağı savaşta yalnız kalmasına neden oldu. Halife bu olayın üzerine Cengiz Han'a elçi yollamıştır. Halife, Cengiz'e gönderdiği elçinin saçlarını ustura ile iyice traş ettirdikten sonra kafa derisine mesajı yazdırmış, elçinin saçları uzadıktan sonra, Moğolistan'a giden tüccar kervanının sade bir kişisi olarak görünmesini sağlamıştır. Çünkü ticaret kervanı Harezm ülkesinden geçmekteydi ve direk elçi olarak yollanırsa yakalanır ve mesaj Cengiz Han'a iletilmezdi.[77]

İlk elçi heyetine yapılan şiddetli muamele Cengiz Han'ı çok kızdırdı. Fakat Cnegiz Han ilişkilerin yeniden eski haline döneceğini düşünerek, Muhammed Alaaddin'e ikinci bir elçi heyeti gönderdi. Muhammed Şah Müslüman olan elçinin başını kestirdi. Moğol olan elçilerin de sakal ve saçlarını ustura ile traş ettirdi. Cengiz Han'ın elçilerine karşı yapılan bu kötü ve gereksiz davranış, yalnız elçilere karşı değil, onların hükümdarına karşı yapılmış büyük bir hatadır. Bu sebeple Cengiz Han çıkış yolu aradı.

Rivayete göre; Cengiz Han, yüksek bir tepeye çıkarak, kendine ortada hiçbir düşmanlık yokken böyle bir kötülük yapan kişileri yenebilmek için Tanrıdan yardım istemiştir. Orada oruçlu olarak üç gün üç gece kalan Cengiz Han üçüncü gece rüyasında karalar giymiş bir

[76] Cüveyni, **age,** s.118-119.
[77] Neagoe, **age,** s.104.

papaz gördü, Papaz: ‘‘ korkma, dilediğini yap sen yardım edilmişlerdensin’’ diyordu. Uyanan Cengiz Han, rüyasını Ong Han’ın kızı olan karısına anlattı. Karısı da babası Ong Han’a gelip giden piskopos olduğunu ve bu piskoposun Cengiz Han’a gelmesiyle baht ve talihin kendine geçtiğini söyledi. Bu rivayetten sonra Cengiz Han’ın Hristiyanlığa yakınlık duyduğu söylenmektedir. [78]

Harezmşah Muhammed, Maveraünnehr’i Karahıtaylılardan aldığında Türkistan’a giden yolları kapatmıştı. Harezmşah Muhammed bölgeyi almadan önce Moğollar bölgeye gelmişti. Harezmşah Muhammed Maveraünnehri aldığı sırada Moğollar da Kaşgar, Türkistan, Balasagun gibi şehirleri Karahıtaylılardan almışlar ve Harezmşah ordusuyla savaşa tutuşmuşlardı. Harezmşah Muhmmed’de bu olay sebebiyle bölgeden Moğolların ülkesiyle yapılan ticareti yasaklamıştı. Otrar Vakasından sonra Muhammed Şah, Moğolların askeri gücünü, silahlarını ve Otrar Vakasına tavırlarını öğrenmek amacıyla Moğol ülkesine casus yolladı. Casuslar ülkelerine dönünce Moğolların ordusunun çok güçlü olduğunu ve silahlarını kendilerinin yaptığını Muhammed Şah’a ilettiler. Muhammed Şah, ordunun gücünü ve silahlarını duyunca Otrar Vakasından dolayı pişmanlık duydu ve çareler aramaya başladı. Muhammed Şah, fikrini aldığı ve fikirlerine daima saygı gösterdiği Âlim eş-Şihab el-Hayufi’ye durumu anlattı. El-Hayufi savaş yapmasını önerdi. İslam ülkelerinden asker ve malumat yardımı alarak savaşı kazanabileceklerini söyledi. Hayufi düşmanı Seyhun nehrinin karşısında beklemelerini önerdi. Muhammed Harezmşah bu konuyu devlet adamlarıyla da görüştü onlar Hayufi’nin fkrinin tam aksini söylediler. Düşmanın nehri geçip bölgeye gelmesini ve bölgeyi bilemedikleri için ise gafil avlanacaklarını söylediler.[79] Fakat Harezmşah devlet erkânının ve hükümdarının Cengiz Han’ın harita kullandığından haberi yoktu. Cengiz Han savaşlara giderken harita kullanıyordu bu da onun bölge hakkında bilgi sahibi olmasına sebep oluyordu. Böylece savaş yaptığı ülkelerin coğrafyasını tanıyan Cengiz Han savaşlarda üstünlük sağlıyordu.

Cengiz han, 1218 yılında Harezmşah Muhammed üzerine gitmeye karar verdi. Cengiz Han, Harezmşah’a elçi yolladı. Elçiyle birlikte mektup yollayan Cengiz Han mektupta; ‘‘siz adamlarımı öldürür, mallarını elinden alırsınız öyle mi? Hazır olun karşı koyamayacağınız bir güçle geliyorum’’ dedi. Harezmşah Muhammed Cengiz Han’ın elçisini öldürttü yanındakilerin de sakalını kesti ve Cengiz Han’a iletmeleri için de şu

[78] Ebu’l Ferec, **age,** s.9.
[79] İbnü’l Esir, **El- Kamil Fit-Tarih**, Çev: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, CXII, s.320.

sözleri söyledi: ‘‘dünyanın öbür ucunda da olsan seni bulup adamlarına yaptığım katliamı sana da yapacağım ve senden intikam alacağım’’ dedi ve elçi heyetini Büyük Han’a gönderdi.[80] Bunu üzerine Cengiz Han kendine tabi olmuş birçok kavimden asker yollamalarını istedi. Türkistan, Çin, Tamgaç orduları toplandı. Tangut kavmi hariç bütün kavimler asker yolladı. Tangutların asker yollamaması büyük Han’ı çok kızdırdı fakat Tangutların üzerine gitmedi. Harezmşahlarla savaştıktan sonra bu halk üzerine gidecek olan Cengiz han’ın son savaşı olacaktı. Toplanan ordudan 800 sancak çıktı ve her sancağın altında 1000 süvari vardı. Bahadırlara 300.000 at tahsis edildi. Her on atlıya etlerini kurutmaları için üç toklu koyun verildi. Bir demir kazan, su ve kımız tulumları aldılar. At sürülerini de önlerine katarak yola çıktılar.[81] Cengiz Han’ın ordusu Harezm ülkesine üç kol halinde hareket etti. İlk ordu, Han'ın büyük oğlu Cuci ve General Subutay öncü birlikleri kumanda ediyorlardı. Bunlar Seyhun (Sir Derya) kaynaklarına ulaşacaklardı. Han'ın diğer oğulları Çağatay ve Ögeday (Oktay) ikinci orduya komuta ediyorlar ve tarım ovasından geçeceklerdi. Cengiz Han ile oğlu Tuluy büyük kitleyi kumanda ederek Kuzey'den bölgeye gireceklerdi. Cebe, tümenleri ile Seyhun'yı koruyarak güney’e inecek ve Türkistan'daki dağları aşacaktı.[82] Türkistan topraklarına gelen Cengiz Han’ın ordusuna, Gayalıg’dan Aslan Han ve Biş Balıg’den İdi Kut ve Elmalig’den Seftak askerleriyle gelip katıldılar.[83] 1220 yılında Otrar’a varan Cengiz Han, Harezmşah’ın buradan ayrılması üzerine Otrar’ın alınma işini Ögeday ve Çağatay’a vererek kendisi Şah’ı takip etmeye başladı. Ögeday kısa sürede Otrar’ı yerle bir etti. Muhhamed Şah Buhara’ya Müslüman ülkelerden yardım almaya gitti. Muhammed Şah’ın Buhara’ya gitmesi üzerine onu yakalamak isteyen Moğollar onu takip etmeye başladılar.[84] Amaçları sadece şahı yakalamak değildi. Türkistan ve İran sahasını zapt etme niyetinde de olan Moğollar 7 Şubat 1220’de Buhara’ya geldiler. Buhara’ya Moğol ordularının geldiği sırada Harezmşah Muhammed Harezm ve Horasan’a gitmişti. Ordusuna oradan asker toplayacağını söyleyen Harezmşah Belh yakınlarına karargâh kurdu. Buhara’ya gelen Moğollara karşı koyamayan askerler Horasan’a gitmek üzere şehri terk ettiler. Savunmasız kalan halk Bedreddin Kadı Han’ı göndererek aman dilediler. Cengiz Han’da onlara aman verdi. Şehre giren Cengiz Han halka dokunmadı. Bu sırada kaçmaya fırsat bulamayan askerler kaleyi vermemek için Moğollarla son bir asker kalana kadar savaştılar ve en sonunda Moğollar Buhara’yı 16

[80] İbnü’l Esir, **age,** s.320.
[81] Cüzcani, **age**, s.55.
[82] Neagoe, **age**, s.106.
[83] Ebu’l Ferec, **age,** s.9.
[84] İbnü’l Esir, **age**, s.323.

Şubat 1220'de aldılar.[85] Şehir ileri gelenlerinden mallarını alan ve şehri yağma eden Moğollar Semerkant'a doğru hareket ettiler. Bu sırada Harezmşah'ın gücünün azaldığını fark eden Moğollar psikolojik olarak da güçlendiler ve artık onlara karşı koyacak bir güç yoktu.

Moğol ordusu Buhara'dan aldığı esirlerle birlikte Semerkant'a doğru hareket etti. Önde askerler arkada esirler yürüyordu. Semerkantlılar Moğolların çok kalabalık olması nedeniyle endişendiler. Cengiz Han, Semerkant şehrinin Harezmşah için önemli bir şehir olduğunu biliyordu. Gerçekten de şehir hem çok kalabalık hem de askeri açıdan güçlüydü. Bu nedenle Cengiz Han, ilk önce Semerkant etrafındaki şehirleri aldı. Onları hem psikolojik olarak yıprattı hem de olası arkadan saldırı ihtimalini ortadan kaldırdı. Cengiz Han Semerkant'a gelince karargâhını kale önüne kurdu. Semerkant askerleri şehri müdafaa etmek üzere harekete geçtiler. Bunun üzerine Moğol askerleri bir taktik uyguladılar. Taktiğe göre Moğollar öncü bir birlik yolladılar ve bu birlik Harezmşah askerleriyle çarpışarak geri çekildi. Düşmanı istedikleri noktaya getirince pusuya yatan askerler saldırdı ve geri çekline birlikte geri döndü ve Semerkantlıları kılıçtan geçirdiler. İbnü'l Esir'e göre yetmiş bin Semrekantlı öldürülmüştür. Halk artık şehrin kurtulmasından ümidini kesmişti. Bu sırada askerler '' biz Türk ırkındanız onlarla aynı ırka mensubuz bize dokunmazlar'' diyerek aman istemişlerdir. Amanlarını kabul eden Moğollar askerlerden silah ve mallarını istediler. Askerlerde isteklerini yerine getirmişler fakat askerleri Moğollar bir kişi bile kalmaksızın öldürmüşler. Ardından şehir halkını kaleden çıkaran Moğollar halkın bir kısımını esir alıp geriye kalan halkı da öldürmüştür. Halk büyük işkencelere maruz kalmıştır. Şehri yağmalamışlar camileri medreseleri yerle bir etmişlerdir. Böylece 14 Mart 1220'de Semerkant Cengiz Han'ın eline geçti.[86] Cengiz Han Semerkant'ı aldıktan sonra Tuş Başkak'ı Buhara'ya Şıhne ve emir tayin etti.[87]

Semerkant'ın düşmesinin ardından savaş meclisi toplayan Cengiz Han ileriki savaş hareketlerinin nasıl düzenleneceğini mecliste kararlaştırmıştır. Buna göre Cengiz Han ordularının büyük kısmıyla Amu Derya'yı geçerek zengin Horasan bölgesini alacak, Afganistan'ı ve Harzem'i işgal edecektir.[88]

[85] İbnü'l Esir, **age**, s.323-325.
[86] İbnü'l Esir, **age**, s.326-327.
[87] Cüveyni, **age,** s.137.
[88] Neagoe, **age**, s.111.

Cengiz Han, Harezmşahlı yöneticilerin sefer öncesi dönemdeki hareketleri nedeniyle onların topraklarını yerle bir etmeye kararlıydı. Bu nedenle hiçbir şehri yerli yerinde bırakmıyordu. Semerkant'ı da ele geçiren Cengiz Han, Öğeday ve Çağatay'ı Harezm şehrine gönderdi. Kendisi de Naşheb ve Tirmiz'i ele geçirerek Belh şehrine geldi. Belh'i de yerle bir eden Cengiz Han Harezmşah Muhammed'in oğlu ve aynı zamanda Harezmşah ülkesinin veliahdı olan Celaleddin Harezmşah'ı da bertaraf etmek istedi. Bu nedenle Cengiz Han, askerlerinden bir kısmını Celaleddin Harezmşah üzerine yolladı. Bu ordu Gazne'de Celaleddin Harezmşah'a mağlup olunca Büyük Han Celaleddin Harezmşah'ın üzerine yürüdü. Celalaeddin Harezmşah'la Sind Nehri sahilinde karşılaştı. Cengiz Han, onu sağ yakalamalarını istedi. Moğol ordusu sayıca fazla olmasına rağmen iki ordu savaş yapmaya başladı. Moğol askerleri Celaleddin Harezmşah'a zarar vermemek için gevşek davranıyorlardı. O sırada atı vurulan Harezmşah'a yeni bir at verdiler. Ata binen Celaleddin Harezmşah birden geri dönerek nehre atladı. Moğol askerlerinin nehre atlamasını engelleyen Cengiz Han rivayete göre; '' Böyle bir evlada sahip olan babaya ne mutlu!'' dedi. Celaleddin Harezmşah'ın geride kalan askerlerini öldürdüler. Kadın ve çocuklarını esir aldılar. Daha sonra Cengiz Han Hindistan üzerinden ülkesine dönmeye karar verdi.[89]

Semerkand'ı ele geçiren Cengiz Han Harezmşah Muhammed'i yakalamaları için, Cebe ve Subutay'ı idareleri altına verilen 20.000 süvari ile Horasan'a gönderdi.[90] Cengiz Han'ın gönderdiği bu orduya el-mugarribe adı verilmiştir. Batıya gittikleri için bu ad verilmiştir. Onlara ''ister yerde olsun ister gökte olsun onu yakalamadan geri dönmeyiniz'' emrini vermiştir. Çölü geçtikten sonra iki ordu Merv şehrinin Surları altında birleştiler. Şah'ın Merv'de bulunmadığına emin olan Cebe ile Subutay, Şah'ın bulunduğunu düşündükleri Nişabur'a yöneldiler. Şah, buradan av bahanesiyle uzaklaşmaya ve takip mesafesini büyütmeye karar verdi. Moğollar Nişabur'u almaya çalıştılar fakat kısa sürede alınamayacağını anlayınca Zamanlarını kaybetmemek için Şahı takip etmeye devam ettiler.[91] Askerler yolda kimseye dokunmuyor sadece hedefe odaklanarak ilerliyorlardı.[92] Muhammed Harezmşah, bu olaylar üzerine, Atsız Hacib'i kendi çadırında[93] ordunun merkezinde bırakıp ona Damgan ve Irak taraflarına gitmelerini söyledi. Harezmşah

[89] Cüveyni, **age**, s.152-157.
[90] Neagoe, **age**, s.111.
[91] Neagoe, **age**, s.112.
[92] İbnü'l Esir, **age**, s.328.
[93] Çadır(çetr) hükümdarlık alametlerindendir.

Muhammed Moğol Ordusunu yanıltmak amacıyla böyle bir hile yapmıştır. Kendisi de Mazendaran Dağlar'ından Hazar Denizi'ne açıldı. Moğol ordusu ikiye ayrıldı. Çoğunlukta olan kısım ordunun peşinden Irak'a, diğer kısım ise Mazenderan'dan Temuşi Vadisine Muhammed Harezmşah'ı takibe gittiler. [94] Hazar Deniz'inde bir adaya sığınan Harezmşah Muhammed yorgun ve hastaydı. Ailesinin ve hazinesinin Moğollar'ın eline düştüğünü öğrenen Şah daha fazla dayanamayarak 1220 yılında öldü.

Cengiz Han, Subutay'ı kuzeyde bulunan Kankalis, Kıpçak, Ruslar, Macarlar, Alanlar, Sasut, Çerkes'ler, Kişmir, Bulgarlar ve Raral adı verilen bu kabileler üzerine gönderdi. İdil ve Ceyhun nehrini geçerek Kiev'e kadar gitmelerini emretti.[95]

Cengiz Han, Harezm topraklarını yani Müslüman ülkeleri zapt ettikten sonra bu topraklara valiler tayin etti. Ürgenç şehrinden Yalvaçi ile Mashut adlarında baba ile oğul Cengiz Han'ın yanına gelerek Müslüman şehirlerin adetleri ve kanunları hakkında ona bilgi verdiler. Cengiz Han diğer valilerle birlikte Mashat'ı da Harezm ülkesinin şehirlerine (Buhara, Ürgenç, Kaşgar vb şehirlere) tayin etti.[96] Harezm topraklarında işi biten Cengiz Han ata yurdu Moğolistan'a döndü. Cengiz Han, Harezm topraklarında kalıcı bir hâkimiyet sağlayamamıştır. Buradan ayrıldıktan hemen sonra Celaleddin Harezmşah İran topraklarında tekrardan tahta geçti.

Cengiz Han'ın yaşı ilerliyordu ve ölümünün yaklaştığını biliyordu. Ölmek istemeyen Cengiz Han bunun yollarını aramaya başlamıştı. Taocuların elinde ölümsüzlük ilacı olduğunu duyan Cengiz Han Taocu üstatlardan Çang Çuen'i hem ülkesine davet etti hem de ona bir mektup gönderdi.[97] Mektuba göre: "Gök Tanrısı, boş yere kibirlenen ve sınırsız derecede ahlâksızlığa düşen Çin'i terk etmiştir. Ama ben kuzeyin vahşiliği içinde yaşadığımdan ölçüsüz ihtiraslarımın esiri değilim. Ben itidalliyim ve rahatlıktan tiksiniyorum. Fakir ve basit çobanlarımın yediklerini yiyorum; onlar gibi yamalı rubalar giyiyorum. Halkım bana kendi öz çocuklarım kadar yakındır. Zengin kişilerle kardeşlerim gibi ilgileniyorum. Hepimiz her zaman aynı düşüncedeyiz ve birbirimize karşı aynı sevgi ile bağlıyız. Askerlik işlerinde ve çalışmalarında ben her zaman en öndeyim; savaşta da bir an geri kalmam. Yedi yıl içinde büyük işler yapmayı ve bütün âlemi bir tek İmparatorluk altında toplamayı başardım. Seçkin hasletlerim olmadığından eminim, ama Çin

[94] Cüzcani, **age**, s.59.
[95] Temir, **age,** s.185.
[96] Temir, **age**, s.185.
[97] Roux, **age**, s.32.

İmparatorluğu'nun idaresi istikrarsız olduğundan Gök Tanrısı O'nun tahtını almak için bana yardım etti. Sanıyorum ki, San-Yü (Hun) Hanları'nın uzaklarda kalan İmparatorluğu'ndan sonra benimki kadar büyük olanı görülmemiştir. Benim görevim gerçekten büyükse, sorumluluğum da gerçekten ağır ve güçtür. Korkarım ki, ne de olsa, idaremin eksik yönleri vardır. Bir suyu geçmek için kayık ve kürek kullanırız. Bunun gibi, bir imparatorluğu idare etmek için yanımıza bilgili kişileri ve yetenekli yardımcı ve danışmanları alırız. Tahta oturduktan beri aklıma daima milletimi iyi idare etmeyi koydum. Fakat üçlerin ve dokuzların hizmetleri ile sabır ve temkinle meşgul olmaya lâyık insanlar bulamadım. Bu yönde yaptığım araştırmalar sonunda gördüm ki, sen bir öğretmensin; gerçeği olduğu gibi gören ve doğru yolda yürüyensin. Bir öğretmen ve bilgin kişi olarak kanunları teferruatıyla incelemişsin. Senden rica ediyorum, kutsal ayaklarını harekete getir. Sahranın genişliğini düşünme; milletimin bugünkü durumunu düşün! Bana acı! Hayatımı uzatmanın çarelerini bana öğret! Ben de sana hizmet edeceğim. Bilgilerinden bir parçacık olsun bana vereceğini umuyorum, ümit ediyorum.'' diyerek Cengiz Han ölümsüzlüğü aradı. Çang çuen ''Senin hayatını koruyan ilaçlar var, ama ölümsüzlük ilacı yok'' diyerek Han'ın bu arayışının imkânsız olduğunu belirtti. Büyük Han Bilgin'in sözlerini sabır ve tevekkülle karşıladı ona hediye ettiği iki çadırı kendi çadırlarının yanına kurdurdu.[98]

Cengiz Han, ülkesine gelir gelmez Tangut ülkesine gitmeye karar verdi. Çünkü Harezmşahlar üzerine giderken Tangutlardan asker istemiş fakat Tangutlar asker göndermemişti. Harezm ülkesinin istilasını tamamlayan Cengiz Han Tangutlardan alınacak olan intikamı unutmamıştı. Bu nedenle Cengiz Han hazırlıklara başladı. Tangut ülkesine giden Cengiz Han burada kötü hava nedeniyle hasta oldu. İyileşemeyeceğini anlayan Cengiz Han, oğullarını (Tuluy, Cucioğulları (Cuci Cengiz han'dan 6 ay önce öldü), Çağatay ve Ögeday) ve önemli komutanlarını (Kölgen, Gürşetay ve Orhan) yanına çağırarak ülkenin yönetimini oğulları arasında taksim etti[99]. Türk ve Moğol geleneklerine göre ülke hanedanın ortak malıdır. Kağanlıkta herkesin hakkı vardır. Ve yine aynı zamanda ülke topraklarında da tüm oğulların hakları vardır. Bu nedenle Cengiz Han ülkenin yönetimini oğulları arasında paylaşmıştır. Herkes kendi hakkına düşen yerde bir diğerinin hakkına dokunmadan merkezdeki Kağana bağlı olarak yaşayacaktır. Moğol hukukuna göre en büyük oğul ülkenin en uzağına, en küçük oğul ise Türk töresindeki otçigin vasfıyla baba yurdunda kalır. Cengiz Han, Çağatay'ı yasavul yani yasa koruyucu olarak seçmiştir.

[98] Neagoe, **age**, s.117-118.
[99] Cüveyni, **age**, s.185-186.

Çağatay'a yurtluk olarak, Uygur memleketinden batıda Buhara ve Semerkant'a kadar oradan da Kaşgar ve Maveraünnehir'i verdi. Ögeday'a yurtluk olarak, Balkaş'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda, İmil, İrtiş, Kara İrtiş ve Naman memleketini verdi. Çağatay, Turan'a hükümdar olup Kaşgar, Bedahşan, Belh'e hükmetti.[100] Ögeday'in çocuklarından da 830/1426 sonuna kadar 19 kişi hükümdar olmuştur. Tuluy'un çocuklarından büyük oğlu Möngke Kaan oldu. Diğer oğlu Hülâgû İran'a hâkim oldu. Küçük oğlu Kubilay, Çin'i ele geçirerek buraya hâkim oldu. Cuci çocuklarından da Berke Hanoğulları, Deşt-i Kıpçak ve Kırım memleketlerini ele geçirip orada kaldılar.[101] Cengiz Han veliaht olarak da akıllılığı ve yönetimde ustalığı sebebiyle Ögeday'ı seçti. Oğullarına eğer kabul ediyorsanız bir belge imzalayın dedi. Bunun üzerine Cengiz Han'ın oğulları Ögeday'ın kağanlığı için belge imzaladı. Hastalığı kötüye giden Cengiz Han 18 Ağustos 1227'de 72 yaşındayken öldü. Tangut ülkesi yerle bir edildi.[102] Onun ölümüyle ilgili rivayetler vardır.

Plano Carpini'nin Seyahatnamesine göre; Cengiz Han 1227 yılında yıldırım çarpmasıyla ölmüştür.[103] Moğolların gizli tarihi eserine göre; Tangut ülkesine sefere giderken, yolda yabani atlara karşı sürek avı tertip etti. Bu sırada Cengiz Han'ın bindiği kızıl boz at yabani atlardan ürkerek Cengiz Han'ı sırtından düşürdü ve Cengiz Han yaralandı. Büyük Han, yaralı haliyle Tangut Seferine devam etmek istedi. 1227 yılında yoldayken Büyük Han öldü.[104]

Roux'a göre; 1225'te Moğolistan'a giden Cengiz Han, av sırasında attan düşüp yaralandı. İyileşmeden Tangutlar üzerine yürüdü. 1225-1226 Gobi'yi geçti ve Tangut ülkesine geldi. Bu sırada kötüleşmeye başlayan Cengiz Han 1227 yılında öldü.[105]

Cüzcani'ye göre; Cengiz Han'ın Tangut ülkesine gittiği sırada Tangut ülkesinin başında Tengri Han bulunuyordu. Silah ve ordu bakımından küçümsenmeyecek güce sahip olan Tangutlar Cengiz Han'la savaş yapmaktansa anlaşma yapalım diyerek anlaşma yolunu seçtiler. Anlaşan taraflar Çin ve Hıtay ülkesine beraber yürüdüler. Hıtay ülkesine gelince Noyanlar ve Moğollar Cengiz Han'a Hıtya ülkesine doğru gidiyoruz. Eğer ordumuz yenilirse Tengri Han arkamızda bizden tek kişiyi bırakmaz geç olmadan onu öldürelim

[100] Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu**, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.264.
[101] Kâtip Çelebi, **Cihannüma**, İstanbul Büyükşehir Yayınları, s.460-462.
[102] Cüveyni, **age**, s.185-186.
[103] Ayan, **age,** s.80.
[104] Temir, **age,** s.187-190.
[105] Roux, **age**, s.32-33.

dediler. Cengiz Han bunun üzerine Tengri Han'ı öldürtme kararı aldı. Yakalanan Tengri Han, '' Cengiz Han'a iletin ben sana ihanet etmedim sen bana ihanet ettin. Anlaşmayı bozdun. Şimdi beni iyi dinle, benden süt gibi beyaz renkte kan çıkarsa, bil ki sen de benden üç gün sonra öleceksin'' dedi. Bunun üzerine Cengiz Han bir insandan süt gibi beyaz kan akmaz derhal onu öldürün emrini verdi. Tengri Han ölünce yarasından süt gibi beyaz kan çıktı ve Tengri Han öldü. Bunu öğrenen Cengiz Han takatten düştü ve üçüncü gün öldü.[106]

Cengiz Han, dünya tarihinde büyük izler bırakan önemli bir hükümdardır. Cengiz Han, '' Gökte bir tanrı, Yerde bir hükümdar felsefesiyle yola çıkmış büyük ve acımasız bir hükümdardır. Aynı zamanda çok zeki ve çok iyi savaş taktikleri bilen, halkıyla aynı şeyleri yiyip içen, yasalara önem veren bir hükümdardır. Onun zamanında basit haritalardan yararlanılmıştır. Bu da onların sefer düzenledikleri bölgelerin coğrafyasını bilmelerine yardımcı olmuştur. Ve bu durum Savaşta üstünlük kazanmalarına neden olmuştur. Cengiz Han'ın kurduğu askeri imparatorluk döneminin şartları göz önünde bulundurulduğunda hayran kalınabilecek askeri teşkilata sahiptir. Cengiz Han dünya tarihinde büyük rol oynayan hükümdarlardandır. Cengiz Han'ın amacı tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak tüm dünyaya hâkim olmaktır. O bu nedenle işgal ettiği yerlerin dinine, kültürüne, görüşüne bakmaksızın kendine tabi olunmasını istemiştir. O insanları hiçbir dine zorlamamıştır. Onun tek istediği kendine saygı gösterilmesi, yasalarına uyulması ve tek bir hükümdar olarak sonsuza kadar yaşamaktır. Cengiz Han, din adamlarına, sanatçılara, zanaatkârlara dokunmamıştır. Hatta zanaatkârları, sanatçıları kendi ülkesine göndermiş ve ülkesinin gelişimine katkı sağlamalarına neden olmuştur. Tüm bunların yanı sıra acımasız olması göz ardı edilemez bir gerçektir. Dönemin kaynaklarına göre (İbn'ül Esir, Cüveyni, Cüzcani) Harezmşah ülkesinin şehirlerinde deyim yerindeyse taş üstüne taş bırakmamış bütün şehirleri, kasabaları yakıp yıkmıştır. Hatta hayvanları bile öldürttüğü söylenmektedir. Kısaca Cengiz Han, döneminin tarihine yön veren tanrının yeryüzündeki gölgesi sıfatıyla yola çıkan zeki bir hükümdardır.

[106] Cüzcani, **age**, s.102.

1.3. Ögeday Dönemi Siyasi Olaylar

Cengiz Han'ın ölümünden sonra 2 yıl Moğol halkı hükümdarsız kalmıştır. Moğolları 2 yıl boyunca naip yönetmiştir. Yeni hükümdarın tahta oturması için 2 yıl süre geçmesi tartışma ortaya çıkartmıştır. İlk görüşe göre, Moğol halkının Cengiz Han'a saygısı ve Moğol geleneğine göre iki yıl beklenmiştir. Bir diğer görüş ise, kurulacak olan kurultay için Cengiz Han'ın bütün oğulları, torunları ve komutanlarının katılması zorunluydu. Çünkü yeni hükümdarın tahta geçmesinde rol oynayacaklar ve toy yapacaklardı.

Cengiz Han, öldükten sonra devletinin yıkılabileceği düşünülebilirdi. Çünkü kurulan devlet Bozkır İmparatorluğuydu ve iç siyasi yapısını tamamlayamamıştı. Bu fikrin aksine Cengiz Han'ın oğulları ve torunları çok büyük bir imparatorluk kurdular. Büyük idealleri olan dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek ve yasaları sonsuza dek yaşatmak için büyük savaşlar vermişlerdir. Bu savaşı verenlerden bir tanesi de Cengiz Han'ın ardından tahta geçen Ögeday Han'dır.

Ögeday Han'ın 1186 yılında doğduğu düşünülmektedir. Cengiz Han'ın üçüncü oğludur ve Cengiz Han'ın isteği üzerine tahta geçmiştir. Cengiz Han'ın oğulları arasında en zeki, hoşgörülü, en cömert Ögeday Han'dır. Ögeday şaraba oldukça düşkün bir insandır. Reşidüddin Ögeday Han'ın isminin asıl ismi olmadığını sonradan alınan bir unvan olduğunu söyler. Ögeday'ın anlamı yükseliş demektir. Ögeday'ın ilk önemli başarısı, Cengiz Han'ın 1220 yılında Hrezmşahlar üzerine sefere çıktığında ona verdiği görevdir. Otrar'ın alınması işini Ögeday Han'a vererek kendisi Harezmşah Muhammed'in peşinden gitti. Ögeday Otrar'ı Gayır Han'ın elinden alarak şehri yakıp yıktı. Maveraünnehir bölgesi kontrol altına alındıktan sonra Cengiz Han Çağatay ile onu Harizm'e gönderdi. Daha sonra Herat ve çevresindeki harekâtı yönetti. 1221'de Gazne'yi zaptetti. Babası zamanında iç işlerinden sorumlu idi.[107] Cengiz Han, hayattayken onu veliaht ilan etmişti. Ögeday'a ülke topraklarından Balkaş'ın doğu ve kuzeydoğusunu, Imıl ve Tarbagatay dağlarını, Kara İrtiş nehrini ve Urungu bölgesini vermiştir. 1227 yılında Cengiz Han öldü. İki yıl ülkenin başında Tuluy Han naiplik yaptı. 1229 yılında, sağ cenah prensleri ve başlarında Çağatay, Batu, sol cenah prensleri ve başlarında Otçigin-Noyan, Yegu, Yesungge, merkez ordu başında Tuluy merkez prensleri, prensesler, damatlar, komutanlar, hepsi Kerulen Nehrindeki Kodeu adasında kurultay için toplandılar. Cengiz Han'ın vasiyeti üzerine

[107] Osman Gazi Özgüdenli, Ögeday Han, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXIV, İstanbul 2007, s.21.

Ögeday'ı hükümdar seçtiler. Çağatay ve Tuluy, Cengiz Han'ın bütün askerlerini Ögeday'ın emrine verdiler.[108] Ögeday Han tahta geçtiği zaman alınan topraklarda Moğol hâkimiyeti eski gücünü kaybetmişti. Moğollara bağlanan Kore vergileri zamanında ödemiyor, Kin İmparatorluğu güç kaybetmek yerine daha da güçleniyordu. Cengiz Han, ülkesine döner dönmez Celaleddin Harezmşah, Harezmşah Devletini yeniden kurmaya başladı. Bu durum Moğol İmparatorluğunun geleceğini olumsuz etkileyecekti.[109] Bu nedenle Ögeday Han hiç zaman kaybetmeden babasının bıraktığı yerden seferlere devam etti. Halifeye karşı Cengiz Han tarafından gönderilen Şormahan-horçi'ye yardımcı olarak Ohotur ve Muggetu'yu gönderdi. Harezmşah ülkesinin fethini tamamlamak ve o bölgedeki şehirleri almak için Subutay Cengiz Han tarafından gönderilmişti. Kanglin, Kibçaut, Bacigit, Orusut, Asut, Sesut, Macar, Buhar şehirlerini almış fakat Gürcistan'ın başkenti Meket'i ele geçirememiş askerler tarafından durdurulmuştur. Bunun üzerine Ögeday Han, Subutay'a yardım etmeleri için, Batu, Buri, Güyük ve Mönge'yi gönderdi.[110] Cengiz Han döneminde planlanan Yakındoğu seferine 1231 yılında Curmagun Noyan'ı gönderdi. Curmagun Noyan, Celâleddin Harzemşah'ı yendi, böylece Yakındoğu da Moğollara karşı çıkacak güç kalmadı. Cengiz Han, Harezmşah ülkesini işgal etti fakat orada kalıcı bir hâkimiyet sağlamadı. Cengiz Han, Muhammed Harezmşah'ın oğlu Celaleddin Harezmşah'la savaşmış ama Celaleddin Harezmşah Moğollardan kurtulup Delhi'ye kaçmıştı. Delhi hükümdarı Sultan İltutmuş Celaleddin Harezmşah'ı iyi karşılamış ona kızı vermişti. Celaleddin Harezmşah sultana karşı suikasta girişince ülkeden kovuldu. Kovulan Celaleddin Harezmşah, Moğolların Harezm topraklarından gitmesiyle ülkesine döndü.[111] Celaleddin Harezmşah, ülkesine döndükten sonra Cengiz Han ve Moğol ordusunun Moğolistan'a dönmesini fırsat bilerek 1224 yılında etrafına askerler topladı. Babasının imparatorluğunun topraklarının büyük çoğunluğuna kısa sürede sahip oldu. 1225 yılında Gürcistan'a akınlar yapmaya başladı. 1228 yılında ise neredeyse eski Harezmşah topraklarına hâkim oldu. Bu topraklara ilaveten Fars, Kirman, Acem Irak'ı, Azerbaycan ve Mazendaran'a sahip oldu. Eski toprakları ele geçiren Celaleddin Harezmşah, dışarıdan gelebilecek saldırılara hazır değildi. Ögeday Han, Celalledin'in bu şekilde topraklarını büyütmesini istemiyordu. Aynı zamanda babasının intikam almak için gittiği ülke tekrardan kuruluyordu. Bu ülkeye son vermek amacıyla 1230 yılında Çormagun Noyan

[108] Temir, **age,** s.190.
[109] Roux, **age,** s.255.
[110] Temir, **age**, s.190-191.
[111] Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu Attila, Cengiz Han, Timur,** Çev: Halil İnalcık, TTK Yayınları, Ankara2011, s.269.

öncülüğünde 30.000 kişilik Moğol ordusunu Celaleddin Harezmşah üzerine gönderdi.[112] Çormagun Noyan kısa sürede toprakları geri aldı. Celaleddin Harezmşah'da kaçtı. 1231 yılında öldüğü düşünülmektedir. Cormagun Noyan Fars topraklarında vali olarak kaldı. 1236 yılında Gürcistan topraklarına saldırdı. Kraliçe Rasudan Moğollar gelmeden kaçmıştı. Bu durum da Gürcistan'da Moğol tabiiyetine girmiştir.[113] Mugan ve Arrân'a yerleşen Curmagun Diyarbakır ve Mardin'i, 1232'de Gürcistan'ı, 1235'te Gence'yi ve ardından ikinci defa Gürcistan'ı Moğol tabiyeti altına aldı.[114] Ögeday Han'da, Cengiz tarafından işgal edilmiş fakat alınamamış olan Kin Halkı üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Cengiz Han burayı işgal etmişti fakat alamamıştı. Buranın işgalinin tamamlanması için General Mugali'yi bırakmıştı. General ölünce Kinler, Wei vadisi civarında ve şensi bölgesinde büyük bir alanı tekrardan kendi topraklarına katmışlardır.[115] Ögeday Han tavşan yılında (1230) Kin hükümdarı Altan Han'a karşı bir saldırı düzenledi. Öncü olarak da Cebe'yi gönderdi. Cebe Kin ülkesinin birçok şehrini yerle bir etti. 1231 yılında Subutay komutasında bölgeye tekrar saldırdı. İstediği sonuçları elde edemeyen Ögeday Han babasının söylediğini yapmaya karar verdi. Cengiz Han, Kinleri ortadan kaldırmak için Sunglarla anlaşmak gerektiğini oğullarına söylemişti. Kinlerin başkenti Kuifang'e ulaşmak için Sung İmparatorluğundan geçilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Ögeday Han Sunglar'a topraklarından geçmek için anlaşma teklif etti. Sunglar bu teklifi Honan şehrinin kendilerine verilmesi karşılığında kabul ettiler.[116] Tuluy 30.000 askeriyle Sung topraklarından geçerek Hangçung şehrini aldı ve Seuçen'e yöneldi. 1232 yılında Ögeday Han'ın askerleri ve Tuluy Han'ın askerleri birleşti. Kinler birçok şehirde yenilgiye uğradı. Kinler başkentleri Kuifang'e çekildiler. Ögeday Han, başkenti kuşattı fakat Kinler teslim olmayacaklarını söyleyince başkenti alma işi Subutay'a bırakıldı. Başkenti almak diğer şehirleri almak gibi kolay olmadı. Çünkü Kinler ateşli silahlar kullanıyorlardı. Moğollar ise bu silahlarla ilk defa karşılaşmışlardı. Zorlu bir savaş yaptıkları sırada Tuluy ve Ögeday Han hastalandılar. Bu hastalıktan Ögeday Han kurtulurken Tuluy Han kurtulamadı.[117] Rivayete göre; Şira- dektur'da konumlanan Ögeday Han burada hastalanarak dili tutuldu. Büyücü ve kâhinleri toplayarak hastalığın nedenini öğrenmek istemişlerdir. Moğolların inancalarına göre, kâhinler (şamanlar) birçok hastalığa çare bulabilir, yağmur

[112] Roux, **age**, s.256.
[113] Marshall, **age**, s.46-47.
[114] Özgüdenli, **agm,** s.21.
[115] Marshall, **age**, s.40.
[116] George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar**, Çev: Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları İstanbul 2015, s.66.
[117] Marshall, **age,** s.41.

yağdırabilirdi. Yani olağanüstü güçlere sahiptiler. Bu nedenle onlardan yardım istemişlerdir. Kin halkının yer ve su iyeleri " halkımızı yağma edildi, şehir ve kalelerimiz yıkıldı" bu nedenle Ögeday Han'ı bu iyeler hasta etmiştir. Türk-Moğol inancına göre yer ve su iyesi en güçlü iyelerdendir. Bu nedenle onların gücünden korkulur. Aynı zamanda suyun kutsallığı da göz ardı edilmezdi. Bu durum karşısında bu iyelere, memleket idaresi, halk, altın gümüş teklif ettiler fakat bunlara hiçbir cevap gelmedi. Hayvan bağırsaklarıyla tekrar fala baktırdılar. Kaan'ın durumu daha da kötüye gitti. En sonunda hanın neslinden birini versek dediklerinde Kaan birden uyandı ve su istedi. Bunun üzerine Kaan'a olanları anlattılar. O da yanında prenslerden kim olduğunu sordu. Tuluy Han yanındaydı. Tuluy Han, kendisinin verilmesini istedi bunun üzerine kâhinler Tuluy Han'ı iyelere sundu ve Tuluy Han öldü. Ögeday Han iyileşti.[118] Tuluy Han da tıpkı Ögeday Han gibi alkole çok düşkündü. Hastalanmasıyla vücudu halsiz düşen Tuluy Han alkolizmin de etkisiyle 9 Ekim 1232 yılında öldü.[119]Bu sırada Subutay Kinlerle savaşa devam ediyordu. Askeri gücü zayıfladı. Çözüm yolu olarak da Sung İmparatorundan yardım istedi. İmparator yardım karşılığında Honan, Kuifang gibi Kin topraklarına ait toprakları istedi. Bunu kabul eden subutay'a 20.000 Sung askeri yardıma gönderildi ve 1235 yılında Altan Han'ın ülkesi yerle bir edildi.[120] Şehirlerine Moğol valileri tayin edildi. Ögeday Han bir başka orduyu Kore'ye gönderdi. Çünkü Kore vergisini geç veriyordu. Ve Moğolların Kore valisi (vergi toplayıcısı) ölmüştü. Bunun intikamını almak için 1231 yılında Sarta komutasında Kore'ye ordu gönderildi. Bu ordu Kore'yi Moğol hâkimiyeti altına aldı ve 72 darugacı tayin ettiler. 1232 yılında Koreliler isyan ettiler ve bırakılan darugacıların öldürdüler. Bunun üzerine Moğollar tekrar Kore'ye gelerek burayı yerle bir ettiler.[121] Fakat Koreliler Moğol askerleri gidince orda kalan görevlileri öldürmüşler her fırsatta da isyan etmişlerdir.[122]

Ögeday Han yurduna döndü. Bu sırada Sormahan-Horçi Bağdat Halifesini yendi. Oranın mallarının güzelliğini duyan Ögeday Han oradan her yıl mal getirsin diye onu oraya vali tayin etti. Subutay'a yardım olarak gönderilen Batu, Güyük, Buri, Mönge Rus halkını yerle bir etti. Kıpçakları tabiyetleri altına aldılar. Gürcistan'ın şehirlerini aldılar. Buralara valiler tayin ettiler.

[118] Temir, **age,** s.193-194.
[119] Roux, **age**, s.260.
[120] Marshall, **age,** s.41.
[121] Roux, **age,** s.258.
[122] Özgüdenli, **agm,** s.21.

1235 yılında Ögeday Han, sınır bölgesinde bulunan, Orhun vadisi üzerindeki Karakurum'u devlet merkezi olarak seçti. Karakurum, Selenga Nehri'nin bir kolu olan Orhon'un sol yakasında, Kara Balgasun'un yaklaşık 25 kilometre güneyinde ve Koço-Tsaidam yazıtlarının yaklaşık 45 kilometre uzağında bulunmaktadır. Eski Türk-Moğol imparatorluklarından çoğu başkentlerini bu coğrafyada yukarı Orhon çevresinde kurmuşlardır.[123] Karakurum'un anlamı kara taştır. Karakurum ismini Moğolistan'ın güneybatısındaki Karakurum Dağ'ından almıştır.[124] Türk ve Moğol inanışına göre dağ kutsaldır. Bu nedenle, kurulan şehrin adı kutsal bir yerin adı olması onun saygınlığını artıracaktır. Aynı zamanda şehre kutsal bir şeyin adının verilmesi onun kutsallığından kaynaklı olarak sonsuza dek yaşayacağının düşünülmesi demektir. Cengiz Han döneminde çadır kent olan Karakurum aynı zamanda tüccarların Çin'e gidip geldiği yol üzerindeydi. Bu nedenle başkentin burada kurulması hem siyasi hem ticari hem de kültürel açıdan önemlilik arz etmekteydi. Ögeday Han Ordubalık olarak adlandırdığı devlet merkezine Hata'lılardan, Türkstan'dan, İran'dan insanlar getirerek şehrin kültürünün değişimine ve gelişimine katkı sağlamıştır.[125] Ögeday Han buraya saray ve binalar inşa ettirmiştir. Fakat insanlar yine çadırlarda yaşamaktaydı. Devletin tüm işleri buradan yürütülmekteydi. Ögeday Han, başkentin Asya topraklarında önemli merkez haline gelmesi üzerine ve sınırları genişleyen topraklarında haberleşmeyi kolaylaştırmak amacıyla bir posta teşkilatı kurdu. Bu posta teşkilatına Yam adı verilmektedir. Bu Yamlar, imparatorluğun en uzak noktasından bilgi toplarlar, gelen ziyaretçilere eşlik ederek onların güvenli bir biçimde ülkeye ulaşmalarını sağlarlar, Çin'e yük götürüler ve en önemlisi Kaan'ın emirlerini Asya kıtasında hızlı bir şekilde ulaştırma görevlerine sahiptirler. Yamlar paize adı verilen kimlik belgesi taşıyorlardı. Bu belge kimin emriyle yolculuk yaptıklarını gösteriyordu. Atlılara yiyecek, yatacak yer ve yeni atlar temin etmeleri için istasyonlar kurulmuştur.[126] Aratsen ve Tohuçar posta işini tanzimi ile görevlendirildi. Posta istasyonlarında binek beygirler, yenecek koyunlar, sağılacak sığırlar ve koşulacak öküz ve arabalar olmak zorundaydı. Sayıları da devlet tarafından belirlenmiştir. Bir tane eksik bile olmaması gerekir aksi halde görevli cezalandırılırdı.[127] Ögeday Han, susuz şehirlere kuyular kazdırarak şehirlere su temin etmiştir. Su kuyularının idaresi için Çanai ve Uiurtai'yi görevlendirmiştir. Otlatma

[123] Grousset, **age,** s.266.
[124] Roux, **age**, s.263.
[125] Ebu'l Ferec, **age,** s.17.
[126] Marshall, **age,** s.45-46.
[127] Temir, **age,** s.203-204.

meselelerini ortadan kaldırmak için memurlar tayin etmiştir.[128] Bütçeyi korumak ve sabit bir gelir sağlamak için Ye-liü Çutsai, Çinlileri vergiye bağladı. Vergilendirmeye göre, her haneden gümüş, ipek ve hububat ödeyeceklerdi. Moğollar ise atlarından, ineklerinden ve koyunlarından %10'nu vereceklerdi.[129] Bu vergilendirme sistemi ile Moğol Devlet'inin bütçesi korunmuş ve ülkenin zenginleşmesine neden olmuştur.

1235 yılında Ögeday Han kurultay topladı. Bu kurultayda birçok kurumun temelleri atıldı. Yine bu kurultayda, Kore ve Sung İmparatorluğuna, Orta Doğu'da Irak, Suriye, Transkafkasya ve Anadolu' da Selçuklu Sultanlığına karşı ve son olarak da Batı Avrupa'ya karşı 4 saldırı yapılmasına karar verildi. En donanımlı askeri birlikler Avrupa ve Kore seferi için ayrıldı.[130] Çünkü bu iki düşman güçlü ve aynı zamanda Moğolların ilerlemesini durdurabilirdi. Yeliu Çutsai[131] ülkede vergi reformları yaptı. Kinlerle yapılan savaşta kurtardığı kitaplarla kütüphane kurdu. Moğol çocuklarının sivil yönetici olarak yetişmeleri için okul açtı. Posta teşkilatı 1235 kurultayında resmen başladı.[132] Ögeday bu kurultayda Kore sorununu da tekrardan ortaya attı. Böylece Kore'ye ordu gönderdi. Ordu üç yıl Korelilerle savaştı en sonunda 1241 yılında Korelilerle anlaşma yapılarak bertaraf edildiler. Yine aynı yıl Sung Hanedanlığı üzerine yürüdü. Çünkü Sunglar Kin İmparatorluğu ile savaşta toprak karşılığı yardım etmişti. Bu toprakları yetersiz bulan Sunglar Moğollar üzerine yürüdüler. Ani bir saldırı olduğu için Sunglar Moğollara karşı başarılı oldular. [133]Bu nedenle Ögeday Han, kurultayda aldığı kararla Sunglar üzerine ordu gönderdi. Ordu kısa sürede Sung İmparatorluğunda başarılar elde etmesine rağmen Çin tamamen alınamadı. Kendine tabi olmasını istediği bir diğer cephe olan Selçuklu cephesine, 1236 yılında Ögeday Han Anadolu'dan tüccar olarak gelen Emir Şemseddin Ömer-i Kazvini'yi Selçuklu Sultanı Aleaddin Keykubad'a elçi olarak göndermek istedi. Bu teklifi kabul eden Kazvini'nin yanına Todun ve Urumtay adında iki Moğol nöker vererek

[128] Temir, **age**, s.203-204.
[129] Grousset, **age,** s.266.
[130] Vernadsky, **age**, s.68.
[131] Ye-liu Çu-Ts'ai, daha sonraları büyük bir devlet adamı olarak ün kazanacağı Moğollar'ın yanında göreve başlamadan önce Kin sarayında üne sahip bir kişiydi. Babasıyla dedesinin Kin sarayında görevli olmalarına karşın, Hitay kökenliydi ve eski Liaohaned an ın ın soyundan geliyordu. Budist ideallerine bağlı biçimde yetiştirilmiş ve bir astronom/astrolog olarak eğitim almıştı. Çung-tu kentinin düşmesinden sonra Cengiz Han'ın huzuruna getirilen esirler arasında bulunuyordu. Büyük Han, Kin hanedanlığının yıkılmasıyla atalarının intikamının alınmış olmasından memnun olup olmadığını sorduğunda o dedesinin ve babasının bu sarayda görev yaptıklarını söyleyerek hükümdarına düşmanlık beslemediğini söyledi. Bu sözü Cengiz Han'ın ona güvenmesine ve Moğol sarayına alınmasına sebep oldu. Cengiz Han 'ın ölümünden sonra miras olarak Ögeday'ın yanında kalıp, onun en yakın danışmanlarından biri oldu.
[132] Marshall, **age**, s.47.
[133] Roux, **age**, s.274.

onu Selçuklu ülkesine gönderdi. Bu elçilik heyetine Ögeday Han gümüş payza[134] ile birlikte kendine tabii olmasını istediği bir yarlık gönderdi.[135] Gönderilen yarlıkla birlikte Sultan Alaeddin Keykubad, Ögeday Han'a elçi göndererek ona itaat ettiğini bildirdi.[136] Ögeday Han başka bir cepheyi Gur, Gazne ve Afganistan topraklarında açtı. Tair Bahadır'ın öncülük ettiği ordu Herat, Sîstan veLahor dahil bütün bölgeyi Moğol hakimiyeti altına aldı.[137] Ögeday Han, Güyük ve Kadaan başta olmak üzere Moğol ordusunu 1236 yılında Batu kumandasında Deşt-i kıpçak'a gönderdi. Burada güçlü bir direnişle karşılaşmayan ordu Avrupa'ya girdi. Batu kumandasındaki bu ordu Viyana'ya kadar Avrupa'da ilerledi. Ögeday Han işgal edilen ülkelerde iç yönetimin düzenlenmesini Çin ve Türkistan'da Mahmud Yalavaç ve oğlu Mesud, İran'da Cintimur ve Körköz gibi bürokratlar aracılığıyla yaptı.[138] Subutay kurultayda Hazar Denizi ve Rusya'ya akınlarda bulunduğu sırada buranın en zayıf nokta olduğunu ülkeye tehlikelerin buradan gelebileceğinden dolayı buraların kontrol altına alınması gerektiğini söyledi. Buraları fethettikten sonra Avrupa'ya kadar ilerleyebilirler, dünya hâkimiyeti ülkülerine ulaşabilirlerdi. Bu kurultayla birlikte Avrupa'ya sefer yapılmasına karar verildi.[139] Bu sefer Ögeday Han'ın yaptığı en büyük seferdir. Sefer için Batu görevlendirilmiştir. Sefer için Batu'nun görevlendirilmesi Cuci ulusunun yayılma alanı olması dolasıyladır. Bu sefer için bütün Cengiz soyundan prens ve onların askerleri görevlendirilmiştir. Tuluy Han'ın oğlu, Möngke, Çağatay'ın oğlu Baydar ve Torunu Buri, Ögeday'ın oğluları Güyük ve Kadan Batu'nun önderliğinde Batı'ya sefere yollanmıştır.[140] Batı'ya gidebilmek için Bulgar kentinin ele geçirilmesi gerekiyordu. 1236 yılında Batu ile Subutay Bulgar şehrini yerle bir ettiler. 1237 yılında asıl batı seferi başladı. Ordu donmuş Volga Nehri'ni geçip Rusya'ya girdi. Rusya kendi arasında küçük prensliklere bölünmüş bir haldeydi. Bu durum da Moğolların onları daha rahat yenmesine neden olmuştur. İlk olarak Ryazan Prensliğine saldıran Moğollar burayı kendi topraklarına kattılar. Oradan Suzdal Prensliğine yürüyen Moğollar, Moskova'yı ele geçirdiler. Bölgedeki küçük kentleri yakıp yıktılar. Bir süre sonra Suzdal Prensliğinin asıl ordusuyla savaştılar. Subutay prensliği yok ederken, Batu da Novgorod'a ilerlemekteydi. Havalar ısınmaya başlamıştı ve bölge bataklığa dönüşmüştü.

[134] Plaka tarzında şahsa mahsus irade ve amannamedir.
[135] İbn Bibi, **El- Evamirü'l- Ala'iyye fi'l- Umuri'l- Ala'iyye Selçukname,** Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları**,** Ankara 2014, s.437-439.
[136] Ebu'l Ferec, **age,** s.18.
[137] Cüzcani, **age,** s.117-121.
[138] Özgüdenli, **agm**, s.21.
[139] Marshall, **age,** s.47-48.
[140] Vernadsky, **age**, s.69.

Bunun üzerine Batu ve Subutay birleşerek Ukrayna'ya doğru hareket ettiler. Burada dinledikten sonra 1240 yılında tekrar toparlanarak sefere çıkmaya hazırlandılar. Kiev'e saldıran Moğollar burada büyük tahribat yaptılar. Rus topraklarının en görkemli şehirlerinden olan Kiev'i 6 Aralık 1240'ta yerle bir ettiler. Kiev'i de kendi topraklarına katan Moğollar, Karpat Dağları'nın eteklerindeki Rus topraklarına ilerlediler. Buraları da kendi hâkimiyetine alan Batu ve Subutay Polonya sınırına geldiler. Bu sırada havalar iyice soğumaya başlamıştı. Batu ve Subutay Polonya'ya saldırmak için ilkbaharı beklemeye karar verdiler.[141] 1239 yılında Möngke Alanlar ve Çerkeslerin topraklarını fethetti. Batu Kumanları da Moğol hâkimiyetine aldı. Moğolların tabiiyetine giren Alanlar bundan memnun değillerdi.[142] Bu nedenle Kumanlar liderleri Kuthen önderliğinde Macar kralı Bele'ye sığındılar. Çünkü Orta Avrupa'daki en büyük güç Macaristan'dı. Moğollardan Kumanları koruyabilecek tek ülkeydi.[143] Bu durum Batu'nun Macar kralıyla arasının bozulmasına neden oldu. Çünkü Kuman ülkesini ele geçiren Batu halkının buradan gitmesini istemiyordu. Bele'ye mektup yazarak Kumanları ülkesinden sınır dışı etmesini istedi. Fakat mektupla birlikte gönderilen elçiler öldürüldü. Bu olaylar Moğolların Macarlara saldırmaları için bir sebep olmuştu. Çünkü Moğolların Avrupa'ya ilerlemeleri için Macaristan'ın verimli topraklarından yararlanmaları gerekiyordu. Bu sırada kış gelmişti. Moğollar Macarlara bu mevsimde saldırma kararı aldılar. 1241 yılında ordu ikiye ayrılarak bir kısmı Prens Baydar ve Prens Kadan önderliğinde Polonya'ya gönderildi. Çünkü Macaristan'ı feth ederken kuzeyden gelebilecek saldırıyı önlemek istemişlerdir. İki ordu birbirinden haber alarak ilerleyecekti. Polonya'yı ele geçiren Moğol kuvvetleri Macaristan'a Batu'nun yanına geleceklerdi. 1241 yılında Moğollar harekete geçtiler. Batu ve ordusu Macaristan topraklarında ilerlemeye başlamışlardı. Diğer taraftan da Kadan ve Baydar Polonya topraklarını yerler bir ediyorlardı. Polonyalılar Macaristan'a göç etmeye başladılar. Kısa sürede Polonya yakılıp yıkıldı. Batu, Bele'nin kampına kadar geldi. Burada diğer Moğol birliklerini bekledi. Çünkü Macaristan ordusunun güçlü olduğunu biliyordu. Moğol ordusu üç kol halinde Macaristan topraklarına girdi. Birinci kol Şeyban idaresinde Polonya ile Moravya arasında kuzeyden geldi, ikinci kol Batu idaresinde Galiçya'dan gelerek Karpat geçitlerini zapt ederek Bele'nin kampına kadar ilerledi. Üçüncü ordu ise Kadan idaresinde Moldovya'ya gelip Varadin ve Gzand'ı alarak

[141] Marshall, **age,** s.54-57.
[142] Vernadsky, **age,** s.72.
[143] Roux, **age**, s.289.

Macaristan topraklarında ilerlediler.[144] Macar kampına gelen Moğollar Macarlara saldırmak yerine geri çekilmeye başladılar. Aslında bu Moğolların sürekli yaptığı bir taktikti. Bunun üzerine Macarlar zafer kazandıklarını umarak kamplarını terk ettiler. Daha küçük bir yere kamp kurdular.[145] Batu bunun üzerine Macarlara saldırdı. Macarlar, asker sayısı bakımından üstünlerdi fakat Moğollar mancınık kullanıyorlardı. Ayrıca Moğollar, Macarlara çember taktiği uygulayarak onları çemberin içine aldılar. Macarlar ani bir hareketle çemberi yarıp kamplarına kaçtılar. Subutay bunun üzerine kampı yerle bir etti. Bu sırada İmparator II. Fredrick Macaristan'ın durumunun kötü olduğunu duyduktan sonra Batı Avrupalı hükümdarlara Macaristan'a yardım çağrısında bulundu. Yine aynı zamanda Papa da Moğollara karşı imparatorları bir haçlı seferi düzenlemeye çağırdı. Fakat her ikisinin de çağrıları istenilen sonuçları doğurmadı.[146] Çünkü Papa ve İmparatorun arası bozuktu bu durumda ikili çağrı yarar sağlamadı. Savaşın kaybedileceğini anlayan Kral Bele kaçmayı başardı. Fakat ülkesini Moğolların yerle bir etmesine engel olamadı. Moğollar 10 Nisan 1241'de Macaristan'ı Moğol topraklarına kattılar.[147] Orta Avrupa seferi Moğol seferleri arasında en hızlı ve başarılı seferdir. 4 yılda yenilmez denilen Macaristan yerle bir oldu. Orta Avrupa yakılıp yıkıldı.[148] Avrupa içlerine sefer yapmak için ordu dinlenmeye ve hazırlanmaya başladı. Batu ordunun ana kısmını ikiye ayırdı. Ayırdığı orduyu keşif için Avusturya'ya gönderdi. Keşiften dönen ordu Avrupa'nın güçlü olmadığını söyledi. Batu Avrupa'ya girmek için hazırdı. Fakat Batu Avrupa'ya ilerlemek yerine geri çekildi. Batu geri dönmek zorunda kaldı. Çünkü Ögeday Han ölmüştü. Kurultay toplanacak yeni hükümdar seçilecekti. Bu nedenle Batu dönmeliydi. Ülke hanedanın ortak malı sayılıyordu ve Batu'nun da hükümdar olma şansı vardı. Bu şansı değerlendirmek için Moğolistan'a doğru yola çıktı. Böylece Avrupa büyük bir askeri seferden kurtulmuş oldu. Ögeday Han ölmeden önce 1240 yılında Kerulen'de kurultay topladı. Kaan, bu kurultayda yaptığı iyi ve kötü işleri yazdırıp okutmuştur. Bu Hititlerin anal olarak adlandırılan yıllıklarına benzemektedir. Onlar tanrıya verdiği hesap niteliğindeki düşünceleriyle Ögeday Han'ın yaptığı iyi ve kötü işleri yazdırdığı düşünce aynıdır. O da babasının onu hanlığa layık gördüğü için yaptığı işleri anlatmak ve hanlığa layık bir kişi olduğunu göstermek istemiştir.

[144] Grousset, **age,** s.275.
[145] Marshall, **age,** s.59-63.
[146] Vernadsky, **age,** s.78.
[147] Marshall, **age,** s.70.
[148] Roux, **age,** s.293.

Ögeday Han, yazdırdığı metinde şunları söylemiştir: " Han babamdan sonra tahta geçince şu işleri başardım:

1. İlk olarak Kin halkına sefere çıktım ve bu devleti ortadan kaldırdım.
2. İkinci olarak, Habercilerimizin hızlı gidip gelmesine ve gerekli emirlerimin ulaştırılmasına yarayan posta teşkilatını kurdum.
3. Sonra, susuz memleketlerde kuyu kazdırarak millete ve halka su ve otlak yer temin ettim.
4. Son olarak da, muhtelif şehirlere valiler ve idareciler tayin ederek, milleti, ayağını yere ve elini toprağa koyabilecek şekilde rahat hayata kavuşturdum. Bu suretle Han babamdan sonra 4 iyi iş yaptım. Fakat babam tarafından yüksek tahta çıkarılarak bütün ulusun işleri omzuma yüklendikten sonra şu kötü işleri yaptım:

1. Şaraba yenildim bu benim ilk kabahatimdir.

2. İkinci hatama gelince, âdet hilafına olarak bir kadının sözüne kandım ve amcam Otçigin'in memleketinden kızlar getirttim.

3. Ulusun büyüğü ve Hanı olduğum halde bazen ters hareket ederek haksız işlere karıştım.

4. son olarak da babamın önünden giden ve onu koruyan Doholhu'yu öldürttüm.

"4 iyi iş 4 kabahat yaptım." diyerek yaptığı iyi ve kötü işleri yazdırıp kurultayda herkesin huzurunda okutmuştur.[149] Hükümdarlığı boyunca yaptığı işlerin bir nevi hesabını verdiği kurultaydan sonra Ögeday Han 11 Aralık 1241'de öldü. Ögeday Han ölmeden önce oğlu Küçü'yü veliaht ilan etti. Fakat Küçü öldü. O ölünce onun oğlu Şiremün'ü veliaht tayin etti. Ögeday Han, öldükten sonra Şiremün'ün tahta geçmesini Töregene Hatun engelledi. Kendi oğlu Güyük başa geçene kadar 5 yıl Moğol tahtında naiplik yaptı.[150] Töregene Hatun oğlu Güyük'ün tahta geçmesini istiyordu. Bu nedenle etrafındakileri ona göre seçiyordu. Batu ve Töregene Hatun karşıtları Tuluy'un oğlu Möngke'yi hükümdar

[149] Temir, **age,** s.204-205.
[150] Özgüdenli, **agm,** s.21.

seçmek istiyorlardı.[151] Fakat Töregene Hatun'un da katkılarıyla Güyük Moğolların yeni hükümdarı oldu.

1.4. Güyük Han ve Töregene Hatun'un Naipliği

Cengiz Han'ın torunu olan Güyük Han, 1206 yılında Moğolistan'da doğmuştur. Güyük gök anlamına gelmektedir.[152] Güyük Han Ögeday Han'ın büyük oğlu olmasına rağmen veliaht olarak seçilmemiştir. Güyük Han annesi Töregene Hatun'un katkılarıyla Moğol tahtına geçmiştir. Töregene Hatun, oğlu Güyük tahta geçene kadar naiplik yapmıştır.

Ögeday Han, ölmeden önce oğlu Kütçü'yü veliaht tayin etti. Fakat Kütçü 1236 yılında Çin'de öldü. Han bunun üzerine oğlu Şiremün'ü veliaht olarak ilan etti. Şiremün'ün veliaht ilan edilmesi Töregene Hatun'u rahatsız etti. Çünkü Hatun kendi oğlu Güyük'ü tahta oturtmak istiyordu. Ögeday Han 1241 yılında ölünce Çağatay ve diğer prensler Töregene Hatun'u naibe olarak seçtiler.[153]

Ögeday Han'ın ölümü üzerine Baş Hatun Töregene Hatun naip olarak Moğol tahtına oturdu. Kurultay toplanana kadar 5 yıl naiplik yaptı. Naiplik görevini ele geçiren Töregene Hatun ilk iş olarak Vezir Çinkay'ı[154] azletti. Türkistan topraklarından sorumlu olan Mahmut Yalavaç'ı görevden aldı.[155] Etrafına kendi taraftarlarını toplayarak kurultayda muhalefet çıkmasını engellemeye çalıştı. Bu sırada Batu ailenin büyüğü olarak kurultayda olması gerekiyordu. Fakat Batu Han, Güyük'ün hükümdar olmasını istemiyordu ve bu nedenle hastalığını bahane ederek kurultayda çıkacak kararı değiştirmeyi planlıyordu.

Töregene Hatun'un naipliği sırasında Moğollar Anadolu topraklarına kadar ilerlemişlerdi. Moğollar Baycu Noyan öncülüğünde Erzurum'a gelerek şehri yerle bir ettiler. Bu durum karşısında II.Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğollar ile savaşmak amacıyla Araplardan, Frenklerden, Gürcülerden, Yunanlardan, Ermenilerden oluşan büyük bir ordu toplayarak Erminiye'ye yürüdü.[156] İki ordu, 1243 yılında Erzincan yakınlarındaki Kösedağ'da karşılaştılar. Keyhüsrev'in savaş tekniklerini bilmemesi ve yanlış telkinleri sebebiyle

[151] Marshall, **age,** s.79-80.
[152] Ayan, a**ge**, s.144.
[153] Abraham Constantin D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev: Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s.219.
[154] Vezir Çinkay, aslen Uygurdur. Ögeday Döneminde, imparatorun nutuklarını Çin adetlerine göre kaydetmekle görevli memurdur.
[155] D'ohsson, **age,** s.206.
[156] Ebul Ferec, **age,** s.19.

Selçuklu ordusu Moğollara karşı yenilgi aldı. Bu savaş sonucunda Anadolu'da Selçuklu yetkinliği azaldı ve Anadolu Moğol istilasına açık hale geldi.[157]

Söz konusu olayların yaşandığı sırada Naibenin ısrarı üzerine Batu, gelmeyi kabul etti fakat gelmedi. Buna rağmen kurultay kuruldu. Bu kurultaya Otçigin 80 oğluyla, Tolu'nun karısı ve evlatları ile Ögeday'in, Coçi'nin, Çağatay'ın oğulları, Çin'deki Moğol emiri, İran genel valisi Argun, Türkistan ve Maveraünnehir valisi Mesud Bey, Selçuklu Sultanı Rukneddin, Rusya Grandükü Yeruslav, Gürcistan David kardeşler, Halep beyinin kardeşi, Bağdat halifesinin sefirleri, Alamut İsmailiye prensinin sefirleri, Musul, Fars, Kirman prensleri katıldılar. Bu Asya prens ve derebeyleri arasında, iki de papaz vardı ki bunlar papa tarafından Tatarlar'ı Hristiyanlığa davete gönderilen misyonerler idi.[158] Kurultay sonucunda Güyük, 1246 yılında Moğol tahtına oturdu. Güyük, tahta geçer geçmez Sunglar'a karşı olan savaşa devam etti. Güyük Han, Moğollara kendi istekleri ile tabi olmayan milletlerin üzerine gönderebilmek için 5 orduyu hazır bulundururdu.[159] Subutay ve Çağatay'ı Güney Çin'e gönderilecek ordunun başına getirdi. Han, Moğollara karşı bağımsızlığını ilan eden Kore'nin üzerine asker sevk etti. İlçikdai idaresinde toplanan ordu İran'a gönderildi ve bu ordunun teşkili için prenslerden her birinin askerlerinden ikişer tane vermesini emretti. İlçikdai İran'da Moğol ordusunun komutanı olacak ve İran'da her takımdan iki adamı yanında bulunduracaktı. Gürcistan ve Rum hükümetleri, Musul, Diyarbakır ve Halep beyleri İlçikdai'ye tabi olacaklar ve bütün bu hükümetlerin halkı onun boyunduruğu altında olacak idi. Güyük, batıya gidecek bu ordunun başına bizzat kendisinin geçeceğini söyledi. İlçikdai ve ordusu, onun öncü kuvveti olacak idi. Anadolu'daki Selçuklu hükümeti, Moğolların tabiiyetine girmiş ve bağlılığının somut göstergesi olarak, Sultan İzzettin Keykavus Moğol sarayına kardeşi Rukneddin Kılıçarslan'ı rehine olarak göndermişti.[160] Güyük Han, Batı seferine hazırlandığı sırada ansızın öldü. Onun ölümüyle birlikte Batı Hristiyanları büyük bir tehlikeden kurtulmuş olmakla birlikte bu durum Müslümanların geleceğini olumsuz etkilemiştir. Çünkü Möngke Han, Hülagu Han'ı Müslüman coğrafyasını işgale gönderdi.[161]

[157] Erkan GÖKSÜ, Kösedağ Savaşı (1243), **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi Tarihin Peşinde,** S. 2, YYK 2009, s.8-9.
[158] Dohsson, **age,** s.206-208.
[159] Ayan, **age,** s.144.
[160] Dohsson, **age,** s.210.
[161] Özdemir, **age**, s.202.

1.5. Möngke Han Dönemi Siyasi Olaylar

Güyük Han'ın ölümüyle birlikte Moğol tahtı hükümdarsız kalmıştır. Cengiz Han'ın vasiyeti ve yasasına göre hükümdarlık Ögeday soyuna verilmiştir. Fakat muhalifler Ögeday soyunun yasaya uygun davranmadığını öne sürerek hükümdarlık tahtından onları uzaklaştırdılar. Ailenin büyüğü ve saygınlığının Moğollar üzerinde fazla olması nedeniyle Batu Han, Möngke Kaan'ı hükümdarlık tahtı için aday gösterdi. Batu Han, 1250'de Alamak civarında Möngke Kaan'ı han seçmek için kurultay topladı. Fakat Ögedayoğulları Alamak'ın kutsal bölgeye uzak olduğunu öne sürerek bu teklifi kabul etmediler. Batu Han, 1251 yılında Kuke-nor'da tekrar kurultay topladı. Toplanan 1251 kurultayında Möngke Kaan han seçilerek Moğol tahtına oturmuştur. Möngke'nün han olmasıyla Moğol tahtı, Ögeday oğullarından Cengiz Han'ın diğer oğlu Tuluy oğullarının eline geçmiştir.[162] Möngke Han, Kaan seçilir seçilmez dedesi Cengiz Han'ın izinden giderek işgal hareketlerine başlamıştır. Han, kardeşi Hülagu Han'ı Ön Asya'ya, Küçük kardeşi Kubilay'ı Çin'e göndererek bu coğrafyalarda Moğol hâkimiyetini tesis etmek istemiştir. Kubilay Han, Çin'i kısa sürede hâkimiyeti altına alarak dedesi Cengiz Han'ın yarım bıraktığı Çin'in işgalini tamamlamıştır. Çin'i ele geçiren Kubilay Kaan, 4 Haziran 1260 yılında Çin-Moğolistan sınırında kurultay topladı. Toplanan kurultayda Kubilay Kaan'ın askerleri onu Han ilan ettiler. Kubilay'ın Han olmasıyla birlikte Moğol tarihinde bir ilk yaşanarak iki tane Han ortaya çıkmıştır. Kubilay Han, devletin merkezini Karakurum'dan Pekin'e taşımıştır.[163]

Cengiz Han, Moğolların hakanı olduğundan beri tek ülküsü olan dünya hâkimiyeti düşüncesi neticesinde büyük ve kanlı işgallere girişmiştir. Büyük Han'ın torunları da dedelerinin gayesi doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu sebeple onun oğulları ve torunları seferlere çıkmışlardır. Moğolların dünya hâkimiyet gayesi Ön Asya'dan geçmekteydi. Çünkü batı denizine ulaşmanın yolu buralara hâkim olmaktan geçiyordu ki buralar İsmaililer ve Abbâsi Halifeliği gibi iki önemli gücün hâkimiyeti altındaydı. Bu iki önemli gücü bertaraf etmeden batı denizine ulaşmak mümkün değildi.[164] Moğollar Ön Asya'ya hâkim olmak için çok uğraşmışlar fakat Hülagu Han'ın buraya gönderilmesine kadar

[162] Arda Deniz, **Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi**, Ekim Yayınları, İstanbul 2013 s.68.
[163] Mualla Uydu Yücel, **Moğollar Tarihi,** İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Programı, İstanbul YTY, s.170-171.
[164] Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, TTK Yayınları, Ankara 2001, s.59.

burada kalıcı hâkimiyet sağlayamamışlardır. Kaynaklara göre; Möngke Han, Hülagu Han'ın dünyayı yönetme vasfına sahip olduğunu görmüştür.[165] Möngke Han bu nedenle onu, İsmailileri, Abbâsi Halifeliği'ni ve Memlükleri Moğol tâbiyeti altına almak için görevlendirmiştir. Möngke Han, Hülagu Han'a fethettiği bölgelerde neler yapması gerektiğine dair bilgiler vermiştir. Möngke Han'ın Hülagu Han'a verdiği bilgilere göre: " Turan sınırından İran'a ordunla gitmen gerekiyor. Cengiz Han'ın yasalarını bütün işlerinde uygula. Amuderya'dan Mısır'a kadar senin tâbiyetine girip emirlerini yerine getirenlere ihsan ve ikramda bulun aksine bir davranış sergileyip âsilik yapan olursa ailesinin en küçük bireyinden tut akrabalarına kadar hepsini katlet. Horsan'ın Kuhistan'ından başlayarak bütün kaleleri yık. Bütün bunları yaptıktan sonra Irak'a yönel. Yolda yolsuzluk yapan Kürt ve Lur aşiretlerini bertaraf et. Eğer ki Bağdat halifesi tâbiyeti kabul eder ihsanlarda bulunursa ona hiçbir şekilde saldırma. Eğer ki böbürlenip söylediği ve düşündükleri aynı olmazsa onu da diğerleri gibi katlet" diyerek onun Ön Asya'daki hedeflerini belirlemiştir.[166]

Möngke Han'ın Hülagu Han'ı Batı (Ön Asya) Seferine gönderme nedenleri;

- Ön Asya coğrafyasında Moğol hâkimiyetinin tam olarak sağlanamaması,
- Batıya gönderilen Moğol askeri valilerinin (Curmağun, Baycu, Elcigidey) bölgede asayişi sağlayamamaları ve bölgede hâkimiyet kuramamaları,
- Moğolların bütün dünyaya hâkim olmak istemeleri,
- Devlet merkezine Ön Asya'da meydana gelen düzen bozukluklarının şikâyet edilmesi,
- İran coğrafyasında önemli bir konuma sahip olan İsmâilîler'in düzenledikleri suikastlardan halkın bıkması ve Moğol devlet merkezinden sürekli yardım istemeleri[167]

Bu sebeplerden dolayı Möngke Han, Hülagu Han'ı Ön Asya'ya göndermiştir.

Möngke Han, Ön Asya seferi için vakit kaybetmeden orduyu ve gereken teçhizatı hazırlatmıştır. Möngke Kaan, İran'ın iç düzenini sağlamak için gönderilen Baycu ve Cormagon'un ordusunu, Keşmir ve Hind'e gönderilen Tayir Bahadır'ın ordusunu Hülagu

[165] Reşidüddin Fazlullah**, Camiu't- Tevarih (İlhanlılar Kısmı),** TTK Yayınları, Ankara 2012, s.13. Allaeddin Ata Melik Cüveyni, **age** s.497.
[166] Reşidüddin Fazlullah, **age,** s.14-15.
[167] Spuler, **age,** s.68.

Han'ın komutasına verdi. Cengiz Han askerlerini çocuklarına, kardeşlerine ve yeğenlerine dağıtmıştı. Möngke Han büyük sefer için, Cengiz Han'ın dağıttığı askerlerden her on kişiden ikisini ayırıp Hülagu Han'a verdi. Hıtaylılara elçi göndererek onlardan mancınık kullanabilen, neft atan ve çarh kullanabilen bin aile istedi. Askeri hazırlıkların ardından Hülagu Han'ın geçeceği yollardaki otlakları koruma altına aldırdı, nehirler üzerine köprüler kurdurdu[168]. Hülagu Han'ın emrine verilen ordudan ve yapılan hazırlıklardan Möngke'nün bu sefere çok önem verdiği görülmektedir. Öncü birlik olarak 1252 yılında Kitbuka Noyan komutasında 12 bin kişilik ordu İran'a gönderildi. Bütün hazırlıkların tamamlanmasının ardından, Hülagu Han 1253 yılının sonu 1254 yılının başında, yanına verilen büyük ordusuyla Ön Asya'ya doğru hareket etti.[169] Hülagu Han'ın ilk işgal edeceği yer İsmaililer Kalesi'dir. Kale bu dönemde Rükneddin Hürşah'ın elinde bulunmaktaydı. Hülagu Mülhitler Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Bağdat'a gidecektir. Bağdat bu sırada Abbâsi Halifesi el-Mutasım Billah'ın hâkimiyeti altındaydı.

Möngke Han, han seçildiği kurultayda halifenin kurultaya gönderdiği elçisiyle görüştü.[170] Elçiden, halifenin tahkimata son vermesini, surları yıktırmasını ve İsmaililer'e karşı yapılacak olan sefere asker göndermesini istedi. Bu istekleri yerine getirilmediği takdirde halife ile barış yapmayacağını söyledi. Elçi de hilafet topraklarında ayak bastıkları yerlerden çekilirlerse savunma tertibatının bozulacağından söz etti. Bu görüşmelerden de anlaşılacağı gibi Möngke Han, tahta oturur oturmaz hedefleri doğrultusunda hareket etmiş ve zaman kaybetmeden seferlere başlamıştır.[171] Moğolların halifeyle ilişkileri sadece Möngke döneminde değil daha önceki dönemlerde de olmuştur. Hatta Abbâsi Halifesi Nasır-Lidlnillah, Harezmşahlara karşı Moğollardan yardım istemiştir.[172]

Hülagu Han, İran'a Mülhitler Kalesi'nin zaptı için gönderildi. Çünkü Haşhaşiler halka zulmediyorlar, suikastlar düzenliyorlardı. İran'da Moğol hâkimiyeti tam olarak da sağlanamamıştı. Hülagu Han, Ön Asya'daki ilk hedefi olan İran'a ulaştığında, Haşhaşiler Kalesi'nin muhasarası için Abbâsi Halifesine elçi göndererek askerî yardım istedi. Halife bu durumu devlet erkânıyla değerlendirdi. Halife ve devlet yöneticileri arasında yapılan görüşmeler neticesinde Halife ve veziri, İbn'ül-Alkami'nin az sayıda asker gönderme

[168] Reşidüddin, **age,** s.13-14.
[169] Reşidüddin, **age,** s.15-16.
[170] Abbasi Halifesi kurultaya elçi göndermiştir. Bkz. H.Ahmet Özdemir, Moğol İstilası Cengiz ve Hülagu Dönemleri, s.211.
[171] H.Ahmet Özdemir, **Moğol İstilası Cengiz ve Hülagu Dönemleri,** İz Yayınları, İstanbul 2011, s.212.
[172] Âdem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi Abbasiler Dönemi**, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s.481.

fikrini kabul ettiler. Fakat Davetdar-ı Sağir Mucahiddin[173] Aybeğ bu fikre karşı çıktı. Davetdar, hem halifeye hem de vezire muhalif devlet adamıydı. Davetdar, halifeyi tahttan indirmeyi bile düşünmüştü bu nedenle onun verdiği kararlar devleti sona sürüklemiştir.[174] Hülagu'nun Abbasi Devletinin askerlerini yardım bahanesiyle merkezden uzaklaştırarak Bağdat'ın savunmasız kalmasını sağlamak istediğini söyleyen Davetdar'ı halife ve devlet erkânı haklı buldular.[175] Bunun üzerine halife ve yanındakiler Hülagu Han'a, özürlerle birlikte kıymetli hediyeler göndererek Hülagu Han'ın yardım isteğini reddettiler. Bu isteğinin reddedilmesi üzerine Hülagu Han Bağdat'ın Moğol tâbiyetini savaşsız kabul etmeyeceğini anladı. Hülagu Han'ın askerî yardıma ihtiyacı yoktu. Han, yardım istemekle Halifenin Moğollara itaat edip etmeyeceğini öğrenmek istedi. Bu olay Hülagu Han'ın Halifenin ülkesine sefere gitmek için neden ortaya çıkardı.

İran coğrafyasına gelen Hülagu Han, Bâtınilerin kalesini kuşattı. Haşhaşiler Kalesi sadece Alamut kalesinden ibaret değildir. İlk olarak Alamut Kalesini 1256'da ele geçirdi. Bu kale Bâtınilerin önemli karargâhı idi. Hülagu Han, hükümdarları olan Handerkuneddin Haverşah'ı Möngke Han'a gönderdi. Maveraünnehir'e getirilen Haverşah burada öldürüldü.[176] İsmaililerin kalelerinin tamamı 1257'de ele geçirildi.[177] Böylece Haşhaşiler tehlikesi ortadan kaldırılmış oldu Mülhitler Kalesi'ni, aldıktan sonra ikinci hedefi olan Bağdat'a hareket etti. Halifeden istediği yardımın gelmemesi Hülagu Han'ın Bağdat üzerine yürümesi için görünürdeki sebebi teşkil etti. Hemedan yakınlarındaki Konabad'da karargâhını kur'an Hülagu, işgal için hazırlıklara başladı. Bu sırada, halife yaklaşan Moğol tehlikesine karşı önlem almıyordu. Halifelik makamının verdiği güven ile kendisini yeryüzündeki Müslümanların lideri sayıyordu. Tehlike anında cihat çağrısı yaparak tehlikeyi bertaraf edebileceği düşüncesindeydi. Bağdat'taki devlet erkânı ise, siyâsi çekişmelerle uğraşıyorlar hatta birbirlerini Moğolların casusu olmakla suçluyorlardı.[178] Bağdat, bu dönemde karışıklık içerisindeydi. Bazı kaynaklar Vezir İbnü'l - Alkami'nin Hülagu'yla gizlice görüştüğünü ifade eder. Bağdat'ta Sunni-Şiî kavgası yaşanmaktaydı. Vezirler, devlet adamları, Davetdar gibi sonradan güç kazanmış kişilerin nüfuz kazanmak

[173] 1256 yılında Bağdat'ta bir sel meydana geldi ve ardından şehirde fitneciler çoğaldı. Bu başıbozuk fitnecileri Davetdar kendi nüfuzu altına alarak güçlendi. Halife onu çağırttı fakat o vezirin Moğollarla iş birliği yaptığını iddia ederek vezirle ihtilafa düştü. Reşidüddin Fazlullah, age s.28,29.
[174] Özdemir, **age,** s.248.
[175] Abdulkadir Yuvalı**, İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s.69.
[176] Tahirü'l- Mevlevi, **Cengiz ve Hülagu Mezalimi,** Çev: Tahir Galip Seratlı, Kardelen Yayınları**,** Konya 2011, s.33.
[177] İlyas Kemaloğlu, Büyük Moğol İmparatorluğu, **Avarasya'nın sekiz asrı Cengizoğulları,** Ötüken Yayınları**,** İstanbul 2016, s.44.
[178] Yuvalı, **age**, s.69.

için siyâsi çekişmelerle uğraştığı bu dönemde Halifelik makamı zayıflamış eski saygınlığını yitirmişti. Halife Mutasım da İdari yetenekten ve otoriteden yoksun bir hükümdardı.[179] Halifenin siyasi yönden zayıf olması, ülkede karışıklıklar çıkmasına ve ülkenin otoritesinin bozulmasına neden olmuştur.

Hülagu Han, karargâhını kurduktan sonra halifelik merkezine elçi yolladı. Elçiyle birlikte mektup göndermiştir. Mektuba göre; "Mülhitlerin kalesinin muhasarası sırasında yardım istedim ve bahaneler ileri sürerek yardım göndermediniz, ne kadar eski ve büyük devlet idare etsen de Cengiz Han'dan beri Moğolların Selçuklular, Harezmşahlar gibi devletlerin başlarına ne gibi zararlar getirdiğini duymuşsunuzdur. Bağdat kapıları bu hanedanlara açık da bize neden kapalı olsun? Kin gütmekten savaşmaktan sakın, eğer istersen şimdi surları yıktır ülkeyi oğluna bırak ve gel! Gelmek istemezsen Süleyman şah, vezir ve Davetdar'ı gönder. Eğer ki savaş niyetin var ise biz savaş için hazırız. Seni yerde de gökte de bulurum, soylu hanedanın için bağışlamamı istiyorsan öğüdümü dinle!" diyerek tehdit mektubu göndermiştir.[180]

Abbâsi Halifesi Mutasım, Hülagu Han'ın isteklerini reddettiği bir mektupla Konabad'da bulunan Moğol karargâhına elçi gönderdi. Halife Mutasım, dünyadaki bütün Müslümanların birleşip Moğollar üzerine cihat yapacaklarını düşünüyordu. Çünkü hepsi Halife'nin nezdinde onun askeriydi. Halifeye göre; Müslümanlar onun bir çağrısına bakıyor ve her zaman onun için savaşmaya hazır oldukları düşüncesini güdüyordu. Bu düşüncesi nedeniyle halife, Müslümanlardan oluşan ordu toplanınca İran'dan Turan'a kadar ilerleyip Moğolları yurtlarında bertaraf edeceği kanısındaydı. Ama Halife, mektupta düşman aramadığını kimseyi rahatsız etmek istemediğini dile getiriyordu. Halifenin mektubuna göre; "Eğer Hülagu barış yapmak istiyorsa sur ve hendeklerle işi ne? Dost olup Horasan'a dönmeliydi. Eğer ki savaşa niyetliyse, bir dakika bile beklemeden savaşsın, çünkü savaşmayı bekleyen çok güçlü askerlerim var" diyerek Şerifüddin İbnü'l Cevzive ve Bedreddin Nahcivani ile bu mektubu küçük hediyelerle Hülagu Han'a yolladı.[181]

Hülagu Han'ın elçileri, Konabad'a dönerken Bağdat halkı, elçilere zarar verdi. Elbiselerini yırtıp tükürdüler. Yaşanılan bu olayı İbnü'l Alkami'ye haber verdiler, o da elçileri kurtarmak amacıyla yüz gulam gönderdi[182]. Elçiler, Hülagu Han'ın huzuruna çıktıklarında Bağdat'ta gördükleri her şeyi anlattılar. Hülagu Han, anlatılanlara sinirlenerek halifenin

[179] Zeydan, **age**, s.543.
[180] Reşidüddin, **age,** s.30,31.
[181] Özdemir, **age,** s.252.
[182] Reşidüddin, **age,** s.32.

yay gibi olduğunu fakat onu ok gibi dümdüz yapacağını söyledi. Halifenin elçileri, Şerifüddin İbnü'l Cevzive ve Bedreddin Nahcivani de Hülagu'nun karargâhına gelerek halifenin mektubunu Hülagu Han'a verdiler. Hülagu Han, elçilerin getirdiği mektuba çok sinirlendi ve halifeye üçüncü bir mektup gönderdi. Gök Tanrı'nın, dünyayı yönetmesi için Cengiz Han'ı ve onun soyunu görevlendirdiğini dile getirdi. Mektubun devamında, Hülagu'ya boyun eğerse canına ve malına zarar gelmeyeceğini fakat ona itaat etmezse sahip olduğu hiçbir şeyden yararlanamayacağını söyledi. Halifeye hitâben devam etti; "Mal ve makam sevgisi, fani devlet için bencillik yapman ve gururlanman sende öyle bir fitne yaratmış ki, senin hakkında iyi niyetli olanların sözü etki etmiyor, senin kulağın müşfiklerin nâsihat ve öğütlerini dinlemez olmuş. Baban ve ecdadının yolundan sapmışsın. Savaşa hazır olman gerekir. Çünkü ben karınca ve çekirge gibi kalabalık bir orduyla Bağdat memleketine doğru geliyorum. Eğer feleğin dönmesi değişirse bu ulu Tanrı'nın hükmündedir" diyerek savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemiştir.[183]

Halifenin elçileri Bağdat'a ulaştığında halife, Hülagu Han'ın mektubu karşısında endişeye kapılmıştır. Çünkü halife Moğol tehdidine karşı nerdeyse hiçbir önlem almamıştır. Nâsiruddin et-Tusi'ye göre; halifenin gönderdiği diplomatik heyet, halifelik merkezine döndükleri vakit, Halife Al Mutasım Billah'a Konabad'da gördüklerine dair bir rapor sundular. Halife verilen raporla birlikte kaygılanmaya başladı. Hülagu Han'ın mektubunu Vezir İbnü'l - Alkami'ye göstererek çözüm yolu bulmasını istedi. Vezir bu olay üzerine, Hülagu'ya mal, mücevher vb. göndermeyi ve geçmişte yaşananlardan dolayı özür dilenmesini tavsiye etti.[184] Reşidüddin'e göre; mektup vezirin önünde okundu. Halife, mektuba göre ne yapılacağına dair vezirden fikir istedi. Vezir de halifeye düşmanı malla ülkeden uzak tutmayı önerdi. Vezir Halifeye; "Hazine doludur ve bu hazine ülkemizin namusunu, azizliğini ve nefsin sağlığını korumak içindir. Değerli mallarımızdan; bin eşek yükü yiyecek, bin tane seçkin deve, bin tane Arap atı hazırlayıp becerikli elçiler eşliğinde, Moğol karargâhında bulanan şehzade ve emirlerin her birinin rütbelerine göre hediyeler göndermemiz, özür dilememiz, onun adına hutbe okutmayı sikke bastırmayı kabul etmemiz gerekiyor" dedi. Halife bu fikri beğendi ve armağan hazırlamak için emir verdi. Fakat hazırlıklar sırasında Davetdar, vezirle ihtilafa düşmüş olmasından kaynaklı olarak diğer emirlerle birlikte, halife Mutasım'a, vezirin Hülagu ile iş birliği yaptığını, kendini

[183] Reşidüddin, **age**, s.32.
[184] Özdemir, **age**, s.253-254.

kurtarmak için onları tehlikeye attığını ve bu nedenle yolları kapatıp elçileri alıkoyacaklarını söyledi.[185]

Halife, Davetdar'ın gönderdiği haber sebebiyle hediyeleri göndermekten vazgeçti. Halife gururu sebebiyle; "vezire gelecek olan tehlikeden korkma bana masal anlatma, çünkü Möngke ve Hülagu benim dostumdur, elçilerin sözleri yalandır, eğer bir an bile bunun tam tersini düşünmüş olsalar bile Abbâsi halifeliğinin onlardan ne korkusu olabilir? Yeryüzündeki padişahlar bizim için asker olurlar, ülkelerden asker isterim sen içini rahat tut, Moğollardan korkma" dedi[186]. Halife gelecek tehlikenin farkında değildi ve hala Abbâsi Halifeliği'nin eski gücünde olduğunu düşünüyor, halifelik makamının gücüne inanarak etraftan kolayca yardım alabileceğini umut ediyordu. Fakat olaylar halifenin düşündüğü gibi olmayacaktı. Halife Mutasım bunun farkında değildi. Vezir halifenin bu sözlerinden dolayı Bağdat'ın geleceğinin olmadığını anladı ve ülkenin Moğolların eline geçeceğine emin oldu.[187] Halife, Hülagu'ya mektupla birlikte yeni bir elçilik heyeti gönderdi. Mektuba göre halife, Möngke Han ile dost olduğunu, elçilerin haberlerine inanmadığını, Müslüman ülkelerin hükümdarlarının halifenin askeri olduğunu ve Bağdat'a saldıranların başlarına gelenleri (tabii felakatler) söylüyordu. Kendisine ve ülkesine saldıran herkesin başına bu şekilde felaketlerin meydana gelebileceğini, Moğolların başına da bu gibi olayların geleceğini söylüyor, Hülagu Han'a tehditler savuruyordu. [188] Hülagu, gelen mektup karşısında çok sinirlendi. Artık beklemek için bir neden yoktu. Han, Möngke Han'ın söylediği gibi halifeye iyi davranmıştı fakat halife ona itaat etmedi. Bu durumda, kendisine verilen görevi yerine getirmek amacıyla Bağdat'a yürüyüp halifeyi Moğol tabiiyeti altına almalıydı. Karşılıklı mektuplaşmalar da savaşı kaçınılmaz hale getirmiş, hatta savaşı fitillemişti. Hülagu Han, halifeye son bir mektup göndererek Bağdat'a yürüdü. Mektupta halifeye "kendine demirden yüksek şehirler kur, çelikten surlar inşa et, yine çelikten kuleler ve kaleler yap. İfritlerden şeytanlardan ordular topla. Sonra da savaşıp vuruşmak için bana gel. Gökte bile olsan seni zorla, canın istemese de yırtıcı hayvanların önüne atacağım!" diyerek halifeye tehditler savuruyordu[189]. Hülagu hazırlıkları tamamlayıp 1257 yılında Bağdat'a yürüdü. Hülagu, Çurmagun ve Baycu Noyan'ın ordularına, ordunun sağ tarafında yer almaları için Erbil'den Musul'a ilerlemelerini, Musul köprüsünden geçip Bağdat'ın batı tarafına yerleşmelerini, kendisi doğudan geldiğinde ona

[185] Reşidüddin, **age,** s.33
[186]Reşidüddin, **age**, s.34.
[187] Reşidüddin, **age**, s.34.
[188] Özdemir, **age**, s.255.
[189] Özdemir, **age**, s.255.

katılabilecekleri bir noktada bulunmalarını emretti. Han, Esedabad'a ulaştığında Halife'nin hazır olması için bir daha elçi gönderdi.[190]

Nasırüddin Et-Tusi'ye göre; Hülagu Han halifeye haber yolladı. Gönderdiği mesajda "kendine gel, eğer gelmiyorsan ya Vezir İbnü'l - Alkami'yi, ya Davetdarı Kuçek'i ya da Süleyman Şah'ı gönder" dedi. Fakat halife, Han'ın isteklerinin hiçbirini yerine getirmedi[191]. Ebu'l Ferec'e göre; halife, Vezir İbnü'l - Alkami, Davetdarı Kuçek ve Süleyman Şah'dan Hülagu'yu şehir dışında karşılamalarını istedi ama bu üç kişi bu görevi yerine getirmedi. Vezir İbnü'l - Alkami, ya Davetdarı Kuçek Süleyman Şah, Halifenin isteklerini yerine getirmeyince, halife elçi olarak Şerefüddin İbnü'l Cevzi'yi göndermek zorunda kaldı.[192] Denevre'de Hülagu ve İbnü'l Cevzi görüştü. Halifenin elçisi Cevzi, her yıl kararlaştırdıkları vergiyi göndermeye garanti verdi ve Hülagu'nun geri dönmesini istedi fakat Hülagu; "Bağdata'a kadar geldim, halifeyi görmeden gitmek olmaz halifeyi görüp gideriz" diye cevap verdi. Hülagu Han'ın askerleri sağ, sol ve merkez olarak üç koldan Bağdat'a gireceklerdi. Sağ kanatta Erbil üzerinden yürüyen Baycu ve Noyan, sol kanatta Ked Buka ve Ankiya Noyan, Kerit ve Bayat üzerinden yürüyeceklerdi, merkezde Hülagu'nun kendisi Kirmanşah ve Halavan yolundan Bağdat'a gidecekti. Halifenin askerleri ise, Davetdarı Kuçek komutasında bir ordu çıkartıp Bakuba ve Bacsera arasında karargâh kurdu.[193]

Hülagu Han Kirmanşah'a geldi ve burada yağma harektelerine başladı. Bu sırada, Moğol askerleri halifeliğin öncü birliği olan Aybek-i Halebi ve Seyfeddin Kılıç'ı tutuklayıp Hülagu'nun huzuruna getirdiler. Hülagu Aybek'in canını bağışlayarak onu Moğol ordusunun öncü hizmetine verdi ve Dicle'den geçip Bağdat'a yönelmelerini söyledi. Bağdat(halife) ordusunun öncüsü Kara Sungur, Moğol ordusunun öncüsü de Sultançuk'tu. Sultançuk, Kara Sungur'a mektup yazarak, Moğol tabiiyetini kabul etmelerini, kendisinin Harezmli olduğunu, çaresizlikten Hülagu'nun yanında bulunduğunu ve Hülagu'nun kendine iyi davrandığını söyledi. Moğol tabiiyetini kabul ederlerse onlara da iyi davranacağı gerekçesiyle Moğollara itaat etmelerini söyledi. Kara Sungur bunun üzerine, "tabiiyeti kabul etmiyoruz, Hülagu barış ve dostluk isteseydi Mülhidlerin Kalesini aldığı zaman ülkesine dönerdi. Halife Hülagu'nun ordu göndermesinden rahatsız oldu. Hülagu, saldırdığına pişmansa bize bildirin biz Davetdar'a rica edelim o da halifeye söylesin halife

[190] Reşidüddin, **age,** s.38-39.
[191] Cüveyni, **age**, s.594-596.
[192] Özdemir, **age,** s.256.
[193] Cüveyni, **age,** s.597.

belki barışı kabul eder" dedi. Sultançuk, Kara Sungur'un mektubunu Hülagu'ya gösterdi. Han bunun üzerine amacının hazineyi ele geçirmek olmadığını, hazineyi istemediğini tanrıdan yardım istediğini ve tanrı yardım ederse halifeden hiçbir korkusu olmadığını söyledi. Hülagu halifeye son bir elçi daha göndererek ona; "halife bize il olmayı kabul ettiyse dışarı çıksın yoksa savaşa hazırlansın" dedi.[194] Davetdar Moğol ordusunun Dicle'yi geçip Bağdat'a vardığını duyunca ordusuyla birlikte Bakuba'ya dönerek, Sakuncak Noyan ile savaşa tutuşup onu yendi. Baycu Noyan'a yetiştiklerinde ise Baycu Noyan ordusunu geri çevirdi ve Davetdar'ı hezimete uğrattı.[195] Timur, Baycu Noyan ve Suncak Noyan Bağdat'a geldiler ve başkentin batı tarafını ele geçirdiler. Şehrin Dicle kıyısında bulunan mahallelerine kondular. Nuhâsiyye ve Sarsar tarafından da Kitbuka Noyan ve diğer emirler yetiştiler. Hülagu Han, şehrin doğu tarafına ordusuyla yerleşti. Moğol ordusu her taraftan girdi ve Bağdat surlarını ablukaya alan duvar ördüler. 29 Ocak 1258'de savaşa başladılar.[196]

Hülagu Han'ın Hemedan'dayken halifeye gönderdiği mektuba halife Hülagu'nun istekleri doğrultusunda karşılık vermemişti. Halife, Hülagu Bağdat Kapısına dayanınca veziri ve Casalık'ı dışarı göndererek "Hülagu Han veziri göndermemi istemişti ben sözümde durdum sıra onda, o da kendi sözünde dursun" dedi. Hülagu da bu şartı Hemedan'da söylediğini, şimdi her üçünü de göndermesinin gerektiğini vurguladı. Hülagu Han, şehirdeki bilginlere, kadılara, şeyhlere, irkavunlara ve savaşmayan kimselerin canını bağışladığını bildiren altı yarlığ yazmalarını buyurdu. Yazdığı bu yarlığları oka bağlayıp şehre attılar. Hülagu, askerlerine Bağdat'ın yukarısından aşağısına kadar köprü kurmalarını, gemileri yan yana bağlamalarını ve mancınıklar kurup, korucular koymalarını buyurdu. Çünkü gemi ile kaçacak olanları engellemek istedi. Savaş şiddetlenmeye başladığında Davetdar gemi ile kaçmaya teşebbüs etti. Buka Timur onu yakalayarak bozguna uğrattı. Halife, Davetdar'ın bu davranışını öğrenince Bağdat'dan ümidini keserek il olmayı kabul etme noktasına geldi. Hülagu'ya az miktarda hediye ile Fahrettin-i Damganî ve İbn Dernuş'u elçi olarak gönderdi. Halife az miktarda hediye göndermiştir. Çünkü çok miktarda hediye gönderdiği zaman korktuğu ve yenilgiyi kabul ettiği anlamına geldiği için halife, bunun düşünülmesini istememiştir. Hülagu Han, Hace Nasreddin ve Ay Timur'u gelen elçiler ile birlikte Halife'ye gönderdi. Bundan sonra dışarı çıkıp çıkmamak Halife'nin iradesine kalmıştı. Süleyman Şah ve Davetdar dışarı çıktılar. Hülagu Han ise

[194] Reşidüddin, **age,** s.40-41.
[195] Cüveyni, **age**, s.598.
[196] Reşidüddin, **age,** s.42.

bunları geri göndererek maiyetindeki askerlerle birlikte gelmelerini istedi. Bunun üzerine komutanlar askerleriyle birlikte çıkarken birçok insanda kurtulma ümidiyle dışarı çıktı. Fakat Hülagu Han, komutanlarla birlikte gelen halkı öldürdü.[197] Bu olaylar sırasında Bitikçi Hindu'nun gözüne bir ok geldi. Hülagu Han, bu olaya çok öfkelenerek Bağdat'ı biran önce almak için hızlandı. Basra'nın da harap olmasıyla Halife, üç oğlu ile birlikte kaleden dışarı çıktı. Hülagu Han, Halife ile görüştükten sonra şehir ahalisinin silahlarını bırakıp dışarı çıkmalarını istedi. Bunun üzerine Halife şehre adam göndererek halkın dışarı çıkmasını istedi. Halife Mutasım kaleden çıkan halkının, kendi gözleri önünde öldürülmelerine şahit oldu. 13 Şubat halkı katletmenin başlangıcıydı. Ordu hep birlikte içeri girerek az sayıdaki irkavun ile gariplerin evleri hariç taş üstünde taş bırakmadı. Dicle birkaç mil mesafeye kadar kırmızıya boyanmıştı. Bu yağma hareketleri esnasında kıymet-i maneviyelerine paha yetişmeyen kütüb-i nefise ile bazı emânât-i müteberrike Dicle Nehri'ne atıldı. Ele geçen kitaplar ya yakılıyor, ya suya atılıyordu. İşte beş asırda doldurulan kıymettar bir hazine ile büyük bir milletin en güzide lehçeleri bu suretle yok olmuştur.[198] Cesîm saray, cami ve türbeler ya tamamen yakılıyordu veyahut hâmil oldukları müzehhep kubbelerinden dolayı yıkılıyordu. Hastahane de yatan merîzan ile medâriste bulunan ulemâ ve şâkirdân bile ölümden kurtulamamışlardı.[199]

Hülagu Han 15 Şubat 1258 yılında şehre girerek Halife'nin konağına gitti. Halife'yi huzuruna çağıran Hülagu misafir gibi hareket ederek Halife'den ikram ve ihsanlar bekledi. Bunun üzerine Halife, hazinesindeki değerli eşyaları Hülagu'ya takdim etti. Daha sonra Hülagu, Halife'den bütün hazinelerinin yerlerini söylemesini istedi. Halife, sarayın ortasında altınla dolu bir havuzun olduğunu itiraf etti. Bağdat'ta katliam ve yağma hareketleri durduruldu. Böylece Abbâsi Halifeliği tarih sahnesine karışmış oldu. Artık sıra Halife'ye gelmişti. Halife, canından ümidini kesti. Çünkü onların emirlerine itaat etmeyen hiçbir hükümdarı sağ bırakmadıklarını biliyordu. Bunun üzerine gusül almak için izin istedi. Hülagu Han, beş Moğol ile içeri girmesini buyurdu. Fakat Halife bunu istemedi. Kaynaklarda Halife'nin ölümü ile ilgili birçok ölüm sebebi tasvir edilir. İlk rivayete göre; Halife, bir kaleye kapatılıp hazineleri etrafına yığılarak, aç bırakılmak suretiyle öldürülmüştür. Cüveynî'ye göre; Halife ya Hülagu'ya da elçi Noyan tarafından kılıçla başı vurularak öldürülmüştür. Ebu'l Ferec'e göre; Hülagu Halife'nin önce idam edilmesine

[197] Reşidüddin, **age,** s.44.
[198] H.Ahmet Özdemir, **Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülagu Mezalimi Adlı Eseri**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2005, s.160.
[199] Özdemir, **agm,** s.160-161.

karar vermiş sonradan bu fikrini değiştirmiştir. Çünkü bazı Araplar Mutasım'ın kanının yere düşmesi durumunda bir daha asla yağmur yağmayacağını ve kanının aktığı yerden ateşler çıkacağını söylemişti. Bunu üzerine Hülagu, Halife'nin çuvala konulup ölünceye kadar tekmelenmesini istedi.[200] Cûzcânî'ye göre; Hülagu eğer Halife sağ kalırsa Müslümanların isyan etmesinden, kılıçla öldürülüp yere kanının dökülmesiyle depremlerin halkı helak edeceğinden korktu. Bu nedenle Halife'yi hurca sarıp tekmelemelerini söyledi.[201] Rene Grousset'e göre; Hülagu Halife'nin makamına hürmeten kanını dökmekten çekinerek bir çuvalın içine koyup atlara çiğnetti[202]. Hülagu Han ve maiyetindekiler Bağdat'ı yerle bir etmişler ve şehir harap olmuştur. Bu nedenle Hülagu Han emir vererek Bağdat'ın imar edilmesini, insan ve hayvan ölülerinin kaldırılarak çarşı Pazarın yeniden canlandırılmasını istemiştir[203]. Hülagu Han, 20 Şubat 1258'de şehirdeki ceset kokusundan dolayı Bağdat'tan ayrılmıştır.[204] Hülagu verilen görevlerini yerine getirmiştir diğer görevi olan Memlükler ülkesine gönül rahatlığıyla gidebilirdi. Şehirden ayrılmadan önce, vezir İbn Alkami'ye vezirlik, İbn Darbus'a Sahib Divanlık vermiştir.[205] Vezirin vezirlik makamında kalması da onun halifeye ihanet ettiği düşüncelerini kuvvetlendiriyor, fakat bunun olma olasılığı düşüktür. Çünkü Moğollar geleneklerine göre kendilerine yardım eden devlet adamlarını bize de ihanet eder gerekçesiyle öldürürken Alkami'yi öldürmemişler hatta görevinde devam ettirmişlerdir[206]. Vezir hakkında çeşitli rivayetlerde çıkmıştır[207] Vezire bu şekilde itham edilmesi onun Şii olmasından kaynaklı olabilir sonuçta bu yenilginin sebebi birilerine bağlanmak zorunda bu yenilginin sebebini de vezirin ihanet etmesine bağlayarak vezir suçlu duruma getirilmiştir. Batı seferinde İsmaililer ve Abbâsi Halifesine karşı başarılar elde eden Hülagu, Möngke Kağan'ın isteklerini yerine getirmiş ancak geri dönme isteğine uymayarak İlhanlı Devleti'ni kurmuştur ve bu devletin kurucusu olmuştur.

524 yıl hüküm süren Abbasi Halifeliği bütün ihtişamına ve büyük bir devlet olmasına rağmen yok olmuştur. Mutasım'ın amcası Bağdat'ın zaptı sırasında çöle kaçarak kurtulmuştur. Mısır'da Melik ez-Zahir Baybars zamanında bir hilâfet-i İslâmiye tesis edilmiştir. Abbasi soyundan olan Mutasım'ın amcası, Ahmed Ebu'l-Kasım el-Abbâsî'ye

[200] Özdemir, **age**, s.284.
[201] Cûzcânî, **age,** s.162.
[202] Rene Grousset, **age**, s.359.
[203] Cüveyni, **age,** s.602.
[204] Reşidüddin, **age,** s.46.
[205] Cüveyni, **age**, s.601.
[206] Özdemir, **age,** s.296.
[207] Rivayetler için Ayrca Bkz. Özdemir, **age,** s291.

Müstansır Billah lakabıyla, Mısır'da 1260 yılında bir hilafet merkezi kurmuş ve sikke bastırmıştır. Fakat bu halifelik Abbasi Halifeliği gibi güçlü değildi. Halife sadece kılıç kuşatıp menşur veriyordu. Bu durum Yavuz Sultan Selim Mısır'ı kuşatana kadar devam etmiştir ve halifelik Yavuz Sultan'a geçmesine kadar da eski ihtişamına kavuşamamıştır.

Hülagu Han, son hedefi olan Memlük Devletini ele geçirmek amacıyla Mısır'a yöneldi. Fakat burada başarılı olamadı.[208] Mısır'da durdurulan Moğolların, diğer milletler üzerinde kurdukları yenilmez olduklarına dair inanç bu yenilgi ile yıkılmış oldu.

[208] Umay Türkeş Günay, **Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s.404.

II. BÖLÜM

MOĞOLLARIN ESKİ DİNLERİ VE CENGİZ YASASINI İSLAM KURALLARI İLE KARŞILAŞTIRMA

2.1. Moğolların Eski İnançları ve İslam Dinine Genel Bakış

2.1.1. Moğolların Eski İnançları

2.1.1.1. Gök Tanrı (Kök Tengri) Dini

Din, doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütününe denir. Din kavramı, etnik grupların eski çağlarda doğaüstü güçlere duydukları hayranlık ile başlar.[209] Tanrı sözcüğü Türk dininin ilk kavramıdır. Tanrı kelimesi Çin yıllıklarında Tien olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrı kavramı yazıtlarda Gök ile birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle Türk dinine Gök Tanrı dini denilmiştir. Gök Tanrı dininin en önemli özelliği antropomorfik[210] karaktere sahip olmasıdır.[211] Her toplum kendi sosyal düzenine göre bir dine mensup olmuştur. Türkler ve Moğollar da konar-göçer yaşam tarzları sebebiyle kendilerine özgü olan Gök Tanrı dinine inanmışlardır. Türklerin Gök Tanrı'ya inandıklarını Çin yıllıklarından öğrenmekteyiz.[212] Gök Tanrı dini bilinen en eski inanış biçimlerindendir. Gök Tanrı dininin geçmişi MÖ.5. asra kadar dayanmaktadır.[213] İnsanlar, Tengri '' Kök Tengri'' olarak nitelendirdikleri bir tanrıya inanırlar. İnanışa göre, tanrı tektir ve bütün dünyanın yaratıcısıdır. Tanrı kelimesinin nereden geldiği bilinmemektedir. Tanrı Türklerde ve Moğollarda merkezde yer almaktadır. Tanrı kelimesi Türkler için ilahi bir kavram niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Türkler ve Moğollar İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Allah'a Tanrı demişlerdir.[214] Gök

[209] Saadettin Yağmur Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.100.
[210] antropos insan, morfe sekil demektir. Kelime insan-bicimli anlamına gelmektedir.
[211] Mustafa Erdem, Geleneksel Türk Dini ve İslam, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. I, S. 2, YYY 1998, s.81.
[212] Harun Güngör, **Başlangıçlarından günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003, s.56.
[213] İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.60.
[214] Güngör, **age,** s.58.

Tanrı dini Türklerin ve Moğolların milli dinidir.[215] Türklerde ve Moğollarda Tanrı kelimesi sadece Gök Tanrı'yı tanımlarken kullanılmıştır.[216] Gök Tanrı tektir. Türklerde ve Moğollarda başka tanrı yoktur. Buna örnek olarak İbn Fadlan seyahatnamesinde, bir Türk'ün başına bir olay geldiği vakit kafasını yukarı kaldırıp bir tanrı diye dua ettiğini söylemektedir. Bu da Gök Tanrının tek olduğuna işarettir.[217]

Türkistan Bozkırlarında yaşayan Türk ve Moğol topluluğunun asıl dini Gök Tanrı dinidir. Tanrıya en yüksek varlık olarak inanılmaktadır. Yaratıcı gücün sahibidir. Gök Tanrı inancı, toprağın gücüne dayalı bir din değildir. Aksine bu inanış, avcı, çoban ve hayvan besleyiciliğine uygun bir dindir. Çünkü bu dinin tapınağı yoktur. Bu nedenlerden dolayı dinin kökeni Orta Asya'da yaşayan topluluklara bağlanmıştır. M. Eliade'ye göre Gök Tanrı, Asya toplulukları için karakteristik bir sistemdir. R. Giraud'a göre ise, Gök Tanrı inanışı doğrudan doğruya bütün Türklerin ana kültü niteliğindedir.[218]

Gök Tanrı dininin esaslarını Orhun Kitabelerinden, Çin kaynaklarından öğrenmek mümkündür. Bozkır kavimleri, hükümdarlarının tanrı tarafından verilen Kut[219] ile tahta geçtiğine inanmaktadırlar. Buna örnek olarak, Asya Hun hükümdarı Mete Çin imparatoruna gönderdiği mektupta; kendisinin tanrı tarafından tahta çıkartıldığını yazmaktadır.[220] Gök Tanrı kutu verdiği gibi geri alma yetkisine de sahiptir. İnanışa göre tek tanrı ve tek imparator olmalıdır. Evrenin yöneticisi Tanrı, yeryüzünün yöneticisi de onun Kut verdiği insanoğludur. Bu nedenle, hükümdar olan Türkler bütün dünyanın yöneticisi olmak için daima savaşmışlardır. Tanrının kut verdiği hükümdar tanrıya yakınlığı nedeniyle Altın-dağ adı verilen dağın zirvesinde veya Ötüken-Yış gibi kutsal ormanda bulunan dağda yaşamaktadır.[221] Tanrı manevi gücün tek kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gök Tanrı inancına göre Tanrı, günün doğmasını sağlayan, bitkilere can veren Ulu Tanrıdır, yani o yaşam veren ve yaratandır. Ölümü veren de odur.[222]

Gök Tanrı dinine göre ibadet etmek için herhangi bir mekâna ihtiyaç yoktur. Gök Tanrı inanışı birtakım dini törenlerin belirli bir düzen içinde gerçekleştirildiği bir sistemdir. Bu dini törenlere örnek olarak; Tabgaçlar, bahar mevsiminin başladığı ayda Kutsal Atalar

[215] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s.301.
[216] Güngör, **age**, s.59.
[217] İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyehatnamesi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s.63.
[218] Kafesoğlu, **age**, s.295.
[219] Gök Tanrının ülkeyi, kavmi yönetmesi için seçtiği insanlara verdiği ilahi güç olduğuna inanılmaktadır.
[220] Kafesoğlu, **age,** s.295.
[221] Güngör, **age,** s.62.
[222] İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, s.57.

Mezarlığında Tanrıya kurban sunarlar. Gök Türkler, keçeden ve deriden töz yaparak bunları iç yağıyla yağlayıp sırıklara asarak dini bir tören yaparlardı. Gök Türkler dört mevsim kurban keserek törenler yapmışlardır.[223] Kurban merasiminden sonra kayın ağacı dikilir ve bu dikilen ağaçlardan kutlu orman, tanrılık[224] yapmışlardır.[225] Gök tanrıya inan insanların ibadet merkezi tanrıdır. Tanrının rızasını kazanmak insanların en büyük ibadetidir. Bu dinde ibadetler resmi ibadet ve halk ibadeti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi ibadet tanrının kut verdiği hükümdarın önderliği ile yapılan ibadettir. Hükümdar dini töreni yönetmek zorundadır çünkü o tanrının yeryüzündeki elçisidir. Halk ibadeti ise bireysel ibadettir.[226] İnsanoğlu, Gök Tanrı'ya diz çökerek dua eder ve Tanrıdan Kut ister. Gök Tanrı'dan istediği Tanrı tarafından kabul edilirse, atlar çoğalır kişinin yaşamı uzun olur.[227]

Türkler ve Moğollar tanrının yüceliğini bilmekle birlikte, Tanrının gökte yaşadığını düşünüyorlardı. Tanrı, maddi olarak gökyüzünde, manada ise ulu bir varlık olarak düşünülmüştür.[228] Tanrının gökyüzü ile bağdaştırılması gökyüzünün de tek olması ile ilgilidir. Bu durum Gök Tanrı dinini diğer bütün dinlerden ayıran özelliktir.[229] Gök Tanrı, metinlerde yüce, güçlü ve kudretli bir şekilde tasvir edilmiştir. Gök Tanrı için kullanılan Bengü yani sonsuz kavramı ise Moğollarda karşımıza çıkmaktadır.[230]

Türkler ve Moğollar hiçbir zaman Gök Tanrıyı putlaştırmamıştır. Gök Tanrı dini semavi dinlerin tek tanrı anlayışlarına yakın bir din olarak görülmektedir. Tanrı, eşi benzeri olmayan insanlara yol gösteren, cezalandıran, kut veren ulu bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Din adamı olarak Şamanların Gök Tanrı ile hiçbir ilgisi yoktur. Şamanlık Türklerin daha sonra inandığı inanış biçimidir. Kutsal törenlerde, kurban merasimlerinde Şamanlara yer verilmemiştir. Tanrı daima tektir ve onun dininin din adamı yoktur. Onun elçisi yeryüzündeki gölgesi kut verdiği hükümdarlardır.[231] Tanrının yanı sıra kutsal kabul edilen kavramlar vardır. Fakat hiçbirine tanrı niteliği verilmemiştir. Örneğin, dağ, ağaç gibi doğada var olan nesnelere kutsallık verilmiştir. Semavi dinlerin meleklerine benzer

[223] Gömeç, **age,** s.102.
[224] Ağaçlar dikerek Kutsal Orman yapmışlardır ve buna tanrılık demişlerdir.
[225] Aybars Pamir, Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizmin Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna etkisi, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.V, S.I, Ankara 2003, s.58.
[226] Erdem, **agm,** s.83.
[227] Fuat Bozkurt, **Türklerin Dini**, Salon Yayınları, Konya 2018, s.35.
[228] Güngör, **age,** s.60.
[229] Kafesoğlu, **age**, s.300.
[230] Güngör, **age,** s.62.
[231] Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, s.58.

nitelikte iye/tös/ıgı/ısı/ adında koruyucular vardır. Buna örnek olarak, Umay, gök, yer, su verilebilir.[232] Gök Tanrı Türklerin milli Tanrısı gibi gözükse de aslında o evrensel bir tanrıdır. İnanan Türkler de onu evrensel olarak düşünmektedirler.[233] Gök Tanrı dinine göre, Tanrı ölümsüzdür. Ahiret, mahşer günü, cennet, cehennem kavramları vardır. Gök Tanrı inancına göre, insanların her anında yanında olan, sağında ve solunda bulunan iki tane melek vardır. Bu meleklerden sağında bulunana Yayuçi solunda bulunana ise Körmös denmektedir.[234] Gök Tanrı dininde kutsal kitap yoktur. Onun yerine töre adı verilen sözlü ahlak ve din kuralları vardır.

Türkler ve Moğollar tarihleri boyunca tek tanrı olan Gök Tanrı'ya inanmışlardır. Gök Tanrı bu ırklar için önemli bir yere sahiptir. Onlara göre Gök Tanrı sadece onların tanrısı değildir. O evrenseldir ve onun hükümdara verdiği kut hükümdarın bütün dünyayı yönetmesi için verilmiştir. Tanrı nasıl tekse onun kut verdiği hükümdar da dünyada tektir ve bütün dünyayı yönetme hakkına sahiptir. Türk ve Moğol halkları İslamiyeti kabul etmiş olsalar da hala dua ederken gökyüzüne bakarlar ve başlarına kötü bir şey geldiğinde Allah yukarda diyerek Tanrının yukarıda olduğuna dair bir inanca sahiptirler fakat İslam dinine baktığımızda Allah'ın gökyüzünde olduğuna dair bilgi yoktur. Türklerde ve Moğollardaki bu inanış tamamen Gök Tanrı inancından kalma bir gelenektir.

2.1.1.2 Şamanizm

Şaman kelimesi köken olarak Tunguzcadır. Türkler şaman yerine kam sözcüğünü kullanmışlardır.[235] Şaman anlam olarak birçok dilde, bilmek, bilim, bilgin sözcüklerinin kökenini oluşturmuştur. Şamanizm her şeyin ruhu olduğunu söyleyen doğa felsefesidir.[236] Şamanizm bilindiği üzere din değil bir inanış sistemidir. Bir inanışın din olabilmesi için 3 ana kural vardır.

1. Itikad (imanın esasları)
2. Amel (tapınmalar, özel törenler vb.)

[232] Yaşar Kalafat, **Nübüvvet Tarihi İtibariyle Türklüğün Dini Geçmişi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s.38.
[233] Erdem, **agm,** s.82.
[234] Erdem, **agm,** s.82.
[235] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İşaret Yayınları, İstanbul 1994, s.51.
[236] Mihaly Hoppal, Çev: Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çapraz, **Avrasya'da Şamanlar**, YKY Yayınları, İstanbul 2012, s.21.

3. Cemaat (îtikad ve amel'in bir kütle tarafından kabûl ve icrası).[237]

Şamanizm, din olarak görülmekten çok büyü kişiliğine bürünmüş Türk ve Moğol inanç sistemidir.[238] Şamanizm'e inananlar, şamanın gücünü yaşamda görmüşlerdir. Bundan dolayı Şamanizm dışarıdan bakıldığında din gibi gözükse de içeriden bakıldığı zaman ikna olmuşluğu simgeleyen kavramsal bir evrendir.[239] Şamanizmi diğer dinlerden ayıran en önemli özellik yaşayan insanla onun ölmüş ataları arasında münasebetinin olmasıdır.[240] Şamanizm, bu dinin tek uzmanı olan trans halindeki şamanın ulaşmayı amaçladığı esrimenin arkaik bir tekniğine dayanan bir dindir.[241]

Şamanizm en eski vecd tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız antropolog Roberte Hamayon'a göre Şamanizm, Yontma Taş devrinde ortaya çıkmış bir eylemdir. Bu eylemin ana konusu av ile avcı arasındaki ruhsal ilişkidir.[242] Şamanizm ata kültüne ve doğa varlıklarına tapınılan eski Asya inanış biçimidir. Bu inanış sisteminin ne zaman ve nasıl gelişip ortaya çıktığı bilinmemektedir. Çin kaynaklarına göre, Şaman inancının ilk Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında çıktığı ve daha sonra diğer Türk boylarına yayıldığı yazmaktadır.[243]

Şamanizm inancında kutsal kitaplar, peygamberler yoktur. Bu inanışa göre Tanrı ile iletişime geçen din adamı görevinde olan Şamanlar vardır. Şaman insanların yaşadığı âlem ile ruhlar âlemi arasındaki ilişkiyi sağlayan kimsedir.[244] Şamanlar kadın veya erkek olabilir. Moğollar kadın şamana idugan demişlerdir. Şamanlara Kam da denilmektedir. Moğollarda en büyük şaman Beki olarak adlandırılmıştır.[245] Kamlığın öğreticileri ruhlardır. Ruhlar şamanları bazı kurallara göre yetiştirirler.[246] Şamanlar, ayin sırasında çıkar gütmeksizin Şaman seansı yapmaktadırlar. Şamanlar ruhlarla ilişki içerisindedir. Kamlar, ruhların bedenden ayrılıdığını duyar, ruhları yönlendirebilirler, ölü, cin, şeytan ve periler gibi doğaüstü varlıklarla bağlantı kurarlar.[247] Onlar ruhları sorguya çekerek gelecek

[237] Kafesoğlu, **age**, s.7.
[238] Bozkurt, **age**, s.40
[239] Hoppal, **age,** s21.
[240] Mehmet Mandaloğlu, Türk Kültüründe Şaman Şamanizm, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S3, YYY 2011, s.113.
[241]Roux, **age**, s.50.
[242] Güngör, **age,** s.138.
[243]Pamir, **agm**, s.157.
[244] Hoppal, **age,** s.20.
[245] Roux, **age**, s.52.
[246] Mandaloğlu, **agm,** s.115.
[247] Bozkurt, **age**, s.38.

hakkında bilgi almaktadırlar.[248] Şamanların aynı zamanda otacı yani şifacı kimlikleri de vardır. İnsanlar hasta oldukları zaman şamanlara giderek tedavi olurlardı. Örneğin, Ögeday Han Kin seferindeyken[249] iyeler tarafından hasta edilmiştir. Bu durum karşısında Şamanlardan yardım istemişlerdir. Şamalar da bu iyelere, memleket idaresi, halk, altın gümüş vb. teklif ettiler fakat bu tekliflere iyelerden hiçbir cevap gelmedi. Kaan'ın durumu daha da kötüye gitti. Son teklif olarak Şamanlar iyelere hanın neslinden birini verelim dediklerinde Kaan birden uyandı ve su istedi. Bunun üzerine Kaan'ın yanında bulunan prenslerden Tuluy Han kendisinin iyelere verilmesini istedi ve şamanlar Tuluy Han'ı iyelere sundu. Sonuç olarak Tuluy Han öldü. Ögeday Han ise kurtuldu.[250]

Şamanlar insanlar ile ruhlar arasında aracılık görevi yapmıştır. Bu nedenle Şamanlar devletin, insanların yaşamlarını etkilemiştir. Hükümdarlar sefere çıkmadan önce şamanların fikirlerinden, öngörülerinden yararlanmışlardır. Kaanlar için şamanlar önemli bir yere sahiptir. Buna örnek olarak, Möngke Han, kendi şamanına sarayının tam karşısına ev yaptırtmıştır.[251]

Şaman olabilmek için onun soyundan gelinmesi gerekmektedir. Şamanlık öğrenilmez o ailevi bir özelliktir. Kam olmayı kimseyi istemez. Ailesinde kam olan bir atası varsa onun ruhu şaman olmaya müsait olan torununa musallat olur ve onu kam olmaya zorlar. Sonuç olarak torun şaman olarak hayatına devam eder. Şaman olmaktan kaçan çocuk ya delirir ya da ölür. Şaman olmak için insanda bazı belirtilerin olması lazımdır. Şaman olacak kişi de dalgınlık, ağızdan köpük gelmesi, zaman zaman bayılma, inzivaya çekilme, hayal görme, kendini suya ve ateşe atma, ağaç kabuğuyla beslenme, uzuvlarında eksiklik gibi özellikler bulunmaktadır.[252] Ailede şaman olmasa da şaman olmak isteyen birey de şaman olabilir. Fakat atadan şaman olan şamanla aynı seviyede sayılmamaktır.[253] Normal insanlardan farkları yoktur tek farkları tanrıya yakarış sırasında ruhlar ve tanrılar âlemine karışmalarıdır. İnanışlarına göre kamlar(şamanlar) tanrı tarafından tayin edilmektedir. Bu nedenle onlara halk arasında daima saygı gösterilmektedir. Şamanlar ayin sırasında gaipten sesler duyar ve onlarla konuşurlardı. Bu konuştukları anne ve babalarının ruhlarıdır. Bu ruhlara töz adı verilmektedir. Bu ruhlar sayesinde iki dünya arasında haberleşme

[248] Roux, **age**, s.51.
[249] Birinci bölümde Kin Seferi detaylı bir şekilde anlatılmıştır.
[250] Temir, **age**, s.193-194.
[251] Pamir, **agm**, s.165.
[252] Mandaloğlu, **agm**, s.115.
[253] Kafesoğlu, **age**, s.30-31.

sağlanmaktadır.[254] Kamları, yalnızca büyücü, kâhin veya hekim olarak değerlendirmenin yanlıştır, onları vecd ve istiğrak teknisyeni olarak değerlendirmek daha doğru olacağı savunulmaktadır. Şamanlar kendilerine özgü elbiselere sahiptirler. Bütün şamanların kendilerine ait, davulu, cübbesi, külahı ve maskesi vardır.[255] Şamanın en önemli ve en görkemli eşyası davuldur. Davul evreni simgelemektedir.[256] Şamanlar, ayin sırasında kendilerinden geçerek ruhlar dünyasına geçiş yaparlar. Bu yolculuk esnasında kendisine yararı olacak eşyalara sahip olmak zorundadır. Bu nedenle şamanın kıyafetinde farklı objeler bulunmaktadır. Kıyafetinde bulunan objelerden vecd sırasında yararlanmaktadır. Şaman, çıktığı yolculukta kuş olması gerekiyorsa kıyafetindeki tüyleri kullanarak kuş şekline bürünebilmektedir. Bu şekilde ayin sırasında istediği hedefe daha kolay ulaşmaktadır.[257] Şaman inancına göre kâinatın katları vardır. Katlar çizgilerle ayrılmıştır. Şaman ayin esnasında bu katlar arasında ruhuyla geçiş yapmaktadır.[258] Şamanlar, katlar arasında yoluculuk yaparken davulunu at olarak kullanmaktadır.[259] Bu nedenle şamanın üzerindeki kıyafet ve taşıdığı malzeme önemli bir yer tutmaktadır.

Şaman, bir insan öldüğü zaman onun ruhuna diğer dünyaya ulaşması için yardımcı olur veya kurban edilen hayvanın ruhuna kurban edildiği kişinin yanına gidene kadar yol gösterir. Bu refakatçılık şamanın önemli görevleri arasındadır.[260] Şamanlar, ölen kişinin ruhunu evinden uzaklaştırmakla görevlidir. İnanışa göre ölen kişi evin etrafından ayrılmazsa hayattaki akrabalarına zarar verir. Bunu engellemek için şaman gelir ve ölen bireyin ruhunu uzaklaştırır.[261]

Şamanizm ruhlarla bağı olan inanç sistemidir. Bu inanca göre, iyi ruhlar ve kötü ruhlar vardır. Altay Şamanizm'ine göre en büyük kötü ruh Erliktir. Erlik bütün kötülükleri yapar, insan ve hayvanları hasta ederek kurban ister. Eğer onun istediği yapılmazsa bir obaya veya aileye musallat olur oraya ölüm getirirdi. İyi ruh ise Ülgendir. Bu iki ruhun çocukları da vardır. Onları istedikleri gibi yönlendirme yetkisine sahiptirler.[262] Şamanizmde güneş, ay, fırtına, yıldırım kutsal kabul edilmektedir. Şamanizme göre, kötü ruhlar güneş ve ay ile sürekli mücadele ederdi. güneş ve ay tutulmalarının bu mücadeleler sırasında

[254] Pamir, **agm**, s.166.
[255] Mandaloğlu, **agm,** s.113.
[256] Bozkurt, **age**, s.41.
[257] Roux, **age**, s.50.
[258] Kafesoğlu, **age**, s.22.
[259] Hoppal, **age,** s.142.
[260] Roux, **age**, s.51.
[261] Kafesoğlu, **age,** s.28.
[262] Pamir, **agm**, s.164.

gerçekleştiğine inanılmaktadır. Bu nedenle Şamanlar onları kötü ruhların saldırılarından kurtarmak için davul çalıp, bağırıp çağırırlardı. Şamanlar bu gürültülerin kötü ruhları korkutacağına inanırdı.[263] Şaman ayini sırasında ateş bulunmak zorundadır ve yapılan törenlerde ateş yakmak törenin ana unsrunu oluşturmaktadır.[264] Şaman inancına göre ateş kutsaldır ve kötülükleri temizleyici bir özelliğe sahiptir. Bu duruma örnek olarak; Gök Türk Devleti'ne elçi olarak gönderilen Bizans Elçisi Zemarkos Türklerin onları ateşten atlatarak kötü ruhlardan arındırdıklarını söylemiştir. Bu inanca göre Ülgen[265] gökten iki taş indirmiştir. Biri siyah biri beyaz olan bu taşları birbirine sürerek ateş çıkartmayı insanoğluna öğretmiştir. Şamanlarda ateşe bakıp öngörüde bulunmak gelenektir. Şamanlar, daima iyilik ve güzellik için çalışırlar, onlar kötü büyü ile uğraşmazlar. Kaan ile ihtilafa düşseler bile onlara karşı güçlerini asla kullanmazlar.[266] Kamlar, sahip oldukları yeteneklerini kişisel sorunlarında, kendi hizmetlerinde ve kendilerini savunmak amacıyla kullanmazlar.[267]

Şamanizm inancı Türk ve Moğol boyları arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Şamanizm inancı Ata Kültü ile ilişkilidir. Türk ve Moğollar şamanlara daima saygı göstermişlerdir. Onlara dinin temsilcisi olarak bakmışlardır. Peygamber gibi önemli bir vasfa sahip olmasa da dini ritüelleri gerçekleştirdiği için İslam dinindeki imamlara, Hristiyanlık dinindeki papazlara benzetilebilmektedir. Bu inancın gereği olarak insanlar, yer, su, dağ, ağaç gibi kavramlara daima önem vermişler ve saygı göstermişlerdir. Şamanizm İslamiyet'ten sonra da Türkler ve Moğollaar arasında devam etmiştir. Yusuf Has Hacib eserinde, şamanların tabiplerle bir tutulduğunu söylemiştir.[268] Türkler ve Moğollar her ne kadar din değiştirse de Şamanizm inancındaki ritüellerini devam ettirmişlerdir. Şamanizm günümüzde bile hala etkinliğini yitirmemiştir. Buna örnek olarak Anadolu'da insanlar bazı hastalıklarının geçmesi veya dileklerinin gerçek olması için ağaçlara çaput bağlarlar. Otacı niteliğinde yaşlı kadın ve erkekler vardır. Bunlara gidilerek hastalıklara şifa aranmaktadır. Türkler İslamiyet'i kabul etmiş olsalar dahi bazı Şamanizm inançlarını yüz yıllar geçse bile bırakmamışlardır. Ölü yemeği de buna bir örnektir. Çünkü İslamiyet'te ölenin arkasından yemek yedirmek yoktur. Bu tamamen Şamanizm

[263] Pamir, **agm,** s.164.
[264] Mustafa Akkuş, Ateş ve Ocak Kültünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S68, Ankara 2013, s.17.
[265] Eski Türk destanlarında tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır.
[266] Roux, **age**, s.49.
[267] Bozkurt**, age,** s.37.
[268] Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig,** Çev: Raşit Rahmeti Arat, Ankara 1991, s.315.

inancından kalma bir gelenektir. Yine bu duruma örnek olarak Anadolu'da düğünlerde saçı saçılması gösteribilir. Bu durum da Şamanizm inancından kalma bir gelenektir. Şamanlar, hastaları iyileştirmek, kötülüklerden korumak ve insanları arındırmak amacıyla tütsü kullanırlar. Bu tütsüyü ardıç ağacının dallarından elde etmektedirler.[269] Anadolu'da hala bu gelenek devam etmektedir. Üzerlik adı verilen yabani bir bitki kurutulup tütsü elde edilmektedir. Buna örnek olarak, Aksaray ilinin Sevinçli Köyünde üzerlik bitkisinden tütsü yapılmakta ve bu tütsüyle nazara karşı önlem alındığı veya nazar almış birini tedavi ettiği düşünülmektedir. Şamanizm inancında atek kutsaldır bu nedenle ateşe su dökmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak, ateşe pis bir şey atmak yasaktır.[270] Ateşe duyulan saygı günümüzde de hala devam etmektedir. Anadolu'nun birçok yöresinde ateş kutsal sayılmakta ve yukarıdaki yasaklar aynen devam etmektedir. Şamanizm inancını terk etmiş olsakta onun esaslarını gelenek olarak hala devam ettirmekteyiz.

2.1.2. İslam Dini

Bir varlığa inanma, onun varlığını hissetmek insan olmanın temel özelliğidir. İslam dini semavi dinler arasındadır. İslam dini hak dini olarak karşımıza çıkan bir dindir. Dinin temeli Allah'ın birliğine dayanmaktadır. İslam evrensel bir dindir. Bu dinin kutsal kitabı, peygamberleri ve belirli kuralları vardır. Kutsal kitabı Kur'an-ı Kerimdir ve son peygamber olarak Hz. Muhammed (sav) karşımıza çıkmaktadır. İslam kelimesi silm kökünden türemiştir. Anlam olarak teslim etmek, teslim vermek ve barış yapmaktır.[271] İslam dininin en önemli dayanağı akıldır. Bu dinde akıl ve ilim her şeyden üstün tutulmuştur. Bu iki kavrama kur'anda ve hadislerde sürekli değinilmiştir. [272]

İslamiyet, şahsi ve milli hayatın korkaklığını ve zilleti reddeder. Her zaman nefsi korumayı, her işte Allah'a güvenmeyi, azmi, iradeyi ve nefse i'timadı, tembellik ve uyuşukluktan sıyrılıp her zaman eylemsel hayat yaşamayı başlıca ahlaki görev saymaktadır.[273] Bu dininin 5 temel şartı vardır.

1. Kelime-i şahadet getirmek
2. Namaz kılmak

[269] Akkuş, **agm,** s.26.
[270] Akkuş, **agm,** s.17.
[271] Mustafa Sinanoğlu, İslam, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXIII, İstanbul 2001, s.1-2.
[272] Cavit Sunar, İslam Dininin Kaynağı ve Gayesi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXIII, S.1, Ankara 199, s.59-95.
[273] Sunar, **agm.**

3. Hacca gitmek
4. Oruç tutmak
5. Zekât vermek[274]

Kur'anda İslam, hak dinin karşılığı ve özel adıdır. Allah ondan başka hiçbir dini kabul etmemiştir. İslam dini tevhid inancı esaslıdır. İslam dinine inanan kimselere Müslüman denilmektedir. Dine göre Müslüman olan kişinin yapması gereken görevleri vardır ve bu görevlere farz denilmektedir.

İslam, tek tanrı inancına dayalı, (M. 610)7. yy da ortaya çıkmış bir dindir.[275] İbrahimi[276] dinler (İslam, Musevilik, Hristiyanlık) arasında kabul edilen İslam dini diğer İbrahimi dinler gibi Orta Doğu kökenlidir. İslam dini temelde; peygamber Muhammed'in 23 yıl boyunca Cebrail aracılığıyla Tanrıdan aldığı vahiyleri insanlara ilettiği inancına dayanır. Diğer İbrahimi dinler gibi İslam'ın da bir kutsal kitabı vardır. Kur'an-ı Kerim'in İslam dininin kutsal kitabı olup tevatür yoluyla nakledilip günümüze kadar geldiğine inanılır. İslam dininin ana kaidelerini içerisinde barındıran bu kitap sadece kişilere değil topluma, bir zaman dilimine değil tüm devirlere, insan hayatının bütününe, maddi ve manevi bir hayat rehberidir. İslam inancına sahip insanlar, dünyadaki ve ölümden sonraki yaşamlarının saadeti için gerekli olan bilgileri Kur'an-ı Kerim'den alır.

" Her kim Cebrail'e düşman ise bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'an-ı Kerim'i, önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler içinde bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir. (Bakara, 2/97)[277]

Bu Kur'an, akıl sahiplerinin, ayetlerini iyice düşünüp anlamaları ve ders almaları için, sana indirdiğimiz saadet kaynağı bir kitaptır. (Sad, 38\29)[278]

Yukarıdaki Kur'an ayetlerinde görüldüğü üzere İslam dini insanların hayatlarını şekillendirir ve yaşamlarında izlemeleri gereken yolu belirler. Gerçek mutluluğa ve saadete ise ancak Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de belirlemiş olduğu yol ve yöntemler izlenerek ulaşılabileceğine inanılır. İslam'ın ana inançları, Allah'ın tek olduğu ve Muhammed'in de onun peygamberi olduğudur. İnsanlar bu iki temel unsuru benimsemişse eğer İslamiyet'i kabul etmiştir. İslam'a giren kişiye ise "Müslüman" denir. Müslüman kelime anlamı olarak

[274] Bu konunun devamında bu bilgiler detaylı bir şekilde incelenecektir.
[275] Adam Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) Dönemi**, C. I, İstanbul 2012, s.26.
[276] Hz. İbrahim'in soyundan gelen Peygamberlerin dinine verilen addır.
[277] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.19.
[278] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.503.

Allah'a boyun eğen anlamına gelmektedir. İslam inancına göre insanların bu dünyadaki yaşamları boyunca işlemiş oldukları fiiller neticesinde, ölümden sonraki yaşamlarında ödüllendirilecekler veya cezalandırılacaklardır. Buna örnek olarak Kur'andan şu ayeti gösterebiliriz;

"İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, 'Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir.' derler. O kendilerine benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar." (Bakara, 2\25)[279] veya ;

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır." (Tahrim, 66\6)[280]

Allah insanları ödüllendirmek için cenneti yaratmıştır. Cennet, insanların sonsuz gönenç içinde yaşayacakları, her türlü güzelliklerle dolu olan bir yerdir. Allah insanları cezalandırmak için ise cehennemi yaratmıştır. Cehennem ise, insanlar için sonsuz bir azap, işkence ve acıdır. Cehennem ceza çekilen ateşli bir yer olarak tasvir edilmiştir. İslam inancına göre günahkâr Müslümanlar, günah borçlarını ödeyene kadar cehennemde kalacaklardır. Günah borçlarını ödedikten sonra ise cennete gireceklerdir. Ancak Müslüman olmayan herkes sonsuza dek cehennem ateşinde yanacaktır.

İslam dininde insanların cennete girebilmeleri için iyi ve erdemli kişiler olmalarının yanında yapmaları gereken ibadetler de bulunmaktadır. Burada İslam'ın beş temel şartı karşımıza çıkmaktadır. Bu beş temel şart şunlardır:

a. **Kelime-i Şehadet getirmek**:

Kelime-i Şehadet Arapça bir ibare olup anlamı ise şu şekildedir: "Ben tanıklık ederim ki, Allahtan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki, Muhammed Onun kulu ve elçisidir." Kelime-i Şehadet İslam'ın ilk şartı olup aynı zamanda en özlü ifadesidir. İslam'ın temel şartı olan Allah'ın birliğini ve Muhammed'in Onun peygamberi olduğunu benimseyen kişi artık Müslüman'dır. Kelime-i Şehadet için İslam'a giriş cümlesidir demek mümkündür.

[279] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.6.
[280] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.632.

Kur'an-ı Kerim'de Kelime-i Şehadet ile ilgili ayet bulunmamaktadır fakat Allah'a ve Hz. Muhammed'e inanma ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Buna örnek olarak;

''Ey iman edenler! Allah'a Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı meleklerini, kitapları peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur.''(4. Nisa suresi,-136)[281] gösterilebilir.

b. Namaz kılmak:

Namaz İslam'ın temel ibadetidir. İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de üzerinde sıkça durulmuş olan namaz, Peygamber'in de yaşamı boyunca üzerinde itinayla durmuş olduğu ibadetlerin başında gelmektedir. Namaz yalnızca bir ibadet değil aynı zamanda Allah'a yakarıştır. Müslümanlar için sadece Allah'ın buyrukları doğrultusunda dünya hayatını yaşamayı ve Peygamberi önder edinme şuurunu kazandırır. Hayat disiplini veren bir program gibidir. Günün beş ayrı vaktinde eda edilmesi gereken bu ibadet, gün içerisinde sürekli olarak Allah'ı hatırlamayı ve onun buyruklarından ayrılmamaya teşvik eder. Namaz ile ilgili olarak Kur'an'da şu ayetleri örnek verebiliriz:

"Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin." (Bakara Sûresi 43)[282]

"Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir." (Bakara Sûresi 45)[283]

c. Oruç tutmak:

Oruç ibadeti yılın bir ayı boyunca sabahtan akşama kadar bir şeyin yenilip içilmemesiyle eda edilen bir ibadet şeklidir. Oruç ibadeti insanlara nefislerinin aşırı istek ve arzularını kırmakta yardımcı olur. İnsanlara sabırlı olmayı öğretir. En önemlisi de aç olan insanları daha iyi anlamaya ve daha sağlıklı empati kurup toplumsal dayanışmayı sağlamada büyük fayda sağlar. Oruç ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de şu ayet vardır:

''Ey iman edenler! Oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.''(2.Bakara-183)[284]

[281] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.109.
[282] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.10.
[283] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.10.

d. Zekât vermek:

Müslümanların sahip oldukları mal ve paranın kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılmasıdır. Zekât ibadetinde kişi Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmek için kendi servetinden harcamada bulunur. Bu ibadetle toplumun dayanışma ve birlik duygusu pekişir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle ifade edilmektedir:

"Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik değildir. Ama iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere iman eden; mala olan sevgisine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, isteyip-dilenene ve kölelere (özgürlükleri için) veren; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler ile zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır ve müttaki olanlar da bunlardır".(Bakara Suresi, 177. Ayet)[285]

e. Hacca gitmek:

Hac zamanı geldiğinde hac amacıyla Mekke'ye giderek Kâbe'yi ziyaret edip bir takım ibadetlerde bulunmaktır. Bu ibadet her Müslüman'a farz değildir. Yalnızca Hac ibadetini eda edebilecek sağlık ve maddi koşulları sağlayabilen kişiler için farzdır. Her Müslüman'ın amacı Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Hac ibadeti ise Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmek için önemli bir ibadettir. Kur'anda şöyle ifade edilmektedir:

''Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.'' (Âl-i İmran-97)[286]

''Hac ve umreyi Allah için tamamlayın'' (2.Bakara-196)[287]

İslam dini, semavi dinlerin sonuncusudur. Bu din tek tanrı inancına dayalı, Kutsal Kitapları ve Peygamberleri olan bir dindir.

2.2. Cengiz Yasası ve İslam Hukuk Kurallarının Karşılaştırılması

[284] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.34.
[285] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.3.
[286] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.71.
[287] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.37.

Cengiz Yasası, ahlak, gelenek görenek ve suç teşkil eden konuları içeren maddeler bütünüdür. Cengiz Han zamanında ortaya çıkmış ve bütün kurallar Cengiz Han tarafından konulmuştur. Yasa, Moğollara göre kutsaldır, çünkü hükümdar, inanışlarına göre Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir ve onun koyduğu yasa tanrının buyruğu niteliğindedir. Bu yüzden Moğol halkı kutsal metin saydıkları yasanın dışına çıkamazlar. Bu durum Müslümanların Kur'an-ı Kerim'e karşı duydukları saygı ile eşittir. Dolayısıyla, Moğolların kutsal saydıkları yasaları ve Kur'an-ı Kerim'i karşılaştırmak suretiyle ikisi arasındaki benzerlikleri belirlenebilir ve bu da Moğolların din değiştirmesinde benzerliklerin bir etkisininolup olmadığı noktasında çıkarım yapılabilmesini sağlayacaktır.

2.2.1 Cengiz Yasası ve İslam Hukuk kurallarının benzerlikleri;

1. "Bütün insanlara, yeri ve göğü yaratan, zenginlik ve fakirliği dilediğine veren, hayatı ve ölümü yegâne dağıtan ve her şey üzerinde kudreti mutlak olan bir Allah'a itikat etmeleri emir olunur."[288]

İslam dininde ise tek bir Tanrının varlığından şu ayetlerde bahsedilmektedir:

"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir. Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefâ'tte bulunacak kimdir? O, kulların öndekileri ve arkadakileri bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür." (Bakara Sûresi).[289]

"Allahtan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum."[290]

İslam dininin temelini Allah'ın birliği oluşturur. Aynı düşünce Gök Tanrı inancı içinde geçerlidir. Bu benzerlik Moğolların İslam dinini kabul etmesindeki ana etmendir.

2. "Kişi evli ya da bekâr olsun zina yaparsa kişiye ölüm cezası verilir."[291]

---

[288] Harold Lamb, **Moğolların Efendisi Cengizhan,** İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s.59. Zekeriya Kitapçı, **Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet**, Yedikubbe Yayınları, Konya 2013, s.58.
[289] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Ankara 2015, s.50.
[290] Buhari, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, Çev: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya 2014, s.34.
[291] Ali Bademci, **Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s.113.

Zina, Kur'an-ı Kerim'de kesinlikle yasak edilen bir unsurdur. Bu konu ile ilgili ayetler şunlardır:

"Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur". (İsrâ Sûresi 32)[292]

" Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah dini(ni tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun".(Nûr Sûresi 2)[293]

"Allahtan başka ilâh olmadığına benim de Allah'ın Rasûlü olduğumu şahitlik eden Müslüman bir kimsenin kanı şu üç şeyin biri dışında helal olma cana karşı can(kısas) evli bir kimsenin zina etmesi dinden ayrılan (İslam)cemaatini terk eden buyurdu."[294]

Zina ahlak kuralı olarakda insanlar arasında hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu konunun Cengiz Yasasında bulunması ve yasak olması Moğolların İslam dinindeki yasaklara karşı yabancı olmadığının göstergesi olmuştur.

3. "Sodomi[295] ölümle cezalandırılır." [296]

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

''Siz gerçekten, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır, siz (yaptığı şeyi) bilmeyen bir kavimsiniz.'' (Neml Sûresi, 55. Ayet)[297]

"Siz, (yine de) erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve biraraya gelişlerinizde çirkinlikler yapacak mısınız?" Bunun üzerine kavminin cevabı yalnızca: "Eğer doğru söylüyor isen, bize Allah'ın azabını getir" demek oldu." (Ankebut Sûresi, 29. Ayet)[298]

"Erkeğin erkeğe, kadının kadına yaklaşması zinadır."(Beyheki)[299]

"Erkek erkekle, kadın kadınla yetinirse ümmetim helak olur." (Hakim Beyheki) hadis-i Şerif [300]

"Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz."(Araf Sûresi 81. Ayet)[301]

---

[292] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.304.
[293] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.383.
[294] Buhâri, **age**, s.450.
[295] homoseksüellik
[296] Bademci, **age,** s.113
[297] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.420.
[298] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.440.
[299] https://gercekler.net/index.php/sonsuza-kadar-haram-olan-bir-eylem-escinsellik/
[300] https://gercekler.net/index.php/sonsuza-kadar-haram-olan-bir-eylem-escinsellik/
[301] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.175.

Bir toplumun ahlak kuralları o toplumun geleceğini etkiler. Bu nedenle, Cengiz Yasasında bulunan Sodomi maddesi yasanın önemli maddeleri arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerimde'de bu durum yasak olarak belirtilmiştir.

4. Kim bilerek yalan söyler veya sihirbazlıkla uğraşır veya bir başkasını gözetler veya kavga eden iki kişinin arasına girer veya bir kimseye başka birine karşı yardım ederse ölüm ile cezalandırılır.[302]

Kur'an-ı Kerim'de bu yasaklar şu şekilde belirtilmiştir;

"Senin böyle baktığını bilseydim şununla gözünü oyardım. İzin istemek böyle bakıp seyretme nedeniyle konulmuştur."(Hadis)[303]

" Düğümlere üfleyen büyücülerin, şerrinden Allah'a sığınırım de." (Felak Sûresi 4. Ayet)[304]

"Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük öfkeye sebep olur. Ey İman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin."(Azhab Sûresi 70. Ayet)[305]

"Yalan sözden sakının." (Hac Sûresi 30. Ayet)[306]

''Yapamayacağınız şeyleri söylemenizi Allah Katında büyük gazap gerektiren bir iştir.''(Saf Sûresi 3.Ayet)[307]

"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"(Maide Sûresi 90.91. Ayet)[308]

" Kim büyü yaparsa şirke düşer." (Nesai, Tahrim,19)[309]

İslam dini, yalan söylemek, büyü yapmak, başkalarını gözetlemek gibi konuları yasaklamış ve bu suçların işlendiği takdirde günah olacağı ve cehennem ile cezanladırılacağı

[302] Bademci, **age,** s.113.
[303] Buhârî, **age,** s.408.
[304] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.705.
[305] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.470.
[306] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.363-367.
[307] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s. 620.
[308] Kur'an- Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.132.
[309] http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/İslam-dinine-gore-buyu-yapan-ve-yaptiranin-gunahi-nedir.html

belirtilmiştir. Aynı şekilde Cengiz Yasasında da bu konular yasak haline getirilmiş toplumun düzeni sağlanmıştır.

5. Ebu talib'in oğlu ali'den sonra gelen bütün torunlar[310], bütün fakirler, kur'an okuyucular, fakihler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek başına inzivada yaşayanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve resimlerden muaftırlar.[311]

İslam Hukukuna göre; Bazı İslam devletlerinde, ulemadan, din adamlarından, vergi alınmaz. Osmanlı devleti buna örnek gösterilebilir. Osmanlı Devlet'inde imamlar, hatipler, ilmiye sınıfı mensupları, müderrisler, Hz. Muhammed soyundan gelen seyyid ve şerifler vergiden muaftırlar.[312]

6. Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.[313]

İslam dinininde bu konu ile ilgili şu ayetler vardır;

"Dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır."(Bakara Sûresi 256. Ayet) [314]

"Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi de inanırdı. Artık inansınlar diye insanları zorlayıp duracak mısın?"(Yunus Sûresi 99. Ayet)[315]

İslam dini hoşgörü dinidir. Bu nedenle bütün dinlere saygı gösterilmesini emretmiştir. Aynı durum Cengiz Yasasında da geçerlidir. Cengiz Han, bütün dinlere hoşgörü ile davranılmasını yasasında madde olarak yazmıştır. Çünkü o, bu hoşgörüyü dinlerin tanrılarına saygı olarak nitelendirmiştir.

7. İsterse veren bir prens ve alan bir tutsak olsun, veren tadına bakmadan önce onun elinden bir şey yemek yasaktır. Başkasının yanında onu birlikte yemeğe çağırmadan bir şey yemek ve arkadaşlarından daha çok yemek yasaktır. Üstünde yemek pişirilen ateşin veya yemeğin üzerinden geçmek yasaktır. [316]

Bu konu ile ilgili şu Hadisler vardır:

"Allah'ın en çok sevdiği yemek, üzerinde ellerin çoğaldığı yemektir." (Ebu Ya'la)

---

[310] Hz. Ali'nin çocukları Hz. Muhammed (sav)'in torunlardır. Bu durumda Hz. Muhammed soyundan gelenleri vergiden muaf tutmuşlardır.
[311] Bademci, **age**, s.113.
[312] Sadık Mufit Bilge, **XV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet'inde Vergi Muafiyeti,** Academiaedu, YYY YTY, s.7.
[313] Bademci, **age**, s.113.
[314] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.50.
[315] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.236.
[316] Bademci, **age**, s.113.

“İki kişinin yemeği üç kişiye, üç kişinin yemeği de dört kişiye yeterlidir.” (Hadis-i şerif)[317]

İslam dini paylaşımcı bir dindir. Bu din yemeği, giysiysi vb. şeyleri paylaşmayı emreder. Bu konu ile ilgili Cengiz Yasasında yemeğin paylaşılması gerektiği vurgulanmıştır.

8. Seyyahlar yemek yemekte olan kimseleri görünce attan inmeli ve izin istemeden onlarla birlikte yemelidirler. Bunu onlara kimse yasaklamamalıdır.[318]

Bu konu ile ilgili şu Hadis-i Şerif vardır:

“Yemek yedirmen, tanıdığına da tanımadığına da selâm vermendir.”(Hadis)[319]

9. Herhangi bir mezhebi üstün tutmak, kelimeleri üstüne basarak söylemek ve şeref unvanları kullanmak yasaktır. Hükümdarla veya başka birisiyle konuşan kimse sadece onun adını söylemelidir.[320]

Kur’an-ı Kerimde bu madde ile ilgili şu ayet yer almaktadır;

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Hepiniz Adem’densiniz, Adem ise; topraktan yaratılmıştır. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten sakınanınızdır. Arab’ın Arab olmayana, hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.”[321]

İslam dini herkesi eşit gören bir dindir. Bunun kanıtı ise camide kimse kimseden üstün tutularak ön safhada veya önemli bir yerde oturtulmaz. Bu duruma Cengiz Yasasında da önem verilmiş kimsenin üstün tutulmadığı belirtilmiştir.

10. Adam öldürmeden dolayı cezadan kanlık (diyet) ödeyerek kurtulunabilir: bir müslüman öldürülmüşse 40 altın, bir çinli öldürülmüşse bir eşek.[322]

Kur’an-ı kerimde bu konu ile ilgili şu ayetler yer almaktadır;

“Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas yazıldı (farz kılındı). Özgüre karşı özgür, köleye karşı köle ve dişiye karşı dişi. Fakat kimin (hangi katilin) lehine, onun (maktulün) kardeşi (varisi veya velisi) tarafından bağışlanırsa, artık (yapılması gereken) örfe uymak (ve) ona (maktulün varis veya velisine) güzellikle (diyet) ödemektir. Bu,

[317] Buhâri, **age**, s.341.
[318] Bademci, **age**, s.113.
[319] Buhâri, **age**, s.30.
[320] Bademci, **age,** s.113.
[321] http://www.serefisleyen.com/veda-hutbesi-ve-insan-haklari/ Veda Hutbesi.
[322] Bademci, **age,** s.114.

Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir. Artık kim bundan sonra tecavüzde bulunursa, onun için elem verici bir azap vardır."(Bakara Sûresi, 178. Ayet)[323]

"Bir mü'mine, -hata sonucu olması dışında- bir başka mü'mini öldürmesi yakışmaz. Kim bir mü'mini 'hata sonucu' öldürürse, mü'min bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması ve ailesine teslim edilecek bir diyeti vermesi gerekir.Onların (bunu) sadaka olarak bağışlamaları başka. Eğer o, mü'min olduğu halde size düşman olan bir topluluktan ise, bu durumda mü'min bir köleyi özgürlüğe kavuşturması gerekir. Şayet kendileriyle aranızda andlaşma olan bir topluluktan ise, bu durumda ailesine bir diyet ödemek ve bir mü'min köleyi özgürlüğe kavuşturmak gerekir. (Diyet ve köle özgürlüğü için gereken imkanı) Bulamayan ise, kesintisiz olarak iki ay oruç tutmalıdır. Bu, Allah'tan bir tevbedir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisa Sûresi, 92. Ayet)[324]

Kur'an-ı Kerimde insanların can ve mallarını koruyan ayetler mevcuttur. Bu ayetlere benzer konularda Cengiz Yasası'nın maddelerinde bulunmaktadır.

11. Yasa, yalan, hırsızlık ve zîna'yı yasaklar ve yakınlarını kendi kendini sevdiği gibi sevmeyi, hakarette bulunmamayı ve onları tamamiyle unutmayı, kendiliğinden teslim olan kenti, köyü korumayı, tanrı'ya adanmış tapınakları ve tanrı'nın hizmetkârlarını her türlü vergiden beri tutmayı ve onlara saygıyı emreder.[325]

Kur'an- Kerimde bulunan ayetlere göre;

"Yalan söyleyenler, iftira edenler, ancak Allahü Teâlânın âyetlerine inanmayanlardır. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir." (Nahl 105)[326]

"Peygamber efendimiz, yalan söyleyenin ağzının bir taraftan kulağına kadar demir çengelle yırtılacağını, diğer tarafa geçildiğinde, önceki yırtılan tarafın iyi olacağını, sonra iyi olan tarafın tekrar yırtılarak bu şekilde Kıyamete kadar, kabrinde azabın devam edeceğini bildirmiştir." (Buharî)[327]

"Hırsız erkek ve hırsız kadının, (çalıp) kazandıklarına bir karşılık, Allah'tan, 'tekrarı önleyen kesin bir ceza' olmak üzere ellerini kesin. Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."(Maide Sûresi 38. Ayet)[328]

[323] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.33.
[324] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.102.
[325] Bademci, **age,** s.114.
[326] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.298.
[327] Buhari, **age**, s.
[328] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.124.

İslam dinin yasakladığı ve yapıldığı takdirde cehennem ile cezalandırılacağı yasaklar Cengiz Yasasında da aynen yasaklanmış ve suç işlendiği takdirde ölüm ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

12. Yasa, birbirini sevmeyi, zina işlememeyi, çalmamayı, yalan yerde tanıklıkta bulunmamayı, hain olmamayı, ihtiyarları ve fakirleri korumayı emreder. Aykırı eylemler ölümle cezalandırılmalıdır.[329]

Bu maddeye benzer olark Kur'an-ı Kerim'de şu ayetler yer almatadır;

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa Sûresi, 135.Ayet)[330]

"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir." (Maide Sûresi, 8. Ayet)[331]

"Yüce Rabb'ın şöyle emretti; Yalnız Allah'a ibadet edeceksiniz, ana-babalarınıza iyilik yapacaksınız. Şayet bunlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlarsa sakın onlara "öf " dahi deme, yüzlerine bağırma, onlara tatlı söz söyle. Onlara, merhamet belirtisi olarak tevazu kanadını aç da, "Ya Rab, küçüklüğümde bana şefkat gösterdikleri gibi, sen de onlara merhamet et "de "."(İsrâ Sûresi,17/23-24. Ayet)[332]

İslam dini, sevgi ve saygı çerçevesinde haraket edilmesini emreden bir dindir. Asla yalancı şahitlikte bulunulmamasını emretmiştir. Yalancı şahitlik İslamda büyük suçlar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda büyüklere saygının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu konulara benzer olarakda Cengiz Yasasının maddeleri vardır. Bu maddelere uyulmadığı takdirde ölümle cezalandırılacağı söylenmiştir.

[329] Bademci, **age,** s.114.
[330] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.109.
[331] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.119.
[332] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.303-304.

13. Çok yemek yemekten ötürü kim kusarsa, onu çadırda sürüklemeli ve hemen öldürmeli. Bunun gibi, ordu komutanının çadırın eşiğine ayakla basanı da öldürmeli.[333]

İslam dininde bu durum hadislerle açıklanmıştır. Hadislere göre;

İbn-i Adiyy'den (r.a.) rivayet edilmiştir. Allah'ın Resulü (sav) şöyle dedi: " Muhakkak ki Allah-u Teâlâ, dünyada yemesini ve içmesine azaltan kullar ile meleklere karşı övünür. Allah-u Teâlâ meleklere der ki: "Kuluma bakın! Ben onu dünyada yemek ve içmek ile imtihan ettim. O sabretti ve ikisini de terk etti. Şahit olun ey meleklerim! Kulumun terk ettiği her lokmaya mukabil ben de ona cennette dereceler vereceğim."

"Meleklerim şahit olun! Kulumun terk ettiği hiçbir lokma yoktur ki Ben o lokmaya mukabil cennette ona dereceler vermemiş olayım. Yani kulumun benim rızam için terk ettiği her lokmaya mukabil ben de ona cennette dereceler vereceğim… Bu ne büyük bir devlettir! Ve cennetin yüksek derecelerine kavuşmayı umanlar ve buna ciddi çalışanlar için ne büyük bir irşâddır."

"Kalplerinizi çok yemek ve içmekle öldürmeyiniz. Muhakkak ki kalpler tarla gibidir. Ondaki su çok olursa ölür." (hadis-i şerif)[334]

Cengiz yasasında çok yemenin cezası ölümdür. İslamiyette ise az yemek makbuldür fakat çok yemek yenildiği vakit cezası yoktur.

14. İçkiyi bırakmayan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kez sarhoş olmak daha iyidir; bir kez ise daha övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Bundan daha iyi ne olabilir? Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa, her türlü saygıya değer.[335]

Bu durum Kur'an- Kerimde şu ayetlerle açıklanmaktadır;

"Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. "İhtiyaç fazlasını" de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz." (Bakara Sûresi, 219. Ayet)[336]

"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak

[333] Bademci, **age,** s.114.
[334] https://www.ilmedavet.com/az-yemenin-fazileti.html
[335] Bademci, **age,** s.114.
[336] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.41-42.

aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?" (Maide Sûresi, 90,91)[337]

İslamiyette içki kesin olarak yasaklanan içecekler arasında yer almaktadır. Cengiz Yasasında ise bu durum yasaklanmamış lakin içki içmemenin çok daha iyi olduğu vurgulanmmıştır.

15. Kim kül veya su içine işerse ölümle cezalandırılır.[338]

İslamiyete göre bu durum şu ayetler ile açıklanmaktadır;

"Sizden biriniz durgun suya abdest bozmasın ve böyle bir suda cünüplükten dolayı yıkanmasın."[339]

İslam dini, suya işenmemesi gerektiğini vurgulamış. Fakat bu yapılırsa herhangibir ceza uygulanmayacağını dile getirirken Cengiz Yasasında bu durumun cezası ölüm olarak belirtilmiştir. Cengiz yasasında bunun cezasının ölüm olarak belirtilmesinin nedeni ise Moğolların suyu kutsal saymalarıdır.

16. Kim kaçmış olan bir köleyi veya tutsağı bulur ve onu eski zilyedine geri vermezse ölümle cezalandırılır.[340]

İslam Hukukuna göre; üç günlük veya daha uzak bir yerden kaçak bir köleyi yakalayıp sahibine teslim ederse, getiren kişiye 40 dirhem ödenir.[341]

İslam hukukunda yer alan bu madde ile Cengiz yasasındaki madde birbirlerine benzemektedir. Çünkü her iki maddede kölenin eski sahibine geri verilme şartı belirlenmiştir.

17. Seferden dönen birlikler hükümdara belli vergiler vermek mecburiyetindedirler. [342]

İslam hukukuna göre, seferden dönen askerler elde ettiği ganimetleri Humus[343] olarak devletin hazinesine vermek zorundadır. Bu uygulamaya örnek olarak; Bedir Savaşından önce Abdullah b. Cahş önderliğinde savaş alanına öncü birlikler gönderilmiştir. Burada

[337] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.132.
[338] Bademci, **age**, s.113.
[339] Buhari, **age**, s.
[340] Bademci, **age,** s.113.
[341] Mehmet Akif Aydın, Cuâle, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, İstanbul 1993, s.77
[342] Bademci, **age,** s.114.
[343] Beşte bir anlamın gelmektedir. Askerler elde ettiği ganimetlerin beşte birini devletin hazinesine vermesine verilen addır.

öncü birlikler Kureyş kafilesinden ganimetler elde etmişler ve bu ganimetlerin beşte birini Hz. Muhammed (sav). 'e ayırmışlardır.[344]

18. Suya elleri daldırmak yasaktır; su almak için bir kap kullanılmalıdır.[345]

Bu konuya benzer olarak Kur'an-ı Kerimde şu ayet yer almaktadır;

"Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman, elini üç defa yıkamadıkça su kabına sokmasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilmez."[346]

19. Birliklere refakat eden, kadınlar, erkekler savaşta iken bunların iş ve vazifelerini üzerlerine almak mecburiyetindedirler.[347]

Bu duruma örnek olarak;

Hz. Peygamber döneminde kadınlar ordunun yanında savaş gitmişlerdir. Savaşa katılan kadınlardan, tıbbi hizmetler, geri hizmet, savaşa katılma gibi yardımlar alınmıştır. Cengiz Yasasından farklı olarak savaşa katılan kadınlara Hz. Muhammed döneminde ganimetten pay verilmektedir.[348]

20. Eğer birlik önderlerinin en yaşlısı yanlış bir iş yapar ve hükümdar onu cezalandırmak için hizmetçilerinden en sonuncusunu ona gönderirse, o bu berikine teslim olmalı ve ölüm cezası bile olsa, ceza infaz edilinceye kadar önünde diz çökmelidir.[349]

Bu maddeye benzer olarak Hz. Muhammed döneminde meydana gelen bir olayı örnek gösterebiliriz. Meydana gelen vakaya göre; Mahzumoğulları kabilesine mensup soylu bir kadın hırsızlık yapmış bunun sonucunda elinin kesilmesine karar verilmişti. Kadının kabilesinden olan bazı kişiler, kadının elinin kesilmemesi için Peygamberimize müracaat etmeye karar verirler. Ancak doğrudan ona bir şey söylemeye cesaret edemedikleri için, Peygamberimizin çok sevdiği, oğlu gibi gördüğü Zeyd b. Sabit'in oğlu Üsame'yi araya koyarlar. Sevgilinin sevgilisi ünvanına sahip olan Hz. Üsame, durumu peygamberimize arz eder. Olay karşısında Peygamberimizin tavrı çok sert ve nettir:

"Sen kötülükleri önlemek üzere Allah'ın koymuş olduğu cezalardan bir cezanın affı hakkında mı benimle konuşuyorsun?!"

---

[344] H. Yunus Apaydın, Humus, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul 1998, s.369.
[345] Bademci, **age,** s.113.
[346] http://www.sonpeygamber.info/hadislerle-su
[347] Bademci, **age,** s.114.
[348] Rıza Savaş, Savaşlarda Kadın, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam**, Ensar Yayınları, C.III, İstanbul 2007, s.138-140.
[349] Bademci, **age,** s.114.

“Sizden önceki insanları helak eden, ancak, onların içlerinden şerefli ve soylu birisi hırsızlık ettiği zaman onu cezasız bırakmaları, içlerinden fakir ve zayıf biri hırsızlık edince de onun hakkında ceza uygulamaları idi.”

“Vallahî, hırsızlığı sabit olan Mahzum kabilesinden Fatıma değil, kızım Fatıma bile olsa, ayrım yapmaz ve cezasını verirdim!” Diyerek suçu sabit olan kişinin kim olursa olsun cezasının verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cengiz Han’da bu maddede kim olursa olsun suç işleyen cezasını kendinden rütbece düşük bir kişi olsa bile çekmesi konusunda bir yasa çıkarmıştır.[350]

21. Hükümdar ülkedeki olaylar hakkında daha çabuk bilgi edinebilmek için sürekli posta karakolları kurmalıdır.[351]

Bu konuyla ilgili Hz. Muhhamed döneminden şu örneği verebilirz;

Hz. Muhammed, savaşlara gitmeden önce bölgenin durumu, karşı tarafın askeri yönden gücü gibi konularda bilgi almak için kullandığı istihbaratçıları mevcuttur. Mekke’de Daru’n Nedve[352] adı verilen bir meclis vardır. Bu meclisin aldığı kararları Hz. Muhammed’e haberdar eden casusları mevcuttur. Bu duruma örnek olarak, Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir tarafından istihbaratla görevlendirilen Abdullah b. Ebubekir ve Amir b. Fuheyre, gündüzleri sürekli halkın arasında dolaşmışlar, Daru’n-nedve’den sızan haberleri dinlemişler, geceleri duydukları, gördükleri haberleri Mağaradakilere anlatmışlardır. [353]

2.2.2. Cengiz Yasasında bulunup Kur’an-ı Kerim’de bulunmayan maddeler;

22. Kim, mal alır ve üç kez arka arkaya iflas ettiğini bildirirse ölümle cezalandırılır. [354]

23. Kim tutsak alanın izni olmadan bir tutsağa yiyecek veya giyecek verirse ölümle cezalandırılır.[355]

İslama göre; Hz. Muhammed, kölelere karşı iyi davranılmasını istemiştir. Buna örnek olarak Hz. Peygamber’in şu sözlerini örnek verebilirz; “Onlara, 'kölem,

[350] http://www.memleket.com.tr/kizim-fatima-da-olsa-15853yy.htm
[351] Bademci, **age,** s.114.
[352] Daru’-Nedve, seçkin insanların yönetimle ilgili istişarelere katıldığı bir meclisti. Bu mecliste savaş, barış, kumandan tayini, nikah törenleri, ekonomik konular vb.devleti ilgilendiren bütün meseleler buraya katılan Kureyşaşiret temsilcileri tarafından, Reis başkanlığında karara bağlanırdı. Aşiret temsilcileri tarafından, Reis başkanlığında karara bağlanırdı. Bu meclis Müslümanlar aleyhinde çalışmalar yapmıştır.
[353] Hüseyin Üstüner, Hz. Peygamber Devrinde İstihbarat, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
[354] Bademci, **age,** s.113.
[355] Bademci, **age,** s.113.

cariyem' demeyiniz; 'Oğlum, kızım'deyiniz. Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin demiştir".[356]

24. Bir hayvan kesilirken bacakları bağlanmalı, karnı açılmalı ve ölünceye kadar kalbi elle sıkılmalıdır, bundan sonra onun eti yenebilir.[357]
Cengiz Yasasında bulunan hayvan kesme stili İslam kurallarına terstir. İslama göre kesilecek hayvan, kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılır. Kesilecek hayvana eziyet edilmeden keskin bir bıçak kullanarak kesilir.[358]

25. İster saldırıda, ister geri çekilmede olsun bir kimse savaşta çıkınını, yayını veya eşyasından başka bir şeyi düşürürse, arkasındaki adam attan inmeli ve bunu ona geri vermelidir. Bunu yapmayan ölümle cezalandırılır.[359]

26. Giyildiği ve iyice yıpranmadığı sürece elbiselerini yıkamak yasaktır.[360]
Kur'anı Kerim'e göre; "Elbiseni temizle." (Müddessir Suresi, 4. Ayet)[361]

Cengiz yasasında temizliğe çok önem verilmezken İslam dininde temizlik dinin ana unsuru olarak yer almaktadır.

27. Her hangi bir şeye pis demek yasaktır. Her şey temizdir ve temizle pis arasında bir fark yoktur. [362]
Kur'anı Kerim'e göre; "Hani Kendisi'nden bir güvenlik olarak sizi bir uyuklama bürüyordu. Sizi kendisiyle tertemiz kılmak, sizden şeytanın pisliklerini gidermek, kalplerinizin üstünde (güven ve kararlılık duygusunu) pekiştirmek ve bununla ayaklarınızı (arz üzerinde) sağlamlaştırmak için size gökten su indiriyordu." (Enfal Suresi 11. Ayet)[363]

Cengiz Yasasına göre herşey temizdir fakat İslama göre ise böyle bir durumdur yoktur. Bu nedenle İslamda temizlenmek önemli bir unsurdur.

28. Ard-gelenlerini o birlikleri şahsen gözden geçirmeye ve savaşa girmeden önce silahları kontrol etmeğe, savaşçıları savaş için gerekli her şeyle donatmaya ve her şeyi en ince noktalarına kadar gözden geçirmeğe ve gerekli bir şey eksik olanı cezalandırmaya mecbur tuttu.[364]

---

[356] https://sorularlaİslamiyet.com/İslamin-esirler-ve-koleler-konusuna-bakisi-nasildir
[357] Bademci, **age,** s.113.
[358] Ali Bardakoğlu, Kurban, **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.XXVI, Ankara 2002, s.436
[359] Bademci, **age**, s.113.
[360] Bademci, **age,** s.113.
[361] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.654.
[362] Bademci, **age,** s.113.
[363] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.193.
[364] Bademci, **age**, s.113.

Her yılbaşında, kendisi ve oğulları için aralarında seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidirler.[365]

29. Birliklerin başında her bin, yüz ve on er için bir önder bulunur.[366]

30. Birlik önderleri hükümdardan başka kimseye başvuramazlar, yoksa ölümle cezalandırılırlar. İzin almadan yerini değiştiren de ölümle cezalandırılır.[367]

31. Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Yasa'ya uyulmasına dikkat etmelidir.[368]

32. Askerler ihmalden ötürü cezalandırılmalıdırlar; sürek avında bir hayvanı vuramayan avcılar sopa ile veya ölümle cezalandırılmalıdır.[369]

33. Yanında çalınmış bir at bulunan bir kimse, onu sahibine aynı değerde 9 atla vermeğe mecburdur. Buna mali takati yoksa atlar yerine çocukları alınmalıdır; çocuğu da olmayanı koyun gibi kesmelidir.[370]

34. Odalıkların çocukları nesebi sahih çocuklardır ve babalarının vasiyetine göre mirastan gelen hisselerini alırlar. Mirasın bölüştürülmesi şöyle olur: en büyük oğul küçüklerinden daha çok alır; en küçük oğul babanın yurdunu (evini) alır. Çocukların yaşlılığında öncelik, genel olarak evliliğin süresine uygun olarak ananın Mevkiine göre tayin edilir.[371]

35. Babasının ölümünden sonra, anası bir yana, karılarının ne olacağı oğulun tasarrufuna bırakılmıştır ve isterse onlarla evlenir veya başkalarıyla onları evlendirebilir.[372]

36. Kanuni mirasçılardan başka herkese bir ölünün herhangi bir şeyini kullanmak ciddi bir şekilde yasaktır. ''[373]

2.3. Moğolların Dini ile İslam Dininin Benzediği Noktalar

İslam'daki bazı kavramlar ile Moğolların inanışlarındaki bazı kavramlar benzerlik göstermektedir. Bu durum Moğolların, İslam dinine kolay bir şekilde adapte olmalarına neden olmuştur. İslam dini ile Moğolların dini arasındaki benzerlikler şu şekildedir:

1. Moğollar, Gök-Tanrı denilen ve bütün evreni yarattığına inandıkları tek bir tanrıya tapmaktadırlar. Buna örnek olarak; İbn Fadlan seyahatnamesinde Türk'ün başına

[365] Bademci, **age,** s.114.
[366] Bademci, **age,** s.114.
[367] Bademci, **age,** s.114.
[368] Bademci, **age**, s.114.
[369] Bademci, **age**, s.114.
[370] Bademci, **age,** s.114.
[371] Bademci, **age**, s.115.
[372] Bademci**, age,** s.115.
[373] Bademci, **age,** s.115.

bir şey geldiği vakit yüzünü gökyüzüne kaldırıp bir tanrı dediğini yazmıştır. Bir tanrı kavramı tanrının tekliğine işarettir.[374]

İslam dinine göre, Allah'ın birliği ve Onun yeri ve göğü yaratığına inanmaktadır.

2. Gök-Tanrı dinine göre ölümden sonra yaşam vardır. İslam dinine göre ise ölümden sonra sonsuz bir yaşam vardır.

3. Belirli aylarda, günlerde, bayramlarda Moğollar Gök- Tanrı'ya kurban sunarlar. İslam dininde ise Allah'a kurban sunulur.

4. Moğollar özel günlerde oruç tutarlar. Cengiz Han Harezmşahlar üzerine sefere giderken üç gün oruç tutmuştur. İslam dininde ise mübarek aylarda oruç tutulur.

5. Moğollarda Cennet ve Cehennem (Tamuğ) kavramları kullanılmıştır.

"Kur'an-ı Kerimde ise Cennet ve Cehennem ile ilgili şu ayetler vardır; şüphesiz kim Rabbine suçlu olarak varırsa, kesinlikle ona cehennem vardır. Orada ne ölür, ne de dirilir." (TAHA/74) [375] veya

"İman edip salih ameller işleyenler, işte öyleleri de cennet ehlidirler ve orada ebedî kalıcıdırlar." (BAKARA/82)[376] Ayetlerinden de görüldüğü gibi İslam dininde cennet ve cehennem kavramı vardır.

6. Moğollar öldükten sonra tanrı tarafından hesaba çekileceğine inanıyorlar. Kur'an-ı Kerim ayetlerine göre ise;

"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onunla sorguya çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azaplandırır. Allah, her şeye güç yetirendir." (BAKARA/284)[377]

7. Moğollara göre kimse kimseden üstün değildir. Cengiz yasasında da bu açık şekilde ifade edilmiştir. Yasaya göre herhangi bir mezhebi üstün tutmak, kelimeleri üstüne basarak söylemek ve şeref unvanları kullanmak yasaktır. Hükümdarla veya başka birisiyle konuşan kimse sadece onun adını söylemelidir.[378]

İslam dininin Kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'e göre; "Ey insanlar! Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem ise; topraktan yaratılmıştır. Allah

[374] İbn Fadlan, İbn **Fadlan Seyehatnamesi**, s.63.
[375] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.344.
[376] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.16.
[377] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.57.
[378] Bademci, **age,** s.113.

katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten sakınanınızdır. Arab'ın Arab olmayana, hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir."[379]

8. Moğollar bütün dinlere saygı göstermektedirler. Din konusunda hiçbir baskı uygulanmaz.

İslam dininde ise bu duruma önem verilir. Ayete göre " dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağutu tanımayıp Allah'a inanırsa, o, sapasağlam bir kulba yapışmıştır; bunun kopması yoktur. Allah, işitendir, bilendir." (Bakara Suresi, 256)[380]

9. Gök Tanrı inancına göre Tanrı her şeyin yaratıcısıdır. İnsanların başına ne gelirse ondan gelmektedir.[381]

İslam dinindeki ayetlere göre ise bu durum şöyle açıklanmaktadır " Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin." (Al-iİmran Suresi 27)[382]

10. Gök Tanrı inancına göre, insanların sağında ve solunda yaşamları boyunca yanında bulunan iki melek vardır. Sağda bulunan meleğe Yayuçi solda bulunan meleğe ise Körmös denilmektedir. [383]

İslam dinine göre ise bu inanış şu şekildedir: İnsanların yanında sağında ve solunda bulunan ve amellerini yazan melekler vardır. Bu meleklere Münker ve Nekir denilmektedir.

11. Türk- Moğol inanışına göre ölüler kefenlenerek gömülür.[384] İslam dinine göre ise, ölüler önce yıkanır daha sonra kefenlenerek gömülür.[385]

12. Şamanizm'e göre gök (kâinat) katlardan oluşmaktadır. Yukarıda 17 kat vardır. Işık âlemini tanımlar. Aşağıda 7 kat vardır. İnsanlar bu iki dünya arasında yaşamaktadır.[386]

Bu konuyla ilgili İslam'da şu ayet yer almaktadır: "Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü

[379] http://www.serefisleyen.com/veda-hutbesi-ve-insan-haklari/ Veda Hutbesi.
[380] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.50-51.
[381] Kafesoğlu, Eski Türk Dini, s.57.
[382] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.62.
[383] Erdem, agm, s.82.
[384] Erdem, agm, s.82.
[385] Mehmet Şener, Cenaze, TDV İslam Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul 1993, s.354.
[386] Kafesoğlu, age, s.22-23.

kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir." (Fussilet Sûresi 12. ayet)[387]

Sonuç olarak, İslam dini ile Moğolların dini inanışları benzerlik göstermektedir. Yukarıda maddelerle anlattığımız kavramlar bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Moğolların kutsal olarak saydıkları Cengiz Yasasının maddelerinin Kur'an-ı Kerim ayetleriyle örtüşmesi onların İslam dini hakkında olumsuz düşüncelerini yok etmiş ve İslam dinini kabul etmenlerinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Moğolların İslam dinini kabul etmelerindeki önemli etmenlerden birisi de benzerliklerin olmasıdır.

III. BÖLÜM

MOĞOLLARIN İSLAMİYETİ KABUL ETMESİ VE İLK MÜSLÜMAN MOĞOL HÜKÜMDARLAR

3.1. Moğolların İslamiyet'i Kabulü

Din değiştirme kendi kimliğinden uzaklaşıp başka kimliğe bürünmedir. Din değiştirme, sadece teolojik bir olay değildir aynı zamanda da psikolojik ve sosyolojik bir hadisedir.

[387] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.528.

Yeniden toplumsallaşma süreci olan din değiştirme, kişilik sisteminin dini inanç ve ibadetleri de içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesi veya bir tür manevi evrim ve gelişme olarak da tanımlanabilir. Bu durumda din değiştirme sadece eski inançtan ayrılma değil yeni inanca varmaktır. Din değiştirme sürecinde, kişinin veya toplumun içinde bulunduğu şartlar, zamanlama, yeni dini sunma şekli, sunulan dinin içeriği gibi birçok etken büyük önem taşımaktadır. Din değiştirme ya bir anda gerçekleşir ya da araştırma ve sorgulama döneminden sonra gerçekleşmektedir. Kısa sürede dinini değiştiren toplum veya kişi dinde pasiftir. Uzun sürece yayılan din değiştirme süreci ise aktiftir ve yeni dini kişi veya toplum özümsemiştir. Din değiştirmede yeni dinin sunulma şekli önemlidir çünkü yeni din ile karşılaşan toplum karşıdaki toplumun dini verebildiği kadar dini öğrenmektedir.[388]

Moğollar, Cengiz Han devrinden itibaren Müslümanlarla iç içedir. Bu nedenle birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Moğollar Türkler gibi toplu olarak İslam dinine kabul etmemişledir. Onlar kabile kabile İslam dinine yönelmişlerdir.

Moğolların Müslümanlar ile ilk ilişkisi Cengiz Han döneminde başlamıştır. Bu dönemde Cengiz Han, ticareti geliştirmek amacıyla ticaret yolları inşa ettirmiştir. Bu yollar sayesinde Müslüman tüccarlar Moğol ülkesine gelerek ilk Moğol-Müslüman ilişkisini başlatmış oldular.[389] Moğol sarayına gelen tüccarlar burada halkı etkilemişlerdir. İslam dinini öğretmeye çalışmışlardır.[390] İslam dininde Müslüman olmayan birini Müslüman yapmanın sevabı büyüktür. Bu nedenle Müslümanlar din konusunda çağrıda bulunmuşlardır. Dönemin kaynaklarına göre, Moğol sarayına gelen Müslüman tüccarların da insanları İslam dini konusunda etkiledikleri ve bu dine geçiş için çağrıda bulundukları kaydedilmiştir. Hatta sadece halk değil Büyük Han da etkilenmiştir. Cengiz Han, tek tanrıya inanan ve ona sığınan bir kimsedir. Bu nedenle İslam dini ona yakın gelmektedir. Moğollar asıl olarak Şamanizm ve Gök Tanrı inancına inanmaktadırlar. Onlar da tek tanrı inancının olması İslam dinine karşı sıcak bakmalarına neden olmuştur. Moğolların kanun niteliğindeki Cengiz Yasasının ilk maddesi de yüce ve tek bir tanrının varlığına inandıklarının göstergesidir. Yasaya göre, Tek tanrı vardır ve herkes tek tanrıya inanacaktır. Tek tanrıya inanan dinler serbesttir.[391] Halkın ve Cengiz Han'ın İslam dinine

[388] Erkan Göksu, **Türklerin İslamiyeti Kabulü**, https://www.beyaztarih.com/turk-tarihi/turklerin-islamiyeti-kabulu.
[389] Ebul Ferec, **age**, s.7.
[390] Kitapçı, **age**, s.57.
[391] Kitapçı, **age,** s.58.

karşı tutumlarında etraflarında bulunan Müslüman aydınlar, tüccarlar ve devlet adamalarının da büyük etkisi olmuştur. Örneğin Cengiz Han'ın yanında bulunan Hasan ve Danişmend Hacip onun fikirlerini etkileyen Müslüman Türk aydınlardır.

Cengiz Han döneminde, Otrar Vakası[392] olarak adlandırdığımız bir olay meydana gelmiştir. Bu olay sonucunda Moğollar Ön Asya sahasına girmişlerdir. Burada Müslüman halk çoğunlukta yaşamaktadır. Sefer için bu coğrafyaya gelen Moğollar ister istemez buradaki halkın dininden, kültüründen etkilenmişlerdir. Bu etkileşim onların İslam dinine karşı olumsuz düşüncelerinin yok olmasına neden olmuştur.

Müslüman halk ile iletişim Cengiz Han döneminde başlamış ve onun bütün ardılları zamanında bu ilişkiler devam etmiştir. Cengiz Han'dan sonra onun yerine geçen Ögeday Han zamanında Müslümanların Moğol devletinde değer verilen halk olduğu bilinmektedir. Ögeday Han İslam dinini diğer dinlerden daha üstün tutmuş ve Müslümanları, Çin ve Uygurlara karşı korumuştur.[393] Cüveyni' ye göre Kaan tahta geçtiği vakit, hayvanların başının kesilmemesi, suya dokunulmaması gibi yasa maddelerini geçersiz kılarak Müslümanların ülkede bu konuda daha kolay yaşamalarını sağlamıştır.[394] Ögeday Han, Müslümanların dini görevlerini yerine getirmelerini engelleyen Cengiz Yasasının maddelerinin uygulanmasında onlara tolerans göstermiştir.[395] Cüveyni bu konuyla ilgili bir rivayet anlatmaktadır. Moğol inanışına göre suya el değmek yasaktır. Eğer biri suya el değerse büyük günah işlenmiş olurdu. Bu nedenle suya giren kimseler ölüm ile cezalandırılırdı. Bir gün Çağatay ve Ögeday avdan dönerken bir Müslümanın abdest aldığını gördüler. Bu durum karşısında Çağatay yasanın çiğnendiği gerekçesiyle onu öldürme kararı aldı. Fakat Ögeday Han nehre bir kese altın attırarak Müslüman adama nehre kesesinin düştüğünü söylemesini emretti ve böylece adamı ölümden kurtarmış oldu.[396] Ögeday Han'ın İslam dinine ve Müslümanlara karşı hoşgörülü davranması Müslüman halk tarafından övgüyle bahsedilmesine neden olmuştur. Bu dönemde İslam dinini kabul eden Moğol halklar vardır. Han'ın Müslümanlara karşı bu denli iyi olmasında hana yakın devlet adamı Mahmut Yalavaç'ın rolü büyüktür.[397] Cüzcani eserinde Ögeday Han'ın Müslüman olduğunu dile getirmektedir.[398] Lakin bu durumu kanıtlayan bir belge

[392] Birinci bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı için burada bu konuya değinilmemiştir.
[393] Kitapçı, **age**, s.91.
[394] Cüveyni, **age**, s.202-203.
[395] Kitapçı, **age**, s.92.
[396] Cüveyni, **age**, s.201-202.
[397] Kitapçı, **age**, s.93-94.
[398] Cüzcani, **age**, s.111.

olmadığı için Ögeday Han'ın Müslüman olduğunu söyleyemeyiz. Bu dönemde Moğollar arasında İslamiyet önemli bir yer tutsa da onların İslam'ı din olarak kabul ettiklerini söylemek mümkün değildir.

Ögeday Han'ın ölümü üzerine oğlu Güyük Moğol tahtına geçmiştir. Güyük döneminde Müslümanlara karşı baskı ve şiddet ağır basmaktadır.[399] Güyük Han, Müslüman halkı yok ederse kaanlığının daha güçlü olacağına ve kendisinin kaan olarak kalacağına inanmaktadır. Bu nedenle Müslüman halka zulüm etmiştir.[400] Güyük Han, Hristiyanlık dinini kabul eden Moğol hükümdarıdır. Güyük Han'ın etrafındaki devlet erkânı da Hristiyan'dır. Aynı zamanda bu devlet erkânı İslam düşmanlığı yapmıştır. Bu nedenle Güyük Han'ın Kağanlık zamanında İslam dini en sıkıntılı yıllarını yaşamış ve İslam kültür medeniyeti yıkılma noktasına gelmiştir.[401] Güyük Han dönemi Müslümanların, Moğol devletinde Ögeday zamanında kazandıkları etkinliklerini kaybettikleri bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde Moğol halkından İslam dinini kabul eden yok denecek kadar azdır. Çünkü Güyük Han'ın uyguladığı Müslümanları yok etme politikası, Moğol halkını olumsuz etkilemiştir.

Cengiz Han'ın torunlarından olan Möngke Han döneminde Müslümanlar altın çağını yaşamışlardır. Bu dönem Güyük Han'ın, Müslümanlara karşı yaptığı zulümlerin, Möngke Han tarafından unutturulduğu bir dönem olmuştur. Möngke Han'ın Müslümanlara karşı hoşgörülü davranmasında annesi Beke Hatun'un etkisi büyüktür. Beke Hatun, Nasturi[402]bir Hristiyan olmasına rağmen İslam'a karşı yumuşak davranmıştır. O çevresinde bulunan âlimler ve şeyhleri İslam dinini yaymak için çağırmış, onlara maddi ve manevi destek sağlamıştır[403].

Möngke Han'ın asıl dini Şamanizm'dir.[404] Fakat İslam dinine karşı daima ılımlı bir tutum sergilemiştir. Han, bütün dinlere karşı hoşgörülü davranmıştır. Cüzcani, Möngke Han'ın tahta çıktığı sırada Altın Orda Hanı Berke'nin, Müslüman olmadan tahta oturma telkini sebebi ile Möngke'nün kelime-i şahadet getirerek Müslüman olduğunu söylemiştir.[405] Fakat kaynaklarda Möngke Han'ın kesin bir şekilde Müslüman olduğuna dair bilgi yoktur.

[399] Özdemir, **age**, s.203.
[400] Cüzcani, **age,** s.130.
[401] Kitapçı, **age,** s.98.
[402] Spuler, **age,** s.220-221, Moğollarda Nasturi Hristiyanlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.
[403] Kitapçı, **age**, s.109-110.
[404] Pamir, **agm**, s.165.
[405] Cüzcani, **age,** s.140-141.

Çünkü Möngke Han'ın sarayına kadı, müftü, imam, Hristiyan rahipler, hahamlar gelmiş olup hepsi onun kendi dinlerine yakın olduğunu dile getirmektedir[406].

Möngke Kağan yukarıda değindiğimiz gibi İslam dinine, diğer dinlere göre daha çok ilgi göstermiştir. Buna örnek olarak Cüveyni eserinde Kağan'ın hükmettiği milletler arasında en çok Müslümanlara saygı duyup onlara izzet ve ikramlarda bulunduğunu belirtmektedir.[407] Han, hükümdarlık tahtına oturduğu ilk kurultayda bile Müslümanlara karşı hoşgörülü olmuştur. Buna örnek olarak şeriata uygun kurbanlar kestirerek Müslümanlara sunması söylenebilir. Möngke Han'ın ilk Ramazan bayramında dönemin baş kadısı Cemalüddin Mahmud saraya gelerek burada bayram namazı kıldırmıştır.[408]

Möngke Han dönemi, İslamiyet'in Moğollar arasında en çok benimsendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Müslümanları Moğol sarayında etkinlik göstermişler ve dinlerini rahat şekilde yaşamışlardır. Yine bu dönemde Moğollar İslam coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Bu coğrafyanın dininden etkilenmeleri ve bu dine geçmeleri doğal bir süreçtir. Hülagu Han 1257'de Haşhaşiler Kalesi'ni ve ardından1258'de Abbasi Halifeliği'ni yıkarak Ön Asya'da Moğol hâkimiyetini sağlamıştır. Han buradan geri dönmeyerek İlhanlı Devletini kurmuştur. Böylece Moğollar İslam dünyasına çok daha yakın olmuşlardır. Bu yakınlık Hülagu Han'ın torunlarından Gazan Han'ın Müslümanlığı kabul etmesine neden olmuştur.

Rivayete göre; Müslüman olmayan Moğol emirinin yanına, Moğollarda önemli bir mevkiye sahip olan Hıristiyan bir grup gelmişti. Bir süre sonra aralarından biri Hz. Muhammed'e (sav) karşı kötü konuşmaya başladı. Oturdukları yerde yanlarında bağlı hâlde bir av köpeği bulunuyordu. Peygamberimiz hakkında kötü konuşan kişi ona karşı nahoş cümlelerini uzatınca köpek bağını kopardı ve o kişinin üzerine atlayarak yüzünü yaraladı. Etrafında bulunanlar hemen duruma müdahale etti ve adamı köpeğin elinden kurtardılar. Bu olay üzerine gelenlerden biri;

"−Bu, muhakkak Muhammed hakkındaki (edepsiz) konuşman sebebiyle oldu." dedi. O ise:"−Hayır, bilakis bu köpek izzet-i nefis sahibi bir hayvandır. Benim elimle işaret ettiğimi görünce kendisine zarar vereceğimi zannetti (ve o sebepten bana saldırdı.)" dedi. Olayın ardından adam tekrar, Hz. Muhammed (sav) hakkındaki uygunsuz sözlerine devam

[406] Kitapçı**, age,** s.112.
[407] Cüveyni, **age,** s.491-492.
[408] Kitapçı, **age,** s.114.

etti. Bunun üzerine, köpek bağını tekrar kopardı ve tekrardan adamın üzerine atladı ve adamın gırtlağını tuttuğu gibi adamı öldürdü. Bu olay üzerine kırk bin Moğol'un İslamiyet'i kabul ettiği rivayet edilmektedir. [409]

Moğollar inanış bakımından tek Tanrı dinine inanmaktadırlar ve onların bu dine inanmaları diğer semavi dinlere karşı hoşgörüyle yaklaşmalarına neden olmuştur. İslamiyet'i kabul etmelerinde Gök Tanrı inancının etkisi büyüktür. Moğol hükümdarların çoğu İslam dinine karşı tutum sergilememişlerdir. Bu durum halkın İslam dinine geçmesine ortam hazırlamıştır. Fakat Moğollar, diğer ırklar gibi toplu halde bu dini kabul etmemişlerdir. Günümüzde de bu durum aynı devam etmektedir. Moğolistan ülkesinde günümüzde hala din olarak İslam dini azınlıktadır.

3.2 Moğolların İslamiyet'e Girmesine Neden Olan Sebepler

3.2.1.Tasavvufun Etkisi

Moğolların Müslümanlar ile ilk ilişkisi ticaret vasıtasıyla olmuştur. 1218'de gerçekleşen Otrar Vakası sonucunda Moğollar İslam coğrafyasında etkinlik göstermeye başlamışlardır. İslam coğrafyasına gelen Moğollar, buraya gelerek insanlarla çatışmışlar, insanlara maddi manevi zararlar vermişler, yurtlarından sürmüşlerdir. Moğollar ile başa çıkamayacağını anlayan Müslümanlar onların zulmünden kurtulabilmek için onları Müslüman yapmaya karar vermişlerdir.

Müslümanlar Moğollarla askeri açıdan mücadele edemeyeceklerini anladıklarından dolayı din ve özellikle tasavvuf yoluyla mücadele etmeye çalışmışlardır. Moğollar İslam ülkelerini ele geçirdikten sonra sofiler, hemen işe koyularak onları Müslüman yapmayı

[409] Osman Nûri Topbaş, **Gönül Yolculuğu**, Erkam Yayınları, http://www.İslamveihsan.com/40-bin-mogol-nasil-musluman-oldu.html

gayret ettiler. Sofiler Moğollara yaklaşarak onlara İslamiyet'i aşılamaya çalıştılar. Onların Moğollara yaklaşmaları Cengiz Han'ın yasasından aldıkları güçten kaynaklıdır. [410]

Yasaya göre; Ebu Talib'in oğlu Hz. Ali'nin soyundan gelenler, bütün fakirler, Kur'an okuyucular, fakihler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek başına inzivada yaşayanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve resimlerden muaftırlar.[411] Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.[412] Cengiz Yasasının bu maddeleri tasavvufçuların Moğollar üzerinde etkin olmalarına neden olmuştur. Moğollar bu nedenle şeyhlere, imamlara dokunmamışlar ve onlara saygı göstermişlerdir. Buna örnek olarak, Cengiz Han, Harezm'e savaş için geldiği vakit, Kübrevi Tarikatının[413] kurucusu büyük şeyh Necmeddin Kübra Ahmed b. Ömer'e savaşta zarar görmemesi için buradan ayrılmasını söylemek amacıyla elçi göndermiştir.[414] Bunu gören Müslüman halk, zulümden kurtulmak amacıyla Moğollara karşı tasavvufu kullanmış ve bu gaye için birçok tarikat kurulmuştur. Kurulan bazı tarikatlar şunlardır:

- Yusuf Hemedani tarafından 1140 (535 h.) yılında kurulan ve Horasan'da yayılan el-Hucan tarikatı,
- Necmeddin Kübra tarafından 1221 (618 h.) Buhara'da kurulan Kübreviyye tarikatı,
- Bağdat'ta Abdulkadir Geylani tarafından 1122 (562 h.)'de kurulan Kadiriyye tarikatı,
- Ahmed Rufai tarafından 1183 (579 h.) 'de Basra'da Rufaiyye tarikatı
- Albulkadir es-Sühreverdi tarafından 1167(563 h.) Bağdat'ta kurulan Sühreverdiyye tarikatı,
- Muineddin eş-Şesti tarafından 1236 (634h.) kurulan ve kısa sürede Afganistan ile İran'ın doğusunda ve Sind Bölgesinde yayılan Şestiyye tarikatı kurulan tarikatların önemlilerindendirler.

[410] İhsan Arslan, **Moğollar Arasında İslamiyetin Yayılışı**, Okur Akademi, İstanbul 2018, s.223.
[411] Bademci**, age,** s.113.
[412] Bademci, **age,** s.113.
[413] Necmeddin Kübra tarafından 1221 (618 h.) yılında Buhara'da kurulan Tarikat günümüz Nakş-ı Bendi tarikatının atasıdır. Bkz. Hamid Algar, Necmeddin-i Kübra, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXII, İstanbul 2006, s.500.
[414] Arslan, **age,** s.223.

Bu tarikatların dışında İran ve çevresinde yayılan 14 tane daha tarikat bulunmaktadır. Bu tarikatlar Moğollarla savarak başa çıkılmayacağını anladıkları vakit onların Müslüman olması için çaba göstermişlerdir. Yaptıkları İslam'ı yayma politikası sonucunda, İran, Türkistan, Maveraünnehir ve Kıpçak coğrafyasında Moğolları Müslüman yapma çabaları başlamıştır.[415]

Ülkenin doğusunda İslam'ı Moğollar arasında yayma faaliyeti gösteren Kübreviyye tarikatı ve devletin batısında aynı faaliyeti gösteren Sühreverdiyye tarikatı müritleri birçok Moğol'un İslamiyet'i kabul etmesinde önemli rol oynamıştır. Şeyh Necmettin Kubra Moğolları İslam'a davet etmek ve İslam'ın prensiplerini anlatmak için Sadeddin El-Hamevi'yi Horasana, Kemaleddin es-Serbagi'yi Türkistan'a Nİzamüddin el-Ceddi'yi Kıpçak bölgesine, Seyfeddin el-Baherzi'yi Buhara'ya göndermiştir.[416] Tarikat şeyhi tarafından gönderilen müritler, Moğollarla kanlı bıçaklı savaşmak yerine onları fikri olarak etkilemeyi amaçlamışlar ve böylece Moğolların Müslüman olmasına neden olmuşlardır. Buna örnek olarak, Berke Han'ın Şeyh Bahrezi'den etkilenerek Müslüman olması verilebilir.[417]

Türkistan'da Moğol hâkimiyeti döneminde, Moğollar arasında İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan el-Hucan mutasavvıfları ortaya çıktı. Bu mutasavvıfların en meşhuru Nakşibendiyye tarikatının kurucusu, el-Hace Muhammed b. Behaüddin el-Buhari el-Kalkaşandi'dir. Bu sofi, İslamiyet'in yayılmasında önemli roller oynamıştır. Azerbaycan'dan Türkistan'a kadar olan coğrafyada İslamiyet'in yayılması için önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Moğolların ortaya çıktığı dönemde Anadolu'da Mevlana Celaleddin Rumi tarafından kurulan Mevlevi tarikatı bulunmaktaydı. Moğollar Anadolu'ya geldikleri dönemde yasalar gereği Mevlevilere karşı iyi davranmışlardır. Bunun sonucunda ise Mevleviler Moğollara karşıt davranışlarda bulunmamışlardır. Böylece kısa sürede Mevlevi öğretileri insanlar arasında yayılmış ve Mevlevilerin hoşgörü faaliyetleri Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rol oynamıştır.[418]

[415] Arslan, **age**, s.224.
[416] **Age**, s.225.
[417] **Age**, s.225.
[418] **Age**, s.227-228.

Kalenderi[419] guruplara İslam dünyasının Şamanları denilebilir. Çünkü onlar İslam dininin esaslarının yanı sıra ateş ile oynuyor, kendilerine şiş batırarak böyle şeylerin onlara zarar vermediğini halka gösteren dervişler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu durum Moğolları etkilemiştir. Çünkü Moğolların dini anlayışları ve kültürleri din adamlarına karşı saygıyı ve onlardan çekinmelerini sağlamıştır. Kalenderi dervişlerinin yaptıkları sihirler, ateşle oynamaları Moğolların onlara karşı saygı göstermelerine ve kendi din adamları olan Şamanlara benzetmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Moğollar bu grupları desteklemiştir. Kalenderi dervişler İslam esaslarına aykırı davranışlarda bulunsalarda İslamı yayma konusunda önemli guruplar arasında yer almışlar ve Moğolların İslamiyeti kabul etmelerinde önemli rol oynamışlardır.[420]

İslamiyetteki Sofilerin ayinleri ile Şaman ayinlerinin birbirine benzemesi Moğolların İslam dinini kabul etmelerine neden olmuştur. Örneğin, Ahmet Teküdar Gazan Han gibi İlhanlı hükümdarları Sofilik yolu ile İslamiyeti kabul etmişlerdir.[421]

Moğolların İslamiyeti kabul etmelerinde önemli rol oynayan tarikatlardan biride Rufailerdir[422]. Moğollar, Rufaileri desteklemişler ve bu tarikatın Anadolu da yayılmasına sebep olmuşlardır. Moğolların Rufaileri destekledikleri dair kanıtı; zamanın âlimlerinden olan İbn Teymiyye'nin Rufailere tepkisine Şeyh Salih er-Rufai'nin verdiği cevap, Moğolların Rufailere olan desteğini en açık şekilde ifade etmektedir. O, kendilerine yapılan eleştiri ve baskılara dayanamamış ve sarayda herkesin huzurunda "Bizim durumumuz Moğollar nezdinde geçerli, fakat şeriat nezdinde geçerli değil." diyerek hem İbn Teymiye'ye tepkisini, hem de Moğolların kendilerine olan desteğini açıkça ifade etmiştir.[423]

Dini ritiüellerden sadece Moğollar etkilenmemiştir. İslam dünyasındaki bazı tarikatlarda Moğolların Şamanizm inancından etkilenmişlerdir. Şaman ayinlerinde yapılan ateş ile

---

[419] Nihat Azamat, Kalenderiyye, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, İstanbul 2001, s.253. (Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfîlere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak kalenderiyye veya kalenderîlik adı verilmiştir).

[420] Akkuş, **agm**, s.21.

[421] Akkuş, **agm**, s.21.

[422] Mustafa Tahralı, Rıfâiyye, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, İstanbul 2008, s.99. (Kurucusunun nisbesinden dolayı Rifâiyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmediyye, kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihiyye adlarıyla da anılır. Rifâiyye'nin XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikat olduğunu söylemek mümkündür.

[423] Akkuş, **agm**, s.24.

oynamak, delici ve kesici aletlerle kendine zarar vermek gibi bazı olaylardan etkilenmişlerdir. Bu etkileşim Hülagu Han'ın Bağdat'ı fethettiği dönemde başlayıp Anadoluya kadar intikal etmiştir. Şaman ayinlerinden en çok etkilenen tarikatlar Rufai tarikatıdır. Onların ardından Anaduludaki tarikatlarda özellikle ateş ile ilgili ritiüellerden etkilenmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Ateşe hükmetme ve ateşe karşı duyarsızlık Bektaşi Menakıbnamelerinde de yoğun olarak görülür. Anadolu'nun ünlü sûfîlerinden olan ve Türkmen babası hüviyetini taşıyan Hacı Bektâş Velî'nin, abdallarıyla beraber Hırka dağına yaktıkları ateşin etrafında kırk defa dönerek sema yaptıkları, menakıbında anlatılmaktadır. Bektaşilerin ateşle yaptıkları sema örnekleri sonraki dönemlerde de görülmektedir.[424] Bu tasavvufi etkileşimler Moğolların İslam dinine karşı ılımlı olmalarına hatta bu dini kabul etmelerine neden olmuştur.

Türklerin Müslüman olmasında da Moğolların İslamiyeti kabul etmelerine neden olan sebepler etken olmuştur. Tasavvufun etkisi her iki millet için önemlidir. Çünkü sofiler Türk ve Moğolları etkileyerek onların Müslüman olmalrında etkili olmuşlardır. Örneğin, Türklerin İslamiyete girmesinde Hoca Ahmet Yesevi Sırderya ve çevresinde yayılmaya başlayan tarikatıyla birlikte başka tarikatların oluşmasında etkili olmuş, Türklerin hâkim olduğu Maveraünnehir ve Harezm bölgesinde Yesevi dervişlerin vasıtasıyla Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkanlara kadar uzanarak bu geniş sahada İslamiyet'i yaymıştır.[425]

Sonuç olarak, Moğol baskısından kurtulmak isteyen Müslüman halk onlarla başaçıkamayacağını anlayınca çıkış yolu olarak dini görmüşlerdir. Bu nedenle birçok tarikat harekete geçerek Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerini sağlamışlardır. Bu durum onların kurtuluş yolu olarak görülebilir.

3.2.2.Ticaretin Etkisi

Ticaret kültür alışverişinin en önemli aracıdır. Ticaretle birlikte milletlerarası farklılıklar öğrenilmiş ve halklar birbirlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Kimi zaman dini, kimi zaman kültürel, kimi zaman sosyal yaşam alanlarında etkilenmişler ve etkilendikleri milletler gibi yaşamaya başlamışlardır. Bu nedenle ticaret milletlerarası etkileşimde önemli bir yer tutmaktadır.

---

[424] Akkuş, **agm**, s.25.
[425] Abdullah Gündoğdu, Altın Orda Sahasında İslamlaşma ve sonuçları**, Proceedings of the Second International Symposium**, Kazan 2005, s.236.

Bütün insanlık tarihinde olduğu gibi Moğollarda Müslümanlarla ilk olarak ticaret sayesinde etkileşime geçmiştir. İlk etkileşim Cengiz Han döneminde tüccarların Moğol ülkesine gelmeleriyle başlamıştır.[426] 1258 yılında meydana gelen Otrar Vakası sonucu Cengiz'in Harezm ülkesine girmesiyle Moğol ve Müslüman etkileşimi önemli bir boyut kazanmıştır. Türklerin de İslamiyet ile ilk tanışmları ticaret vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu duruma örnek olarak, İdil-Ural bölgesine 9. Yüzyılda Türkistan ve diğer Müslüman bölgelerden gelen tüccarların etkisiyle İslamiyet bu bölgede yayılmaya başlamıştır. 900 yılında Bulgar Devleti hanı Almış ve halkı İslamiyet'i kabul ederek ilk Türk- Müslüman devleti olmuştur. Bulgarların Müslüman olması Altın Orda Devleti'nin İslamiyet'i kabul etmesinde önemli rol oynamıştır.[427]

İslamiyet'in ilk yıllarından beri dini yayma politikası Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu din yayma politikası Müslümanlar tarafından ticaretle birlikte yürütülmektedir.[428] Ticaret yapan Müslüman aynı zamanda dini yayma görevini üstlenen dini bir görevli niteliğindedir. Bu nedenle gittikleri her yerde görevleri neticesinde çalışmışlardır. Tüccarların yanına din adamları veya tarikat müritleri de katılarak İslam'ı yayma politikası yürütülmüştür. Moğol ülkesine gelen tüccarlar da bu faaliyetlerini yaptılar ve birçok Moğol'un Müslüman olmasına katkı sağlamışladır.

3.2.3.Müslüman Vezir ve Memurların Etkisi

Devlet erkânı, halk üzerinde daima etkilidir. Bu nedenle idareci, halk nazarında önder niteliğindedir. Onların dini, yaşam tarzı halkı etkiler ve bir süre sonra halk onlar gibi yaşamaya başlar. Moğollar fethettikleri yerlerde ülkenin mali durumunu öğrenmek ve bölgedeki her şeyden haberdar olmak için Müslüman görevliler seçmişlerdir. Örneğin İran'da İlhanlılar İran bürokrasisinden yararlanmışlardır. Moğolların vezirlerinin, kâtiplerinin ve memurlarının çoğu Müslümandır. Bunlara örnek olarak Abdurrahman, Mahmut Yalvaç, Mesud Yalvaç, Seyid Acal ve Habeş Amid verilebilir.[429] Moğol sarayında Müslümanların bürokrasi de yer alması Moğolların onlardan önemli ölçüde etkilenmelerine neden olmuştur. Moğol hükümdarlar, askerler, Moğol devlet erkânında

[426] Bu konuyla ilgili geniş bilgi birinci bölümde yer almaktadır.
[427] Gündoğdu, **age**, s.234.
[428] Arslan, **age,** s.267.
[429] **Age,** s.208-280.

bulunan Moğol asıllı devlet adamları, İslami kültürü onlardan öğrenmişler ve İslam'a karşı bakış açılarının değişmesinde yardımcı olmuştur. Hatta onların Müslüman olmasına neden olmuşlardır. Bu duruma örnek olarak, Gazan Han'ın Müslüman olmasında ordusundaki Müslüman Nevruz Bey'in etkisi büyük olmuştur.

3.2.4.Yerel Halkın Moğollar Üzerinde Etkisi

Moğolların, Cengiz Han ortaya çıkana kadar çevre ile ilişkileri yok denecek kadar azdır. Cengiz, Moğol Devleti'ni kurup fetihlere başladığı zaman Moğollar dış dünya ile ilgilenmeye ve etkileşime başlamıştır. Moğollar, insanlarla asıl etkileşimine fetihlerden sonra başlamışlardır. Bu etkileşim, Moğolların fethedilen bölgelere yerleşmesi veya fethedilen yerlerdeki halkın Moğol sarayına gelmesiyle başlamıştır.[430] İnsanlık tarihi boyunca insanlar her konuda birbirlerinden etkilenerek, şimdiki gelişmiş insan profiline ulaşmıştır. Moğollarda bu etkileşimden payını alarak dini, sosyal, ekonomik hayatını şekillendirmiştir.

3.2.5 Müslüman Hanımların Etkisi

Türk-Moğol aile hayatında kadın önemli bir yer tutmaktadır. Aile kurumu değer verilen bir kurumdur. Bu kurumda kadın daima değerlidir. Kadınlar din, sosyal yaşam, kültür bakımından eşlerini etkilemişlerdir. Bu nedenle kadınların etkileri önemli yer tutmaktadır. Moğollar da eşlerinden etkilenerek hayatlarında birçok değişiklik yapmışlardır.

Moğollar, İslam coğrafyasında fethettikleri yerlerdeki Müslüman kadınlarla evlenmişlerdir. Bu kadınlar eşlerini din konusunda etkilemeyi başarmışlardır. Çocuklarını da kendi dinlerine göre yetiştirmişlerdir. Örneğin, Sultan Keykavus'un halası Berke Han'ın eşidir. İslam'ı kabul eden ilk Moğol hükümdar olan Berke Han'ın annesi Risale bnt. Harezmşah'ta Müslümandır ve Berke'yi bu konuda etkileşmiştir.[431]

3.2.6. Moğolların Dini ve Medeni Durumlarının Etkisi

Cengiz Han Moğolları bir çatı altında toplamadan önce onlar dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar. Göçebe yaşam tarzı süren Moğollar, medeni yaşam, mimari, kültür,

[430] Arslan, **age,** s.289.
[431] Arslan, **Age**, s.299.

edebiyat açısından yoksun bir şekilde yaşam sürmüşlerdir. Onların tek gayesi, günü kurtarmaktan ibarettir. Bu nedenle sosyal ve kültürel gelişimlerini tamamlayamamışlardır. Cengiz Han, Moğolları bir çatı altına toplayıp seferlere başlayınca Moğollar dış dünya ile tanışmışlardır. Özellikle İslam coğrafyasına giden Moğollar buradaki her şeyden etkilenmiştir. Hayatın düzeni, mimari ve inançlarını gerçekleştirdikleri yerler mevcuttu. Bunlar Moğolları cezbetti ve bu kültüre ilgi duymaya başladılar, böylece İslam dinini kabul ettiler.[432] Moğolların kendi dinlerinin de Tek tanrısı olması ve dinlerindeki bazı noktaların İslam dini ile birbirlerine benzemesi onları İslam dinine itmiştir.

3.2.7 Savaşların Etkisi

Savaşlar insanların birbirlerini etkiledikleri açık pazarlardır. Bu nedenle insanların en çok etkileşime geçtikleri ve etkilendikleri alanlardır. İnsanlar yabancı bir kültürü, dini, savaştıkları coğrafyada yaşayarak öğrenmişlerdir. Moğollarda İslam ülkelerine savaşa gitmişlerdir ve burada Müslüman halkla ilişkiye girerek onların dininden etkilenmişlerdir. Buraya gelen Moğollar, savaş bitince ya burada kalarak evlenmişler ya da evlenerek eşlerini Moğolistan'a götürmüşlerdir. Böylece zamanla İslam dinini kabul etmişlerdir.[433]

Müslümanların savaş yapmak için en önemli sebebi İslamiyeti yaymaktır. Bu nedenle savaşa giden Müslümanlar daima dini yaymak için çabalamışlardır. Bu durum kur'anda ve Hz. Peygamberimizin hadislerinde yer almaktadır. Müslümanlar, savaş için müşrik bir kavimle karşı karşıya geldikleri zaman; şayet o kavim İslam'ı duymamış ise savaştan önce onları İslam'a davet etmelidirler. Çünkü Yüce Allah: "Biz Peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz."[434] Buyurmuştur. Hz. Muhammed de komutanlarına bunu emretmiş ve onları Allah'tan başka ilah bulunmadığına şehadet etmeye çağırın diyerek Müşrikleri İslam'a çağırmalarını emretmiştir.[435] Moğollar ile savaşan Müslümanlarda Hz. Peygamberimizin emrine uyarak, Müslüman olmayan Moğolları İslama davet etmişlerdir.

3.3. Müslüman Olan İlk Moğol Hükümdarlar

[432] Arslan, **Age**, s.306.
[433] Arslan, **age,** s.310-313.
[434] Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.302-303.
[435] Serahsi, Çev: İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek, **İslam Devletler Hukuku Şerhu's-Siyeri'l-Kebir**, C.I, Eğitaş Yayınları, Konya 2001, s.92.

3.3.1. Berke Han

Berke Han, Cengiz Han'ın oğullarından Cuci'nin oğludur. Berke Han'ın gençlik yıllarında Batu Altın Orda devletinin hükümdarıdır. Batu ölmeden önce oğlu Sartak'ı kendine halef gösterdi. 1255 yılında Batu ölünce yerine oğlu geçti. Fakat kısa süre sonra öldü. Onun da ölümü üzerine oğlu Ulakçi Altın Orda tahtına geçti lakin, Ulaçide kısa sürede öldü.[436] Bunun üzerine Berke Han 1256 yılında Altın Orda tahtına geçmiştir.[437] Tahta geçtiği zaman Kıpçak, Saksin, Bulgar, Saklâb ve kuzey doğu Rûm'a, Cend ve Hârezm'e kadarki bütün memleketlerde bulunan Müslümanlar onun hâkimiyeti altına girmiştir.[438] Müslümanlığı kabul eden ilk (Altın Orda) Moğol hükümdardır. Hükümdarlığı boyunca İlhanlılar ile mücadele etmiştir.

Berke Han, han olmadan önce Harezm bölgesinde yaşamıştır. Bu bölgede yaşadığı tarihte İslâm ulemasından Şeyh Seyfeddin Baherzî ile tanışmış ve onun etkisi ile İslamiyet'i kabul etmiştir.[439] Berke Han'ın tam olarak ne zaman Müslüman olduğuna dair bilgi yoktur fakat onun Batu Han zamanında Müslüman olduğu düşünülmektedir. Berke İslamiyet'i kabul etmesi üzerine kendi karargâhında domuz eti yemeyi yasaklamıştır.[440]1260 yılında Möngke Han'ın ölmesiyle doğu ve batıda bulunan, Acem, Horasan, Maveraünnehir Müslümanları Berke Han adına hutbe okudular. Ona Sultan Celâlü'd-dîn İbrâhîm adını verdiler.[441]

Berke Han'ın Müslüman olması ülkenin iç ve dış politikasını etkilemiştir. Dönemin önemli güçlerinden olan Memlüklerle olumlu ilişkiler kurmuştur. Müslüman olması ile ilgili kaynaklarda çok bilgiye rastlanmamaktadır. Berke zamanında ülke İtalyanlar ile ticaret yaparak zenginleşmiştir.[442] Berke Han, Cengiz yasalarını ve Şeriat kurallarını birlikte uygulamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmek amacıyla okullar açtırmış, Saray'da imam

[436] İlyas Kemaloğlu, Altın Orda Devleti'nin Siyasi Tarihi Berke Han Dönemi (1256-1266) , **Avarasya'nın sekiz asrı Cengizoğulları,** Ötüken Yayınları**,** İstanbul 2016, s.101.
[437] Enver Konukçu, Berke Han, **TDV Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, s.506.
[438] Cüzcani, **age,** s.186.
[439] Mustafa Kafalı, **Ak Orda Hanedanı Devrinde Altın Orda Hanlığı (1227-1360)**, Habilitasyon Tezi, Ankara 1972, s.16.
[440] V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s.529.
[441] Cüzcani, **age**, s.186.
[442] Türkeş, **age**, s.402.

ve müezzinler bulundurmuş ve âlimleri kendi himayesine almıştır.[443] Berke Han 1266 yılında ölmüştür.

Altın Orda devleti, Berke Han'ın Müslümüman olması ile birlikte İslamlaşmaya başlamış fakat Özbek Han devrine kadar hiçbir hükümdar Müslümanlığı kabul etmemiştir. Özbek Han, 1313 yılında Altın Orda tahtına oturmuştur. Özbek Han'ın tahta çıktığında Müslüman olup olmadığı ile ilgili bilgiler kesin değildir. Fakat 1315 yılında kızkardeşi Küçek Hatun'u Rus Knezine vermesi ve onun vaftiz olmasına izin verdiğine göre bu tarihlerde İslamiyet'i kabul etmemiştir. Uluğ Bey onun saltanıtının sekizinci yılında İslamiyeti kabul ettiğini söymeiştir. [444] Özbek Han 1320 yılında İslamiyeti kabul edip Muhammed adını almıştır. Özbek Han'a İslamiyeti kabul ettiren 4 sofi vardır. Bunlar, Mecdüddin Şirvani, Baba Tükles, Şeyh Ahmet ve Şeyh Hasan Gürganidir. Uluğ Bey ise eseri Şeceret'ül Etrak'ta Özbek Han'ın İslamiyeti kabul etmesinde Seyyid Ata'nın rölü olduğunu söylemektedir.[445] Özbek Han Müslüman olduktan sonra ülkesinde İslam'ı yayma siyaseti gütmüştür. Devletin başkentini Saray Batu'dan Saray Berke'ye taşımıştır. Burda imar faaliyetlerine önem veren Özbek Han, camiler, medreseler, türbeler inşa ettirmiş başkenti İslam şehri haline getirmiştir.[446] Altın Orda Devletine İslamiyeti resmî olarak kabul ettirmiştir.[447]

Özbek Han, tahta oturduğu ilk yıllarda Müslüman değildi. Çünkü saltantının ilk yıllarında Özbek ismini kullanmıştır. 1320 yılından sonra Muhammed adına para bastırmıştır. Bu durumda onun ilk yıllarda Müslüman olmadığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Altın Orda Devleti altın çağını Özbek Han devrinde yaşamıştır.[448] Bu devirde İslamiyet Moğol coğrafyasında önemli ölçüde yayılmıştır. Devlette İslam dini Berke Han döneminde kabul edilmeye başlamıştır. İslamiyetin ülkede yayılması ve devletin resmî dini olma niteliğini kazanması Özbek Han'ın (1313-1342) saltanat yıllarında gerçekleşmiştir. Özbek Han şehirlerde cami, mescit ve medreseler yaptırarak İslam dininin gerektirdiği bütün kuralların tesisine önem vermiştir. Özbek Han zamanında Kur'an- Kerim Türkçeye çevrilmiş halkın anlayacağı hale getirilmiştir. Bu devirde dini tasavvufi eserlerin yazılması

[443] Konukçu, **agm**, s.507.
[444] Kafalı, **age**, s. 54.
[445] Mustafa Kafalı, Özbek Han, **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.XXXIV, İstanbul 2007, s.107.
[446] A. YU. Yakubovskıy, **Altın Ordu ve İnhitatı**, Çev: Hasan Eren, Maarif Yayınları, İstanbul 1955, s.73.
[447]İlyas Kamalov, **Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk Tatar Etkisi),** Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s.91.
[448] Kafalı, **Ak Orda Hanedanı Devrinde Altın Orda Hanlığı (1227-1360),** s.55.

artmışmıştır.[449]Bu süreçte tarikat şeyhlerinin ve üyelerinin katkısı inkâr edilemez niteliktedir. Altın Orda Devleti'nin İslamlaşma sürecinde önemli bir rolü olan sofilerden biri de Özbek Han ve oğlu Canibek Han dönemlerinde yaşamış Anadolu tarikat şeyhlerinden Ebu Bekir Kalenderi (Aksarayi) olmuştur. Ebu Bekir İslamiyet'i yaymak için Solhat[450] şehrine gelmiştir. Burada Altın Ordalıları İslamiyete davet etmiş ve onların Müslüman olmasında önemli rol oynamıştır.[451]

3.3.2. Mübarek Şah

Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın soyunun kurduğu Çağatay Devleti'nin üçüncü hanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağatay Devleti'nin gerçek kurucusu kabul edilen Algu 1266'da ölmüştür. Bunun üzerine Ergene Hatun'un oğlu Mübarek Şah'ın Çağatay Hanlığı'nın başına geçmesini sağladığı söylenmektedir.[452] Fakat Vassaf, Ergene Hatun'un Algu Han'dan önce öldüğünü söyleyerek bu bilginin yanlış olduğunu belirtmektedir.[453] Mübarek Şah 7 Nisan 1266 yılında tahta oturmuştur.[454] Çağatay Hanlığı'nın ilk Müslüman hanı Mübarek Şah'tır. Mübarek Şah, Hanlık tahtında çok kısa kalmıştır. Hanlık tahtına çıktığı yıl Çağatay'ın torunu Barak Han, Mübarek Şah'ı tahttan indirmiştir.

3.3.3. Gazan Han

Gazan Han, İlhanlı Devletinin yedinci ve ilk Müslüman hükümdarı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğlu olan Gazan Han, 671'de Abeskun'da doğmuştur. Çocukluk yıllarını dedesi Abaka Han'ın yanında geçiren han, dedesinin eşi Despina Hatun'un etkisinde kalarak Hristiyanlığa ilgi duymuştur. Fakat atalarının Budist olmasından dolayı Budist olmuştur.[455]

Gazan Han, babasının hükümdarlığı sırasında Rey ve Mazenderan'da 10 yıl valilik yapmıştır. Argun Han'ın ölümüyle Moğol tahtına geçen Giyhatu Han'a karşı saltanat mücadelesine giren Baydu, İlhanlı tahtını ele geçirdi. İlhanlı tahtına oturan Baydu'yu,

[449] Gündoğdu, **age**, s.244.
[450] Eski Kırım olarak adlandırılmaktadır.
[451] Telli Korkmaz, Altın Orda Devleti'nin İslamlaşmasında Bilinmeyen Bir Şahsiyet: Ebu Bekir Kalender Aksarayi ve "Kalendername" Adlı Eseri, **Akademik Tarih ve Düşünce dergisi**, C.V, S.16, YYY 2018, s.207.
[452] Abdulkdir Yuvalı, Çağatay Hanlığı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, CVIII, İstanbul 1993, s177.
[453] İhsan Arslan, **age,** s.251.
[454] Mustafa Kafalı, Çağatay Hanlığı 1227-1345, **Dergi Park**, s.102.
[455] Abdulkadir Yuvalı, Gazan Han, **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.XIII, İstanbul 1996, s.429.

Gazan Han hükümdar olarak tanımayarak taht mücadelesine girişti.[456] Bu mücadeleler sırasında Gazan Han, kumandanlarından Nevruz Bey'in onu İslam'a teşvik etmesiyle 16 Haziran 1295'te Mahmut adını alarak Müslüman olmuştur. Bazı kaynaklar, Gazan Han'ın Müslüman olmasını siyasi nedenlere bağlarlar. Onun Baydu ile taht kavgası sırasında Müslümanlardan destek almak amacıyla Müslüman olduğunu söylerler.[457] Nevruz Bey'e sürekli İslam hakkında soru soran Gazan Han, bu din hakkında birçok kavramı öğrendikten sonra, Şehzade Sadreddin İbrahim-i Hammuyi'nin önünde kelime-i Şehadet getirerek Müslümanlığı kabul etmiştir.[458] Onun Müslüman olmasıyla birlikte 100.000 Moğol askeri de Müslüman olmuştur. Moğollar İslamiyet'i kabul ettikleri haziran ayını ibadetle geçirmişlerdir. Han'ın Müslümanlığı kabul etmesinde Şeyh Sa'deddin İbrahim b. Sa'deddin Hammûye el-Cüveyni büyük rol oynamıştır. Bu sırada Baydu taht mücadelesini kaybederek tahtı Gazan Han'a bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece Gazan Han devlet erkânı tarafından Tebriz'de karşılanmıştır. Tebriz'den Karabağ'a geçerek burada 3 Kasım 1295'te İlhanlı tahtına oturdu.[459] Tahta geçtiğinde Emir Nevruz'u naip olarak atadı.[460] Gazan Han, Müslüman olduktan sonra İslam dinini devletin resmi dini yapmıştır. Ülkedeki Budist heykellerini yıktırmış ve Budist olanları Müslüman olmaları için zorlamıştır. Onun İslam'ı kabul etmesi, Müslüman halk ile olan çatışmasını da sona erdirmiştir. Müslüman reaya ağır vergi ödemekten kurtulmuş ve refaha kavuşmuştur. Gayrimüslim halktan cizye alınmıştır. Gazan Han ve çevresinin Müslüman olmasıyla birlikte yağmacılık, yakıp yıkma ve katliamlar sona ermiştir.[461] Han, Müslüman olduktan sonra camiler, medreseler ve hayır kurumları inşa ettirmiş aynı zamanda bu kurumlar için hükümler çıkarmıştır.[462] Bu dönemde İran'da bulunan Moğolların çoğu İslam dinini kabul etmiştir.[463] İlhanlı devleti Gazan Han döneminde devletin en ihtişamlı zamanını yaşamıştır.[464]

Gazan han, 1303 yılında Memlük Seferine çıktı fakat bu savaşı kaybetti. Yenilgi üzerine ülkesine dönen Han, 17 Mayıs 1304'te öldü. Onun ölümüyle birlikte İlhanlı Devleti eski ihtişamını yitirmiş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Gazan Han, İlhanlı Moğollarının ilk Müslüman hükümdarıdır. Onun Müslüman olması, Moğolların yoğunlukta bulunduğu

[456] Reşidüddin, **age,** s.215-230.
[457] Yuvalı, **age,** s.429.
[458] Reşidüddin, **age**, s.243.
[459] Yuvalı, **agm**, s.429.
[460] Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, **Tarih-i Güzide**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s.488.
[461] Yuvalı, **agm**, s.429.
[462] Reşidüddin, **age,** s.243.
[463] Kazvini, **age,** s.488.
[464] Spuler, **age,** s.117.

devlet erkânını ve askerleri etkileyerek onlarında Müslüman olmasına neden olmuştur. Bu durum sonucunda halka yapılan işkenceler ağır vergiler son bulmuş ve böylece halk ile saray arasındaki ihtilaflarda yerini refaha bırakmıştır.

SONUÇ

İnsanlar tarih boyunca birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkileşimlerin sonucunda şimdiki toplum yapıları oluşmuştur. Toplumlar, birbirlerinden etkilenerek, sosyal, kültürel, dinsel, mimari, edebi yaşamlarına yön vermişlerdir. İnsanlar arasındaki etkileşim onların yaşayışlarında değişime neden olmuştur. Milletlerarası etkileşimler farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Milletlerin birbirlerinden etkilenmesini sağlayan olayları, ticaret, savaş, misyonerlerin ülkeye gelmesi şeklinde söyleyebiliriz. Toplumlar arası bu etkileşimlerin en önemli kaynağı olan ticaret, MÖ.2000'lerde Asurluların ticaret kolonilerinden beri insan ilişkilerinde önemli yer tutmuştur. Ticaret sadece ekonomik alışveriş değil aynı zamanda toplumlararası kültür alışverişidir. Bu nedenle tüccar kervanları daima kültür taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani şöyle denilebilir, tüccar kervanı demek kültür kervanı demektir.

Toplumların birbirlerini etkiledikleri ticaret kervanları Moğolları da etkilemiş, onların Müslümanlar ile iletişime geçmelerine neden olmuştur. Moğollar, Cengiz Han ortaya çıkana kadar çevre ile ilişkilerinde daima sınırlı kalmışlardır. Bu da onların her açıdan (sosyal, kültürel, edebi yönden) geride kalmalarına sebep olmuştur. Moğollar, Cengiz Han ile birlikte dünyayı keşfetmişler ve her şeyden çok çabuk etkilenmişlerdir. Bu nedenle onlar, girdikleri kültürlere hızlı bir şekilde adapte olmuşlardır. Cengiz Han, Moğolları bir çatı altında topladıktan sonra ülkesinin ekonomisini geliştirmek amacıyla ticaret için yollar açmış ve tüccarları desteklemiştir. Ülkesine Müslüman coğrafyadan gelen tüccarlarla birlikte Müslüman ahaliyle Moğolların ilişkisi başlamıştır. Gelen tüccarlar halkı her konuda etkilemeyi başarmıştır. Böylece insanlar dış dünyadan haberdar olmaya ve onların yaşam tarzlarını uygulamaya başlamıştır.

Moğol ülkesine gelen her tüccar aynı zamanda İslam'ın yayıcısı niteliğindedir. Bu nedenle Moğol halk gelen tüccarlardan Müslümanlığı öğrenmiş ve onların dinine karşı sempati duymaya başlamıştır. Bu durum Moğolların Müslüman olmasında önemli rol oynamıştır. Moğollar Gök Tanrı olarak adlandırdıkları tek tanrıya tapmaktadırlar ve bu tanrı onlar için evrenseldir. Müslümanların tanrısının da tek olması ve evrensel olması Moğolları

İslamiyet'e çeken ilk neden arasında gösterilebilir. Onların dinleri ile Müslümanların dini arasında birçok benzerlik yatmaktaydı, bu da Moğolların İslam dinine kolay adapte olmalarını sağlamıştır. Bu benzerliklere örnek olarak, her iki dinin ölümden sonra yaşama inanması, her iki dinde kaza ve kadere inanılması, tanrıya kurbanlar sunulması, oruç tutulması, cennet cehennem inancı olması, hesap gününe inanılması, insanların sağında ve solunda iki melek olduğuna inanılması gibi özellikler söz konusudur. Bu gibi ortak şeylerin olması Moğolların İslam dinine karşı yakın durmasına neden olmuş ve onların İslam dinini kabul etmelerinde önemli rol oynamıştır.

Moğolların kutsal kitapları, peygamberleri yoktur. Bu nedenle onların dinlerinde kesin ve katı kurallara rastlanmamaktadır. Bu durum onların daha kolay din değiştirmesine neden olmuştur. Moğollar'ın Cengiz Yasası olarak adlandırdıkları bir yasaları vardır. Bu yasaların dışına hiçbir Moğol çıkamaz ve bu yasalara karşı gelinemezdi. Bu yasayı Moğollar kutsallaştırmıştır. İslam dininde Kur'an-ı Kerim maddeleri ne kadar önem arz ediyorsa Moğollar İçin de Cengiz Yasası o kadar önem arz etmekteydi. Bu nedenle Cengiz Yasasına Moğolların kutsal Yasası denilebilir. Zaten onların inancına göre Tanrının yeryüzündeki temsilcisi hükümdardır. Hükümdarın ortaya çıkardığı yasaya bu nedenle kutsal olarak bakılmıştır. Onlar yasaya uyarak hayatlarını devam ettirdikleri ve kutsal saydıkları için yasanın Kur'an-ı Kerim ile benzediği noktalara değinmek gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in kesin olarak günah saydığı bazı konuları, Cengiz Yasasında büyük suç olarak görmekteyiz. Buna örnek olarak; Kur'an-ı Kerim, yalan söylemeyi, hırsızlık yapmayı, yalancı şahitlik etmeyi, büyücülükle uğraşmayı, şarap içmeyi, zina yapmayı günah olarak nitelendirirken, Cengiz Yasası da tüm bunların hepsini suç saymış ve onlara suçun büyüklüğüne göre ceza vermiştir. Yasanın, Kur'an-ı Kerim ile ortak suçları kabul etmesi, Moğolların din değiştirmesinde önemli etken olmuştur. Çünkü kutsal saydıkları yasalara aykırı madde yoktur ve böylece hem Büyük Hanlarına karşı kendilerini suçlu hissetmeyecekler hem de Müslüman olmayan Moğol halka karşı kendilerini savunabilecek durumda olmuşlardır.

Moğolların İslam dini ile tanışması ticaretle başlamış, Otrar Vakası sonucu Cengiz Han'ın Harezm ülkesine giderek orada savaş yapmasıyla gelişme göstermiştir. İslam coğrafyasına gelen Moğollar burada yerli halktan etkilenerek onların dinini benimsemeye başlamıştır. Bu dini benimsemeleri için birçok neden vardır. Bunlara örnek olarak; Müslüman kadınlarla evlenerek onlardan etkilenmeleri, Müslüman devlet adamlarının etkisi, ticaretin

etkisi, savaşlar verilebilir. Moğollar yaşayış tarzı bakımından medeniyetten uzakta yaşamaktaydılar bu nedenle İslam ülkelerine gelen Moğollar buradaki yaşam düzeninden, medeni hayattan etkilenmişlerdir. Bu etkileşim onların İslam dinine yaklaşmalarına neden olmuştur. Moğolların İslamiyet'i kabul etmesinde Cengiz Yasasının da rolü önemlidir. Çünkü bu yasa bütün dinlere eşit davranılmasını öngörmektedir. Bu da Moğolların İslam dinine karşı ön yargıda bulunmamalarına neden olmuştur.

Moğollar İslam ülkelerine karşı sefere çıktıklarında acımasızca, halka zulüm ediyor, şehirleri yakıp yıkıyordu. (Moğolların İslam coğrafyasına gelmesi Otrar Vakası sonucu olmuştur. Moğollar intikam almak amacıyla bölgeye geldikleri için bölgede bu şekilde davranmışlardır.) Moğollar Konar- Göçer toplum yapısına sahip oldukları için şehir hayatından bi haber yaşamaktaydılar. İslam şehirlerine gelen Moğollar kendi coğrafyalarında davrandıkları gibi bu coğrafyada da aynı şekilde davranmışlar bu da şehirlere, tarım arazilerine zarar vermiştir. Bu nedenle halk Moğollardan bıkmıştı. Onlardan kurtulmak için savaş yapmanın bir sonuç vermediğini çünkü Moğolları yenecek gücü olmadığını anlayan halk Moğolları tasavvufu kullanarak durdurmaya karar verdi. Moğollara İslamiyet'i benimsetecekler ve bunun sonucunda İslam'ı kabul eden Moğollar onlara işkence yapmayı durduracaktı. Tarikat şeyhleri bu amaç doğrultusunda çalışmaya başladılar. Müslümanlar bu şekilde davranmaya Cengiz Yasasında bulunan şeyhlere, Din adamlarına saygı gösterilecektir maddesinden güç alarak başlamışlardır. Tarikat şeyhleri kısa sürede teşkilatlanarak Moğol ülkesine müritlerini gönderdiler ve orada İslam'ı Moğollar arasında yaymaya başladılar. Müslümanların uyguladığı bu taktik Moğol zulmüne karşı yapılacak önemli bir taktiksel sistemdir. Müslüman halk, Müslümanlara göre dinsiz yöneticilerin baskı ve zulmünde yaşamaktansa, bu yöneticilere İslamiyet'i benimsetip Müslüman olmalarını sağlayarak hem zulümden kurtulmuş hem de Müslüman yöneticilerin hükümranlığı altına girmiş olacaklardı. Bu nedenle bu uygulama üzerinde çalışılmış ve birçok Moğol'un Müslüman olmasında etkili olmuşlardır.

Moğollar, İslamiyet ile tanışarak İslam dinini benimsemişler ve onun getirdiği kurallara uymuşlardır. Onların İslamiyet'i kabul etmenlerine neden olan birçok etmen vardır. Moğollar İslamiyet'i toplu olarak kabul etmemişlerdir. Onlar, bazen bireysel, bazen kabile kabile olarak İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bu durum onlar arasında İslamiyet'in yavaş yayılmasına ve zamanla dinin etkinliğini yitirmesine neden olmuştur. Bu nedenle Moğollar arasında İslamiyet kalıcı olmamıştır. İslam ülkesinden ayrılan, İslam ile bağlantısı kesilen

Moğol bir süre sonra eski dinini benimsemiştir. Bu durum da Moğolların bu dinde kalıcı olarak kalmalarına engel olmuştur. Bu nedenle Moğollarda İslam dini bazı dönemler dışında toplum dini olmamıştır.

Moğollar, yaşadıkları coğrafyanın etkisi nedeniyle İslam dinine bağlı kalamamıştır. Çünkü coğrafyaları bu dinin gereklerinin yapılmasına engel olmuştur. Aynı zamanda yaşadıkları bölge İslam coğrafyasına uzaktır. Bu uzaklıkda onların zamanla İslam dinini unutmasına ve eski ianışları olan Gök Tanrı ve Şamanizm inancına dönmelerine neden olmuştur. Müslümanlar ile ilişkisi olan Moğollar İslam dinini benimserken anayurtta yaşayan Moğollar eski dinlerinde kalmıştır. Bu durum İslamiyet'i kabul eden Moğolları olumsuz etkilemiştir. Bu duruma örnek olarak, Cengiz Yasasında, " giyildiği ve iyice yıpranmadığı sürece elbiseyi yıkamak yasaktır" maddesi yer almaktadır. Madde İslam dinine tamamen terstir. Çünkü İslam dininde temizlik ana unsurdur. Bu nedenle Müslüman olan Moğollar, Cengiz Yasasına aykırı davrandığı için Müslüman olmayan hükümdardan veya Çağtay[465] ve onun soyundan gelen kişiden ceza alabilmektedir.

Moğollarda devletin resmi dini olarak İslamiyet'i dönem dönem görsek de bu Moğollar arasında İslamiyet'in tamamen kendi dini olmasına neden olmamıştır. Moğol hükümdarların çoğu da bu dini kabul etmemişlerdir. Moğollar, İslam'a saygı duymuşlar, hatta bazen hayran kalmışlar ama bu onların bu dini toplu olarak benimsemelerine neden olmamıştır. İslam ile Moğol dinini karşılaştırdığımızda birçok benzerlik elde ettik. Bunlar göz önünde bulundurulursa İslam dinine geçen Moğol çok rahat biçimde İslam dinine ayak uydurabilirdi. Fakat onlar yaşayış tarzları bakımı dolayısıyla İslam dinini kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak Moğollar, İslam dinini devletin resmi dini olarak benimsememiş, toplu bir şekilde bu dini kabul etmemişlerdir. Bu da Müslümanlığın Moğollar arasında yayılmasını engellemiştir. Buna kanıt olarak günümüzde hala Moğolların resmi dini İslamiyet değildir ve Müslüman sayısı azınlık durumundadır.

[465] Çağatay ve soyuna yasayı koruma ve uygulama görevi verilmiştir.

KAYNAKÇA

AKKUŞ Mustafa, Ateş ve Ocak Kültünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Ankara 2013, S68, s.15-32.

ALAEDDİN ATA MELİK CÜVEYNİ, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2013.

APAK Âdem, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) Dönemi**, Ensar Yay., İstanbul 2012.

APAK Âdem, **Anahatlarıyla İslam Tarihi Abbasiler Dönemi**, Ensar Yay., İstanbul 2012.

APAYDIN H. Yunus, Humus, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul 1998, s.369-370.

ARSLAN İhsan, **Moğollar Arasında İslamiyetin Yayılışı**, Okur Akademi, İstanbul 2018.

AYAN Ergin, **Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, Gece Yay., İstanbul 2015.

AYDIN Mehmet Akif, Cuâle, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, İstanbul 1993, s.77-78

AZAMET Nihat, Kalenderiyye, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, İstanbul 2001, s.253-254.

BADEMCİ Ali, **Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı**, Ötüken Yay., İstanbul 2012

BARDAKOĞLU Ali, Kurban, **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.XXVI, Ankara 2002, s.436-440

BARTHOLD Willhelm, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, çev. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay., Ankara 1990.

BARTHOLD Wilhelm, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, TTK Yay., Ankara 2017.

BİLGE Sadık Mufit, "**XV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet'inde Vergi Muafiyeti,"** Academiaedu, YYY YTY, s.(1-17)

BOZKURT Fuat, **Türklerin Dini**, Salon Yay., Konya 2018.

BUHARİ, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, Çev: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yay., Konya 2014.

DENİZ Arda, **Moğolların Anadolu politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi**, Ekim Yay., İstanbul 2013.

D'OHSSON Abraham Constantin, **Moğol Tarihi**, Çev: Bahadır Apaydın, Nesnel Yay., İstanbul 2008.

EBU'L FEREC İBNÜ'L İBRİ, **Tarihu Muhtasari'd- Düvel**, TTK Yay., Ankara 2011.

EBUL GAZİ BAHADIR HAN, **Şecere-i Terakkime**, TDK Yay., Ankara 2015.

ERDEM Mustafa, "Geleneksel Türk Dini ve İslam", **Dini Araştırmalar Dergisi**, S.I/2, (1998), s. (79-91)

GÖKSU Erkan, "Kösedağ Savaşı (1243)", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi Tarihin Peşinde,** S2 2009, s.(1-12).

GÖMEÇ Saadettin Yağmur, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Akçağ Yay., Ankara 2006.

GRİGOR Aknerli, **Okçu Milletin Tarihi**, Çev. Hrand. D. Anreasyan, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.

GROUSSET Rene, **Stepler İmparatorluğu**, TTK Yayınları, Ankara 2011.

GROUSSET Rene, **Stepler İmparatorluğu Attila, Cengiz Han, Timur,** Çev: Halil İnalcık, TTK Yay., Ankara2011.

GÜNDOĞDU Abdullah, Altın Orda Sahasında İslamlaşma ve sonuçları**, Proceedings of the Second International Symposium**, Kazan 2005.

GÜNGÖR Harun, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yay., İstanbul 2003.

HAMDULLAH MÜSTEVFİ-Yİ KAZVİNİ, **Tarih-i Güzide**, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay. Ankara 2018.

HOPPAL Mihaly, **Avrasya'da Şamanlar**, Çev: Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çapraz YKY Yay., İstanbul 2012.

HOWRTH Henry Hoyle, **Moğol tarihi IX asırdan XIX asra kadar**, Çev: İrfan Şahinbaş, YYY, YTY.

İBN BİBİ, **El- Evamirü'l- Ala'iyye fi'l- Umuri'l- Ala'iyye Selçukname,** Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yay.**,** Ankara 2014.

İBNÜ'L ESİR, **El- Kamil Fit-Tarih**, Çev: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1987, CXII.

İBN FADLAN, **İbn Fadlan Seyehatnamesi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2019.

KAFALI Mustafa," Çağatay Hanlığı 1227-1345", **Dergi Park**, (YYY),s.102.

KAFALI Mustafa, **Ak Orda Hanedanı Devrinde Altın Orda Hanlığı (1227-1360**), Habilitasyon Tezi, Ankara.

KAFALI Mustafa," Cengizhan," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.(367-369).

KAFALI Mustafa, Özbek Han, **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.XXXIV, İstanbul 2007, s.(107-109).

KAFESOĞLU İbrahim, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980.

KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul 2010.

KAFESOĞLU İbrahim, "Türk tarihinde Moğollar ve Cengiz meselesi", **Tarih Dergisi**, S.12/8, (1953), s.(105-136)

KÂTİP ÇELEBİ, **Cihannüma**, İstanbul Büyükşehir Yay., YYY.

KALAFAT Yaşar, **Nübüvvet Tarihi İtibariyle Türklüğün Dini Geçmişi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2004.

KAMALOV İlyas, **Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk Tatar Etkisi),** Ötüken Yay., İstanbul 2009.

KEMALOĞLU İlyas, Büyük Moğol İmparatorluğu, **Avarasya'nın sekiz asrı Cengizoğulları,** Ötüken Yay**.,** İstanbul 2016, s.44.

KEMALOĞLU İlyas,Altın Orda Devleti'nin Siyasi Tarihi Berke Han Dönemi(1256-1266), **Avarasya'nın sekiz asrı Cengizoğulları,** Ötüken Yay**.,** İstanbul 2016,s.101.

KİTAPÇI Zekeriya, **Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet**, Yedikubbe Yay., Konya 2013.

KONUKÇU Enver, "Berke Han," **TDV Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, s.506.

KORKMAZ Telli, Altın Orda Devleti'nin İslamlaşmasında Bilinmeyen Bir Şahsiyet: Ebu Bekir Kalender Aksarayi ve "Kalendername" Adlı Eseri, **Akademik Tarih ve Düşünce dergisi**, C.V, S.16, YYY 2018, s.(205-219).

KUR'AN-I KERİM MEALİ, Diyanet İşler Bakanlığı, Ankara 2015.

LAMB Harold, **Moğolların Efendisi Cengizhan,** İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.

MANDALOĞLU "Mehmet, Türk Kültüründe Şaman Şamanizm", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S.3, 2011, s.(113).

MARSHALL Robert, **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, Çev. Füsun Doruker, Sabah Yay., İstanbul 1996.

MİNHAC-I SİRAC EL-CÜZCANİ, **Tabakat-ı Nasıri**, Çev: Mustafa Uyar, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

NEOGOE Manole, **Bozkırın üç atlısı Atilla, Cengizhan, Timur,** Çev. Müstecip Ülküsal, Çatı Yay., İstanbul 2004.

ÖZDEMİR H.Ahmet, "**Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülagu Mezalimi Adlı Eseri"**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2005), s. (135-169).

Özdemir H.Ahmet, **Moğol İstilası Cengiz ve Hülagu Dönemleri,** İz Yay., İstanbul 2011.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi," Ögeday Han," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C:XXXIV, İstanbul 2007, s.21-22

PAMİR Aybars, ''Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizmin Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi'', **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.V/1, 2003, s.(156-184)

RESİDÜDDİN FAZLULLAH**, Camiu't- Tevarih (İlhanlılar Kısmı),** TTK Yay., Ankara 2012.

ROUX Jean Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İşaret Yay., İstanbul 1994.

ROUX Jean Paul, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl,** Kabalcı Yay., İstanbul 2002.

ROUX Jean Paul, **Moğol İmparatorluğu Tarihi,** Kabalcı Yay., İstanbul 2001.

SAVAŞ Rıza, Savaşlarda Kadın, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam**, C.III, Ensar Yay., İstanbul 2007.

SERAHSİ, **İslam Devletler Hukuku Şerhu's-Siyeri'l-Kebir**, Çev: İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek, C.I, Eğitaş Yay., Konya 2001.

SİNANOĞLU Mustafa, "İslam", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXIII, İstanbul 2001, s. 37-42.

SPULER Bertold, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, TTK Yay., Ankara 2001.

SUNAR Cavit, İslam Dininin Kaynağı ve Gayesi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, , C.XXIII, S.1, Ankara 1999, s.59-95.

ŞENER Mehmet, "Cenaze",**TDV İslam Ansiklopedisi**, , C.VII, İstanbul 1993. s.354-357.

TAHİRÜ'L- MEVLEVİ, **Cengiz ve Hülagu Mezalimi,** Çev: Tahir Galip Seratlı, Kardelen Yay., Konya 2011.

TAHRALI Mustafa, Rıfâiyye, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, İstanbul 2008, s.(99-103).

TEMİR Ahmet, **Moğolların gizli tarihi,** TTK Yay., Ankara 2016.

TOGAN Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2017.

TOGAN Zeki Velidi, **Çengiz Han**, 1969 - 70 Kış sömestresi, s.55.

TÜRKEŞ GÜNAY Umay, **Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe**, Akçağ Yay., Ankara 2010.

UYAR Mustafa, **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu**, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

UYDU Yücel Mualla, **Moğollar Tarihi,** İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Programı, İstanbul YTY.

VERNADSKY George, **Moğollar ve Ruslar**, Çev: Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yay., İstanbul 2015.

YAKUBOVSKIY A. YU., **Altın Ordu ve İnhitatı**, Çev: Hasan Eren, Maarif Yay., İstanbul 1955.

YUSUF HAS HACİB, **Kutadgu Bilig,** Çev: Raşit Rahmeti Arat, Ankara 1991.

YUVALI Abdulkadir, "Çağatay Hanlığı," **TDV İslam Ansiklopedisi**, CVIII, İstanbul 1993.s.177-178

YUVALI Abdulkadir," Gazan Han," **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XIII, İstanbul 1996. s.429-431

ZEYDAN Corci, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yay., İstanbul 2012, CII.

AĞALDAĞ Sebahattin, **Moğol Devleti**,

https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380192.

GÖKSÜ Erkan, **Türklerin İslamiyeti Kabulü**, https://www.beyaztarih.com/turk-tarihi/turklerin-islamiyeti-kabulu.

TOPBAŞ Osman Nûri, **Gönül Yolculuğu**, Erkam Yay.,

http://www.İslamveihsan.com/40-bin-mogol-nasil-musluman-oldu.html

https://turkcetarih.com/temucinden-cengiz-hana-uzanan-surec.

https://turkcetarih.com/temucinin-cengiz-han-unvani-almasi-ve-fetihleri/.

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/767/9722.pdf

https://gercekler.net/index.php/sonsuza-kadar-haram-olan-bir-eylem-escinsellik/

https://gercekler.net/index.php/sonsuza-kadar-haram-olan-bir-eylem-escinsellik/

http://www.serefisleyen.com/veda-hutbesi-ve-insan-haklari/ Veda Hutbesi.

https://www.ilmedavet.com/az-yemenin-fazileti.html

http://www.serefisleyen.com/veda-hutbesi-ve-insan-haklari/ Veda Hutbesi.

http://www.sonpeygamber.info/hadislerle-su

https://sorularlaİslamiyet.com/İslamin-esirler-ve-koleler-konusuna-bakisi-nasildir

http://www.memleket.com.tr/kizim-fatima-da-olsa-15853yy.htm.